7.

Carles i Enric eren dos aliats imprescindibles - però sortien molt cars. La guerra amb Castella ja feia anys que durava, i l'esforç consentit per les Corts de Montçó no hauria pogut repetir-se indefinidament. Els estats de la Confederació catalana-aragonesa eren, sinó pobres, poc afavorits per la naturalesa. Només el treball esforçat de la pagesia que arrencava pam a pam de muntanya a les terres silvestres per a fer-ne feixes de blat i rolleixos de vinya, o l'esperit aventurer dels comerciants que sobcaven les mars per a anar a cercar nous mercats i centres remots de producció, podien millorar les condicions de vida del país. I la guerra era una mala cosa per a mercaders i pagesos. La gent de les ciutats es tancava dintre les muralles, i els feien companyia grans estols d'habitants de llogarrets, per a lliurar-se de devastacions - o almenys, per a evitar el primer dany, en la pròpia carn, ja que no podien impedir el pillatge i la destrucció de cases i hisendes. ¿Com podien prosperar els camps i com rutllar el comerç si el rei de Castella amenaçava a cada moment les fronteres, i els seus soldats cremaven i destruïen, exterminaven els que gosaven resistir-los i feien inútils tots els esforços d'una anyada?

Davant València, que resistia sota les ordres de Pere de Boil, Pere I havia establert el seu setge. L'horta era molt rica, i el rei castellà estava instal·lat en el bell palau del seu adversari. Si els valencians es resistien, un dia o altre caurien per la fam. Com una nuvolada de llagostes que s'hagués abatut de sobte damunt la terra valenciana, els soldats castellans arrasaven tota la comarca, mentre dins de València els defensors estaven reduïts a un grapat d'arròs per tot aliment diari. En les seves corregudes, el rei invasor arribava fins a Tortosa.

D'Almudèvar, Pere III havia passat a Sessa, on hi havia la reina Elionor. Un dia que estava en el seu hostal, preocupat amb tots els problemes que se li plantejaven per tirar endavant la campanya, sentí un gran esvalot: Una veu rotunda dominava totes les altres, amb uns grans crits de "Via fora! Via fora!"

Pere volgué saber qui era que així cridava i li explicaren que era un frare predicador que acabava d'arribar al poble i que volia veure tant si com no el rei. Com que no volien deixar-lo entrar, s'havia posat a cridar i ningú no podia fer-lo callar. Pere el féu dur a la seva presència. Quan el frare arribà davant del rei, exposà la seva requesta. Era un missioner que havia d'anar al Marroc, però que, essent valencià, havia cregut que el seu deure més imperiós era anar a advertir el rei del gran perill que corria València.

- Senyor, els valencians passen fam i es veuen assetjats per un enemic implacable que devasta tot el regne. Llur única esperança sou Vós, senyor! Confien que vós hi anireu i que la vostra presència serà prou per a deslliurar-los dels opressors de la terra."

"E Nós, hoyts los dits crits e entesa la dita relació feta a Nós per lo dit frare Preycador, tots los hulls nostres, així mentals com corporals, pervengueren en plor." Va assegurar al missatger que aniria ben aviat a acórrer els seus vassalls assetjats i que combatria amb totes les seves forces la puixança enemiga. Immediatament es posà en campanya.

Per resoldre d'un cop les dilacions dels seus aliats havia pres una resolució molt greu. Va fer embargar tots els béns pertanyents a l'Església, especialment els benifets i usdefruits dels Cardenals i dels eclesiàstics absents de llurs oficis - cosa molt freqüent en aquella època.- Aquests recursos permetrien de fer front a les reclamacions de soldada dels castellans de Trastàmara i acontentar així mateix la voracitat de Carles. Era una mesura molt perillosa. "Con la Iglesa hemos topado" - escriurà, anys a venir, Cervantes. Justament feia poc que ocupava la cadira de Sant Pere un nou papa. Elegit per les seves virtuts demostrades fora del Sacre Col.legi, Guillem Grimoard, abat de Sant Víctor de Marsella, era naturalment francès, però sentia una real simpatia per Catalunya. Ell havia accedit a les reclamacions i precs que fins aleshores Pere III d'havia cansat debades de formular a Avinyó. Urbà V - que aquest era el nom que havia adoptat el nou Pontífex - havia començat a cobrir totes les places eclesiàstiques vacants en els estats de la Corona d'Aragó amb naturals dels mateixos regnes, com era lògic i convenient per als mateixos interessos espirituals de l'Església. Per excepció entre els papes d'Avinyó, Urbà era més sensible a aquells que als interessos polítics i materials de la Santa Seu, tan servits per molts dels seus predecessors. La nova de la incautació realitzada per Pere III irritá el Sant Pare. ¿No en tenia prou el rei d'Aragó, amb els delmes que li havia concedit per a uns quants anys? Va reclamar toteguit, però les excuses que formulà el rei no eren gens pròpies per a congraciar-se la bona voluntat d'Urbà V. Un pontífex de la Santa Església no podia admetre que per damunt dels interessos d'aquesta un rei - sinó era el de França - gosés posar els del seu país, i encara menys que aquests excusessin tota transgressió de les lleis canòniques. La irritació del Papa anà en augment i el disposava a les més severes mesures: l'excomunió, l'interdicte damunt els regnes de Pere III - armes un dia molt temibles, però ja aleshores un xic embotades - i, ja que el cens de Sardenya feia deu anys que no era pagat pel rei d'Aragó, la cessió de la illa, -de la seva investidura almenys - a un altre sobirà. El Jutge d'Arborea presentava els seus drets al tron de Sardenya. ¿Per què no investir-lo i fer-ne un rei "pontifici"?

Era una terrible nuvolada la que s'estava congriant a Avinyó. Per sort, Pere III hi tenia un advocat poderós i intel.ligentíssim, el Castellà d'Amposta, Joan Ferrandez d'Heredia intervingué toteguit i pogué apaivagar el temporal. Totes les mesures previstes foren ajornades, en espera que el rei fes les seves excuses raonables. I el Jutge d'Arborea vegé decebudes les seves esperances.

Com que calia posar en joc les armes més poderoses, Pere III no vacil.là a cridar de Tortosa, on es trobava amb el Duc de Girona, el seu oncle, fra Pere d'Aragó. El jove príncep que un dia havia admirat Joan XXII i que d'aleshores ençà havia sovintejat les seves visites als papes que s'anaven succeint a la ciutat del Roine, ara havia esdevingut un personatge singularment reverenciat a tot Europa. La seva reputació de savi i de pietós anava creixent, i els franciscans contemplaven esperançats aquell home que havia volgut abandonar els llocs més alts del govern mundanal per a recloure's, simple framenor, al convent de Barcelona. L'orde anava refent-se poc a poc del dur desprestigi que dintre l'Església els havia ocasionat la lluita de la Santa Seu contra els "espirituals" i el cisma fomentat per Lluís de Baviera amb el suport dels franciscans Guillem d'Occam i Miquel de Cesena. L'Infant Pere era penyora de llur ressorgiment. I fou ell qui anà a Avinyó amb Jaspert de Treguera i presentà al papa una defensa molt hàbil de l'acte de Pere III, invocant

la qualitat d'excomunicat - d'enemic, per tant, de l'Església - de Pere I, l'infidel a tots els juraments fets al legat papal. Era la màxima excusa de l'acte inconsiderat del rei d'Aragó, el qual, naturalment, estava disposat a reparar-lo així que pogués. Urbà V va deixar-se convèncer pels ambaixadors. Però Marià d'Arbòrea havia aprofitat aquells moments d'indecisió per a reprendre la lluita. Ocupat com estava Pere III amb la guerra contra Castella, no podia oposar-se als seus plans ambiciosos. La rebel.lió tornà a encendre's a la illa, i aviat gairebé tota Sardenya estigué a poder del Jutge .

D'altres coses eren més urgents, però. Des de Sessa, Pere havia donat ordres a la seva flota i a l'exèrcit per tal que anessin a ajudar València. A Montalbà esperà uns dies endebades l'ajut promès per Carles de Navarra. La cosa més curiosa de tots aquells pactes tan difícils de concloure i tan carregats de garanties i ostatges era que gairebé mai no es complien, com va passar en aquest cas, per cap de les parts contractants. A Sant Mateu hagué d'esperar les hosts de Trastàmara, que no s'ajuntaren amb les seves tropes fins que hagueren cobrat la soldada. L'exèrcit davallava pel Mestrat cap a València. A l'Hostal d'en Verdú, dalt de tot de la muntanya, unes grans fogueres avisaren als valencians que l'ajut promès s'havia, per fi, posat en camí. A darrers d'abril, l'exèrcit es trobava reunit a Borriana.

La reina Elionor havia quedat a Barcelona, i en la seva qualitat de governadora dels reialmes tenia cura als catalans. Calia preparar una força marítima suficient per a ajudar, amb les deu galeres que tenia Olf de Pròxida, l'exèrcit de Pere que avançava pel litoral.

En la lluita dels dos Peres hi havia un element de rivalitat personal que sovint era tan fort com els mateixos mòbils polítics. La Crònica explica que el rei d'Aragó trameté al de Castella un escrivà de Tello per dir-li que era allà i desafiar-lo, com altres vegades. Una altra interpretació és que un tal avís fou, en realitat, una traició de Tello, ja avesat a aquestes feines, i que moltes vegades s'havia contrapuntat amb Trastàmara per seguir el seu joc personal. És evident que l'interès estratègic de Pere III era caure per sorpresa damunt l'exèrcit castellà, escampat negligentment tot a l'entorn de València, més que de presentar-li batalla formada en camp obert. En efecte, un recompte de les seves forces va revelar que no passaven de dos mil homes de cavall (1722 diu, amb una excessiva precisió, la Crònica) i uns quants milers de soldats de peu. El rei de Castella disposava per contra d'uns sis mil cavallers.

Abans de posar-se en marxa, Pere III va demanar unes guies del país, que coneguessin bé els camins. Ramon de Vilanova (el nét del savi Vidal) i Pere Centelles s'oferiren per a aquest paper. Vilanova aconsellà que emprenguessin la marxa al vespre, per tal d'estar " a prim son a la barrera que'l rey de Castellahavia feta al riu de Morvedre prop la mar". Abans de posar-se en camí s'ajuntaven a les tropes del rei el Comte de Prades i fra Guillem de Guimerà, amb una part del petit exèrcit que havia anat sota les ordres del Duc de Girona..

L'operació reeixí perfectament. De Morvedre sortiren unes companyies per barrar el pas als catalans, però aquests ja havien passat amb tota seguretat, i "en hora de sol ixant eixit, ab la gràcia de Déu, fom tots replegats al Grau de Morvedre". A les torres de Morvedre la guarnició forastera feia grans fumeres per a advertir el rei de Castella de l'arribada de les tropes del seu adversari. Ja hem vist que, abans d'això,

l'avís de Tello havia posat a l'aguait ~~[illegible]~~ Pere I. ~~Aquest~~ El castellà deixà el ~~[illegible]~~ setge i es dirigí, amb una part de les seves forces, cap a Morvedre.

Pere III en tingué avís i considerà arribada l'ocasió d'aquella batalla tantes vegades desitjada i oferta. Era el moment d'assegurar-se de la fidelitat dels seus soldats, i particularment dels exiliats castellans que formaven un grup considerable i ben armat. Va reunir-los tots i els digué els següents mots, conservats per la Crònica en llur forma d'arenga:

-"Bona gent, null temps haguem plaer de dir mal de negú ni desondrar, mas ara que veig que'l rey de Castella e yo som davant lo juhí de Déu, ~~x~~ yo dich que ell àvolment e falça e com a gran traydor m'a feta e'm fa guerra en ço del meu. E requir Nostre Senyor Déu que vuy, en aquest dia, me faça justícia d'ell, la qual he ferma confiança en Ell que la'm farà. Ara dich a vosaltres qui sots ajustats açí ab mi, a vosaltres, Castellans, sabets que yo us he acollits en mon Regne e fet part d'açò del meu, no tant per ventura, com vosaltres merexets e yo volguera, mas segons que he pogut. E sabets bé, vosaltres, que'l rey de Castella, qui allí és, no n'hi ha nengú de vosaltres a qui ell no haja mort o pare, fill, ~~[illegible]~~ germà o parent, e hontades mullers, filles o germanes, e tolts tots vostres béns e d'aquells e a tots en general dats per traydors. Perquè us dich que vosaltres vullats haver vuy en memòria les males obres que'l dit rey vos ha fetes, e de les bones obres que yo us he fetes. Per ~~[illegible]~~ vull-vos dir açò e pregar, que si ~~[illegible]~~ algun de vosaltres n'hi ha qui haja cor de anar-se'n dellà, que ara, abans que començem la batalla, ~~x~~ se'n vaja, car Nós li donam llisència que se'n vaja, e no li serà tocat a cavall ni arnès. E val més que ara se'n vaja que si fahia trayció com fóssem mesclats."

L'hàbil i generosa exhortació del rei féu el seu efecte entre els castellans. Tots ells, a una veu, contestaren:

-" Com! Senyor, anar! No plàcia a Déu que nosaltres vos lexem, ans volem vuy tots morir ab vós; e susara nos donam tots per vostres vassalls, e confessam davant Déu ésser traydors, bares e heretges, si fem lo contrari!

Aquesta explosió d'entusiasme dels exiliats castellans, que constituïen, no ho oblidem, una part considerable de les seves tropes, havia de tranquil.litzar el rei. Aquest continuà, dirigint-se ara als catalans i aragonesos:

- "Ara dich a vosaltres que sots mos vassalls e naturals, que us vaja lo cor a vostres predecessors, quantes valaroses obres han fetes ab los meus, e vaja-us lo cor de qui sots fills, car a mi bé'm va lo cor, que són fill de un Rey dels bons del món, e fiu en la bonesa de Déu, que yo ho mostraré vuy, en aquest dia. E vull-vos fer uns prechs, que yo sia lo primer qui ferrà en la batalla e que'ls peus primers dels vostres cavalls sien ab los peus derrers del meu cavall, car yo n'he prou."

Els Comtes de Trastàmara i de Dènia - els dos germans d'armes- contestaren:

- "Senyor, no us entenem a fer aquesta honor vuy, ans ferem nostre poder que sia vençuda, si plau a Déu, la batalla, com vós hi entrarets."

"E dites aquestes paraules, - continua la Crònica en la seva acolorida descripció d'aquest episodi- tota la nostra gent se alegrà e s'escalfà

lo/
en el/nostre servey e de la nostre reyal Corona."

Esperaren la batalla un parell d'hores, però els castellans no gosaren atacar. Era una d'aquelles inexplicables febleses del rei Pere I, que semblava témer la persona del seu adversari. Aquest, un cop satisfet l'honor - presentar batalla a unes forces superiors en nombre i no veure recollit el repte era una gran victòria moral - decidí de seguir cap a València. Uns escamots de sarraïns al servei del castellà hostilitzaven la rereguarda catalana, però els guerrers coberts de ferro menyspreaven aquests atacs totalment ineficaços contra una gran massa d'homes.

Arribaren a un riu, i un pont molt estret plantejà el problema de la divisió de l'exèrcit en dos fragments. Els darrers a passar podien ésser víctimes d'una emboscada dels moros que els perseguien a distància. Trastàmara i el Comte de Dènia anaven al davant i feren dir al rei que passés ell a l'avantguarda. Pere els contestà que no volia i que s'estimava més ésser el darrer de passar. Els Comtes insistien, per creure que la seguretat del rei exigia aquest canvi de posició. Per tancar aquesta discussió, Pere els replicà "que de punt de honor tant ne sabia com ells". I prometé que mentre manquessin per passar el pont ni que sols fossin cent homes de les seves hosts, ell no el travessaria.

El lloc de perill era la rereguarda. I a la rereguarda volia estar-se el que havia promès de prendre el primer lloc en el moment de l'atac. Seguiren cap a València, pel camí de la costa, mentre les galeres d'Olf de Pròxida cobrien llur marxa. I pel camí ral Pere de Castella retirava les seves tropes del setge de València per dur-les al recer de Morvedre. Malgrat deixar obert el pas cap a la capital, el rei castellà comptava encara de guanyar, perquè tancaria així l'exèrcit del seu rival en un lloc aïllat de tot ajut exterior.

A hora de vespres, el 28 d'abril, Pere III entrava a València, i al mateix temps prenien terra les deu galeres de Pròxida, amb queviures i reforços d'armes per a la ciutat assetjada. "E tots aquells qui eren en la dita ciutat - explica la Crònica- reeberen-Nos ab gran alegria e gran goig de la misericòrdia que Déu havia feta a Nós e a Ells. E mostraven-Nos dels pans, dels arroços e d'altres mestalls de què vivien, car no n'havien de forment. E, ab aquesta honor, goig e alegria, passant per la dita ciutat, totes les gents, de goig plorosos, de goig que havien, corrien-Nos besar les mans e'ls peus, hoc les faldes de les armadures de nostra persona e de nostre cavall."

Un historiador del rei castellà no pot estar-se de comparar aquest entusiasme delirant dels vassalls de Pere III amb els sentiments d'odi i de terror que acollien arreu el seu adversari. Malgrat que la sort de les armes afavoria gairebé sempre Pere I, no era pas una absurda diversió del seu enemic aquell constant repartir-se amb els aliats les despulles futures d'un rival triomfant. Com tants altres dèspotes que tot ho fien en la força i negligeixen per inofensius el dret i la justícia, Pere I estava destinat, tot i les seves esclatants victòries, a perdre la seva darrera batalla.

8. Feia tres dies que Pere III era a València quan uns presoners castellans li van explicar la versió que el rei de Castella donava del seu refús d'entrar en batalla. Segons Pere I, ell hauria prou acceptat de combatre amb el seu homònim català, només que aquest no s'hagués presentat a tall d'almogàver.

Era fer una greu ofensa al rei d'Aragó, que tenia un concepte elevadíssim de l'honor militar - gens incompatible, com ja hem vist, amb l'oblit o la negació de tots els pactes i juraments.- Un cavaller no podia ésser comparat a un almogàver, guerrer bàrbar que menyspreava les regles de combat. Pere I volia dir que el seu adversari s'havia presentat per sorpresa, que havia prescindit de les regles clàssiques de fer la guerra, Però el rei d'Aragó va trametre-li un escuder amb el següent missatge, xxxxés "que com Nós haguéssem entés que ell havia dit que, sinó que Nós érem venguts a València així com ai almugàver, ell se fóra combatut amb Nós, que ell sabia bé la nostra venguda e no'l calia escusar per allò, però que, per tal que no hagués menor escusa, que'l certificàvem que, lo dissabte primervinent, Nós, sens tota falla, seríam davant Murvedre e que llavors no hauria escusa que fóssem venguts com almugàver."

Efectivament, el dia convingut Pere es presentà amb el seu exèrcit a la "barraca del frare" del Puig, prop de Santa Maria del Puig, als afores de Morvedre, esperant que l'exèrcit del seu adversari es presentés. Tot el dia esperà endebades, i aixímateix l'endemà, que es passà al costat de Puçol, tot esperant de nou l'exèrcit castellà. Per veure si Pere II I, [redacted]tancat a Morvedre, volia acceptar el repte, va trametre-li dos missatgers per comunicar-li que estava a les seves ordres. El rei de Castella no era ni mica sensible a aquestes manifestacions cavalleresques i persistia en la seva actitud reservada, Covardia, va concloure Pere III en tornar cap a València.

El castellà tenia les seves raons per negar-se a donar la batalla que li presentava el seu enemic. Morvedre tallava el pas a tot reforç vingut de Catalunya. L'exèrcit castellà s'hi havia concentrat, i al mar, davant del Grau de Morvedre, es trobava un estol considerable, nou esforç naval de Pere I. Els 46 navilis i 24 galeres de què es composava eren un barratge efectiu per mar i tancava per terra el pas a tota provisió vinguda de Barcelona. Les forces manades pel Comte d'Urgell i Joan d'Empúries - el fill de l'Infant Ramon Berenguer - eren 600 cavallers i 7.000 soldats de peu, però estaven immobilitzades a Borriana i Castelló sense gosar tirar endavant. A València tornaven a escassejar les provisions.

Però a Catalunya la reina Elionor no reposava. L'estol de Barcelona estava ja format i el manava el Vescomte de Cardona. Per burlar el bloqueig hagué d'anar cap a Mallorca i des d'allà fer la ruta de València, però les provisions arribaren a punt, i el coratge de valencians i catalans va refer-se.. Pere III es veié amb cor per a passar a l'ofensiva. L'estol del Vescomte de Cardona s'havia situat a Cullera, a la desembocadura del Xúquer i Pere hi anà, recuperant alguns castells.

En un dels seus bruscos canvis de pensament, i empès segurament per una rauxa de desconfiança envers els seus soldats, el rei de Castella s'embarcà aleshores en el seu estol, al costat dels marins genovesos que en gran part el [redacted] tripulaven. Havia arribat el moment de donar una batalla naval que compensés el cocnt fracàs de l'atac a Barcelona. La diferència de forces era molt gran. L'estol català es refugià riu Xúquer amunt, mentre Pere III amb els seus soldats defensaven les ribes de Cullera. Les galeres i els navilis de Castella es presentaven el 20 de maig davant de l'estol xxxxxxx enemic, però no gosaren entrar en el riu. Pere I s'estimà més tancar en la ratera les galeres del Vescomte de Cardona. Va fer enfonsar tres barcasses a les boques del riu, i encara hi atravessà dues galeres encadenades i un vaixell.

El rei d'Aragó reuní totes les seves companyies i es preparà per a la lluita. Els primers atacs dels castellans foren rebutjats, i aviat un aliat imprevist vingué a desbaratar novament el poder naval enemic. Una furiosa tempesta sacsejà tot l'estol de Pere I i el dispersà. La nau capitana, en la qual anava el rei castellà es trobava amarrada molt a prop de la costa, i els catalans cregueren més d'una vegada que llur enemic queia en llurs mans. Passada la tempesta, Pere I tornà amb les seves galeres al Grau de Morvedre, i allà el ben poc devot monarca complí solemnement una prometença feta a la Verge per haver-lo salvat de naufragi. Amb un dogal al coll, en camisa i bragues pujà a l'església de Santa Maria del Puig. El seu adversari devia tenir una maliciosa satisfacció en saber-ho.

Ja hem vist que entre les virtuts del monarca castellà - que algunes en tenia - la perseverança metòdica no comptava. Perquè no pot pas prendre's per tal la tossuderia manifestada sovint. S'acostava l'estiu, i Pere I enyorava la frescor dels patis del seu Alcàsser sevillà i les carícies de les dones que allí tenia, com en l'harem d'un príncep sarraí - i és veritat que ell tenia més de sarraí que de cristià.- A més, la seva salut era precària, i això el decidí a abandonar de cop la campanya i a tornar-se'n cap a Castella, deixant una forta guarnició a Morvedre.

El rei d'Aragó s'aprofità d'aquesta retirada. Primerament hagué de resoldre el sempre urgent problema de la soldada dels seus homes. El bisbe de València li donà llicència per a emparar-se de tots els vasos sagrats, creus, reliquiaris, llànties i encensers d'or i argent que hi havia a totes les esglésies, per a poder-ne fer moneda. Era una operació prou freqüent en aquells temps i a ben segur la part financera devia anar a càrrec dels jueus valencians. El 23 de juny, Pere III sortí de València i anà a Líria, que estava en poder de Joan Alfons d'Exèrica, fill bastard del difunt Pere que s'havia passat al servei de Castella. A canvi d'entrar en possessió dels béns del seu pare, Exèrica li retè Líria, i d'una manera semblant poderen recuperar-se d'altres castells. Dels llocs encara en poder dels castellans, Morvedre era el més fort, i uns quants dies de setge convenceren el rei de la dificultat de prendre'l. Però la plaça havia deixat d'ésser un obstacle insuperable per a les comunicacions entre Barcelona i València. L'exèrcit de Pere III pogué passar cap a Canet i Borriana, sempre protegit des de mar per les galeres. La campanya de València s'havia acabat de moment. De Barcelona arribaven missatges que reclamaven la presència del rei. Aquest s'embarcà a Borriana i el dia 19 de juliol arribava a la capital de Catalunya.

9. La reina Elionor era una dona activa i de sòlides rancúnies. Encara avui es fa difícil d'endevinar els motius d'aquell odi que la sobirana sentia contra Bernat de Cabrera i que la convertí en cap visible i executora de la lliga d'enemics del vell ministre. ¿Quina passada humiliació, quina oposició resolta a algun dels seus plans ambiciosos d'imperi podien haver agreujat talment la reina siciliana contra Cabrera? Hom té la impressió, a través de les lletres de l'època, per la versió que la Crònica dóna del procés i dels motius de la condemna, i sobretot en considerar l'actitud ulterior del rei envers la família Cabrera, que en aquest afer - i en algun altre, ja ho veurem més tard,- Elionor va imposar la seva voluntat i que el seu espòs va limitar-se a sancionar-la, de grat o a contracor.

La "reina grossa" tenia un caràcter dominador i un entrenament polític ben superior al que era corrent de trobar en les princeses de l'època. No podem conjecturar quins sentiments devia inspirar aquest aspecte de la personalitat de la seva "cara companyona" al rei cerimoniós, avesat a fer sempre la seva voluntat, però gens acostumat a trobar caràcters resolts que sabessin plantar-li cara i tenir opinió decidida sobre els afers ~~polítics~~ públics.

Hom diria que, malgrat la seva col.laboració en la tragicomèdia d'Almudèvar - i àdhuc potser aquesta intervenció seva fou de bona fe - el rei Pere III no volia la pèrdua de Bernat de Cabrera. La seva voluntat de donar una satisfacció a l'exigent Carles de Navarra tenia uns límits. El "rei dolent" s'havia inutal.lat en el seu paper d'aliat i traïdor dels dos camps i estava disposat a seguir el joc de balanci tant com les circumstàncies li ho permetessin. Pere III s'havia deixat enganyar per l'intrigant germà de la seva primera muller, i en cap de les seves campanyes no pogué mai comptar amb l'ajut d'un sol cavaller navarrès. És clar que, per la seva banda, ell deixà de complir les condicions financeres i territorials estipulades. Però àdhuc limitat a aquesta nul.litat d'efectes recíproca, el pacte era profitós per a Carles, perquè el deixava en la seva neutralitat efectiva, apte per a decantar-se del costat del vencedor quan li interessés prendre part en el repartiment de les despulles.

Però no era sols l'enemistat del rei de Navarra allò que perjudicava Bernat de Cabrera. Hi havia, en la ~~seva~~ intimitat familiar de Pere, la influència de la reina Elionor, i a la seva cort la d'Enric de Trastàmara - el millor capità de les seves hosts - , la de parents d'alt rang com els Empúries, el Comte d'Urgell i el Vescomte de Cardona. Entre aquests enemics podia haver-hi diferències i odis mutus, però tots s'avenien a acusar de totes les malvestats esdevingudes durant els vint anys darrers del regnat de Pere III la intervenció i el consell de Bernat de Cabrera.

D'altra banda, el rei de Castella no es cansava de declarar que si tornava a fer la guerra era perquè l'ambaixador i home de confiança del seu adversari li havia promès solemnement, en nom del seu sobirà, que faria matar els dos pretendents a la corona castellana, Ferran i Enric. La supressió expeditiva del Marquès de Tortosa no podia pas imputar-se a Cabrera. L'instrument material havia estat Enric - i també ell, sens dubte, l'impulsor - però el rei havia consentit a l'acte i en compartia plenament la responsabilitat. Com que Pere necessitava l'ajut de Trastàmara i dels seus castellans exiliats, l'afirmació del rei de Castella el posava en una situació compromesa davant de l'home que lluitava al seu costat i els interessos del qual s'havia compromès a defensar. La responsabilitat del pacte criminal al.ludit per sobirà de Castella - suposant que hagi mai existit, cosa que el temperament dels protagonistes d'aquesta història i els costums de l'època permeten molt bé d'admetre - havia de recaure, doncs, íntegrament damunt el ministre, i aquest era massa lleial al seu rei per a tornar contra aquest una tal acusació. No tenia, doncs, altre recurs que refugiar-se en la negativa.

Hi havia també uns fets que perjudicaven la causa de Cabrera. Aquest s'havia declarat sempre partidari de la pau amb Castella. Era ell qui havia dut totes les negociacions de Terrer i de Morvedre. Ja hem vist quin resultat tingueren. Tots els seus esforços pacificadors podien ésser fàcilment convertits en acusacions contra ell i fer recaure vehements sospites damunt la seva lleialtat.

La reina Elionor va saber posar en joc tots aquests factors contraris

al seu enemic i valdre's de l'absència de Pere per a tirar les coses endavant. Fou ella qui inicià el procès de Bernat de Cabrera i del seu fill el Comte d'Osona, encara presoner del rei de Castella. Quan les Corts catalanes estaven reunides sota la seva presidència va trametre missatges al seu marit, assegurant-li que els catalans eren molt hostils a Cabrera i que si aquest no era castigat no donarien cap subsidi per a la guerra - afirmació que sembla exagerada, per no dir falsa. No té res d'estrany que la desgràcia d'un home que un dia fou totpoderós, però que no devia saber conservar la seva popularitat de la guerra de Sardenya inspirés més aviat sentiments de satisfacció entre els diputats. Després, era tan còmode per a tothom de trobar el boc emissari, responsable de totes les malvestats de la guerra! Aquests sentiments devien ésser explotats per la reina. Fou ella la que ordenà a Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, que instruís el procés. Els acusats foren citats, malgrat trobar-se ambdós en llurs presons forasteres, a Castella i a Navarra. A ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ manca de llur presència material, haurien pogut defensar-se amb advocats i testimonis de descàrrec, però quan Berenguer de Malla, procurador de Bernat de Cabrera, volgué intervenir en aquest sentit en el procés, topà amb la prohibició de la reina. El procés creixia, amb tot de calumnies, suposicions o sospites que s'anaven apilotant, amanits pel llatí curial de l'època. Les acusacions prenien cos: era ell qui havia provocat la guerra de Castella, i no solament aquesta, sinó també la que mogué el Jutge d'Arbòrea i àdhuc la de Gènova, posat que havia estat ell qui havia fet fer l'aliança amb Venècia. Era ell el principal fomentador de la guerra, i en aquest propòsit el guiava un sentiment de deslleialtat contra el seu rei i el seu país. ¿No havia dit a Joan Ximènez d'Urrea i a d'altres consellers reials "que mal dia seria per a tots aquell que el rei estigués en pau, perquè no pararia aleshores fins que tots, catalans i aragonesos, estiguessin sota els seus peus i els hagués pres totes les llibertats"? Era ell, encara, qui havia donat a Francesc de Perellós les instruccions de provocar el rei de Castella en aquell acte desconsiderat que havia originat la guerra. Sempre havia estat ~~xxxxxxx~~ en tractes secrets amb Pere I, i la presó del Comte d'Osona era una simple estratagema, preparada per pare i fill, perquè aquest pogués passar al servei del rei enemic... Era Bernat de Cabrera qui havia tingut la idea del pacte amb Pere I pel qual es preveia i estipulava la mort de Ferran i d'Enric, i l'havia ofert sense autorització del seu senyor. També era ell qui havia fet el tractat de Morvedre, tan deshonrós per a Pere III, i el de Sos, igualment perjudicial. Per últim, de la sèrie de testimonis acusatoris sortia un altre greuge: el d'haver preparat un parany per a fer-hi caure el rei d'Aragó i posar-lo en poder del castellà.

Berenguer d'Abella anà al castell de Novales a "prendre confessió" a Cabrera i a comunicar-li les acusacions de què era objecte. El vell noble es defensà amb dignitat. No li calia pas gaire esforç per a reivindicar el seu paper gloriós en la guerra contra Gènova. Però podia dir que, després de la batalla d'Alguer, Venècia li havia fet ofrena d'un privilegi de ciutadà i gentilhome de la Senyoria, i ell va refusar d'acceptar-lo perquè volia ésser sempre i només vassall del rei d'Aragó. No costava tampoc gaire de demostrar l'absurditat de l'acusació relativa a l'origen de la guerra amb Castella. La cancelleria reial devia contenir les actes dels consells en els quals ell mateix demanava que aquelles famoses galeres de Perellós, en lloc d'anar a les costes normandes passessin a Sardenya. Mai no havia tingut pactes secrets amb Pere I, i sempre havia procurat de servir de la millor manera possible els interessos del seu rei. No era pas culpa seva si els incidents de la guerra havien dut el castellà a Morvedre i l'havien posat [illegible] en bones condicions per

a dictar la pau que li convingués. Encara hi havia les altres acusacions injurioses, totes profundament injustes. ¿Qui podia oblidar que el Comte d'Ossona havia caigut presoner en intentar de socórrer la vila de Calatayud assetjada pels castellans? I no havia refusat ell mateix de continuar els tractes amb Carles de Navarra en veure la mala fe d'aquest? Era per força que s'havia fet vassall del "rei dolent", per força que havia dut a terme les negociacions, tot i saber perfectament l'odi que Carles sentia per ell.

La base del procés, allò que segons la justícia de l'època equivalia a una confessió de culpabilitat era la fugida d'Almudèvar. Bernat de Cabrera l'explicava per la por que li produí la reunió dels seus enemics i el convenciment que havien tramat la seva pròpia pèrdua. Però ell ja s'havia excusat davant del rei.

Per bona que fos la defensa de Cabrera, per ardents que fossin les seves protestes de fidelitat, la "confessió" presa per Berenguer d'Abella no passava d'ésser una formalitat mancada de conseqüències. La reina, aprofitant l'absència de Pere III, ocupat en els camps de batalla de València, volia suprimir totseguit l'acusat. Però el seu consell cregué que, sense ordre expressa del sobirà, Berenguer d'Abella no tenia prou autoritat per a executar-lo. Aleshores Elionor s'adreçà al seu fill, el Duc de Girona, que residia a Saragossa com a lloctinent del rei. Va ordenar-li que donés turment al presoner i que esbrinés quina complicitat tenien en els seus crims Ramon Alemany de Cervelló i Berenguer de Pau. L'Infant Joan, obeint a les indicacions maternals, va demanar el lliurament de Cabrera. Carles no el volia lliurar, diuen alguns historiadors, sinó li asseguraven que li aplicarien la pena de mort. En canvi, d'altres versions atribueixen al rei de Navarra unes vacil.lacions, que no cal pas atribuir al seu desig de salvar el vell ministre del rei d'Aragó, sinó a la intenció de lliurar-se a noves maniobres en relació amb la guerra dels dos Peres. Volia obtenir una nova entrevista amb Pere III per a parlar del cas de Cabrera.

Però Elionor no ~~volia~~ admetés dil.lacions. El 16 de juliol el reu era dut a Saragossa. Allí fou instal.lat en el palau arquebisbal. El Consell del Duc de Girona vacil.lava a dur a terme la sentència, tal com requeria la reina. Malgrat tot, l'autoritat de Pere era tan gran que, sense la seva ~~autoritat~~ conformitat, la sentència dictada per la seva muller no era suficient per als consellers de l'Infant.

10.

Fou aleshores quan Pere III arribà a Barcelona. Els "afers molt necessaris" que reclamaven, segons la Crònica, la seva presència a la ciutat comtal eren dos: la condemna de Bernat de Cabrera i la temptativa d'evasió de la Infanta Maria de Portugal, vídua del malaurat Ferran, ~~senyor~~ Marquès de Tortosa i senyor d'Albarracín. Aquesta princesa es mostrava naturalment hostil al seu cunyat i havia manifestat el seu desig de tornar al seu país. El rei ho dilatava, perquè abans volia fer-li fer unes convenis relatius a les propietats de l'Infant Ferran. Ja hem vist com s'havia apoderat, amb rapidesa fulminant, de Tortosa. Però volia cobrir les aparences i, com que Pere de Portugal havia estat aliat eficaç del seu nebot i hombnim de Castella, ara ell aspirava a obtenir, gràcies a la Infanta, una avinença amb el sobirà portuguès.

Cansada d'esperar, Maria havia emprès el camí de Navarra. Fou detinguda a la frontera, i els seus acompanyants, principalment Arnau de Fran-

ça, estigueren exposats a les ires de Pere III. Per sort per a ells, el Tribunal del Justícia d'Aragó els protegí, i aviat hom es decantà cap a trametre el mateix Arnau de Franca, com a ambaixador, a la cort de Lisboa. En efecte, aprofitant la calma que regnava en la guerra marítima, Cardona i Clf de Pròxida anaren a visitar el rei Pere de Portugal i a proposar-li un pacte d'amistat. No cal dir que aquests pactes anaven recolzats en un projecte matrimonial - el de la incasable Joana amb l'Infant Ferran, anteriorment promès amb una filla del rei de Castella.

Aquest afer havia donc derivat d'un delicte d'ordre interior a una delicada operació diplomàtica. L'altre, en canvi, desencadonat per una col.lusió d'elements externs, havia de liquidar-se a dintre del país, tal com volien els enemics de Bernat de Cabrera. La Crònica ens diu que Pere, estant a Barcelona, on era la seva muller, tingué un gran consell "sobre lo fet de Mossèn Bernat de Cabrera, de què'Ns teníem per mal servits, així com fom, sobre la anada sua al rey de Castella, e sobre la sua fuyta, com se'n anà del loch de Almudèvar en Navarra, e d'altres affers que'Ns havia fets e'Ns feya contínuament, en gran minva e dan de nostra persona e dels nostres Regnes." Després d'haver acordat de "enquerir" -era la reina qui havia fet la informació, ex i tot ja estava llest, sentència i tot- i d'haver escoltat el parer dels savis del seu consell, "reebuts testimonis e altres proves sufficiens e bastants, trobam que'l dit Mossèn Bernat de Cabrera era digne de mort e de perdició de béns. E declaram e volguem, ab plena delliberació de nostre Consell, que perdés lo cap e que'ls béns seus fossen a Nós confiscats".

Una simple comparació de dates permet de veure com aquesta explicació, escrita o dictada per Pere III uns anys més tard, no respon a la veritat dels fets. El rei es limità a sancionar la sentència, i no podia tenir temps ni de conèixer el procés, perquè les seves ordres, expedides a tota pressa per la Reina a Saragossa, feien que el dia 22 de juliol - tres dies després de l'arribada d'ell a Barcelona - el Duc de Girona dictés solemnement la sentència, que fou comunicada tres dies més tard al reu. Berenguer d'Abella, majordom i conseller de l'Infant Joan, i Jaume Dezmonelle, vicecanceller, savi en dret, foren els que dugueren a terme aquesta missió. La Crònica transcriu, en descàrrec potser del rei, que ja sabia i reconeixia, en l'època de la redacció del llibre, que la sentència era injusta i el procés dut contra totes les regles del dret, la conversa que tingué lloc entre Abella i Bernat de Cabrera. En conèixer la sentència de mort, el vell Vescomte de Bas va exclamar:

-"O Mossèn Berenguer, morré yo, e que no'm sien dats deffenimentz, car per via de dret comú yo no deuria prendre mort, tro que les mies deffensions fossin purgades!"

A aquesta protesta tan natural, ~~dit~~ (la Crònica reial reporta) que Berenguer d'Abella contesta amb aquestes mots, que són una ben trista excusa per a ~~ésser dits per~~ un jurista, i que fan tot l'efecte d'una invenció del cronista per a disculpar en certa manera la irregularitat del procediment:

-"Mossèn Bernat, ver és o ver dieta, mas despuys que vós sots stat poderós en los fets del senyor Rey, vós hic havets mesa aquesta costuma, e així rahó és que servesca a vós ço que mal hic havets introduhit, car vós faés dar mort en Aragó al fill del noble En Joan Ximénez d'Urrea, ladonchs com l'Infant Don Ferrando fon desbaratat e pres en lo loch d'Epila per lo noble En Lop de Luna qui's treballava per los affers

de la honor del senyor Rey e de son Regne. Aprés, fés donar mort a'N Ramon Marquet, ciutadà de Barcelona, com lo senyor Rey lo féu negar per la mort d'En Ramon Sentvicent, de què era inculpat, e defensions no.li foren dades, si bé per la part foren demanades e requestes."

L'endemà, divendres 26 de juliol, Bernat de Cabrera fou tret del palau de l'arquebisbe, passejat per les places i els carrers de la ciutat i, a hora de tèrcia, a la Plaça del Mercat, tocant la Porta de Toledo, fou escapçat davant del poble.

Tots els historiadors han estat unànimes a condemnar aquest crim jurídic comès per Pere III a instigació de la seva muller i d'Enric de Trastàmara. Cap excusa, en efecte, (sinó la tan pobra d'haver dut a cap tot el procès en l'època que el rei era fora, i d'haver cregut les acusacions de traició escampades pels enemics de Cabrera,) no pot atenuar l'horror d'aquesta execució pública d'un home que havia servit fidelment durant tota la seva vida, els seus sobirans i el seu país, que havia merescut sempre la confiança d'un home tan repelós com Pere III i s'havia resignat molt sovint al paper de parallamps de les ires dels enemics del rei. A través dels seus actes, Cabrera apareix com un home que, sota les aparences de la modèstia i del desinterès - mai, malgrat els seus títols nobiliaris, no és anomenat altrament que pel seu nom i cognom, i ja hem vist com rebutjava títols estrangers i recompenses honorífiques- amaga una forta voluntat de poder i de domini i un temperament polític tan tenaç com el del seu sobirà. De tant en tant, s'aparta de la vida pública, però hi torna, potser requerit per Pere, potser impel.lit pel seu caràcter. Les coses que poden tirar-se-li en cara són, en el nivell moral de l'època, pecats venials, i malgrat el desenllaç ulterior de la guerra dels dos Peres, les conseqüències econòmiques d'aquells llargs anys de lluita foren tan desastroses per a Catalunya i Aragó que demostren de sobres que la seva obstinació en fer la pau amb Castella era tan clarividents com la seva mateixa desconfiança de Trastàmara i del rei de Navarra.

Un ministre patriota, desinteressat i prudent no es troba massa sovint en el curs de la història, i la seva injusta mort en el patíbul, desenllaç freqüent en aquell temps - i en d'altres - d'una vida política, mereix prou aquesta breu pausa en la nostra narració.

Anys a venir, Pere III reconeixerà que Cabrera i el seu fill foren víctimes de les calúmnies de persones interessades a perdre-les i testimoniarà dels serveis que havia rebut del ministre sacrificat a l'odi de la "reina grossa" i d'un aplec d'intrigants o d'envejosos. Però en aquell moment, la ingratitud envers el vell conseller culminà amb l'ordre tramesa al seu fill de fer-li dur el cap de Cabrera. Terrible lliçó per a l'Infant Joan, encara un adolescent i ja iniciat en els afers de govern, del tracte que cal donar als servidors fidels. Cabrera havia estat, durant els seus primers anys, el seu tutor, i havia manifestat sempre una gran afecció envers el Primogènit; no fou, però, el seu mestre, com algunes historiadors han afirmat, sense parar-se a pensar que les activitats polítiques i militars de Cabrera durant els seus anys de tutela damunt l'Infant Joan feien impossible aquesta activitat docent. La Crònica diu que aquest darrer detall de crueltat pòstuma sortí del Duc i del seu consell, però ha arribat fins a nosaltres la carta de Pere III en la qual dóna l'ordre al seu fill. Hi ha un altre detall que fa creure que el rei es sentí sempre mig avergonyit de l'acció que havia comès. Fins que no tingué notícia de la mort de Bernat de Cabrera no es decidí a anar

(1)

a Saragossa, on la seva presència era reclamada per les Corts.

El vell Zurita s'indigna, en aquest tràgic episodi del regnat de Pere III, pel paper que s'avinguéren a fer l'arquebisbe de Saragossa Lop de Luna i el Justícia d'Aragó - el mateix que havia protegit feia poc Arnau de França - en avalar amb llur consell l'execució de Cabrera. El palau del prelat, que havia d'ésser un sagrat per als que s'hi acollien, serví de presó per al condemnat injustament a mort, i el Justícia no gosà o no volgué posar en joc la seva força per a evitar aquell assassinat legal.

"I d'aquesta justícia los nostres pobles no se'n agreujaren en res, ans parech que'ls plagués, pensants los grans dans qui a mà sua eren pervénguts a nostres Regnes especialment de la guerra de Castella." Si aixó és veritat, i no una invenció ulterior del Cronista, només vol dir fins a quin punt els estats de la confederació estaven cansats de la inacabable guerra. ¿On eren els entusiasmes dels catalans que, onze anys abans, havien condicionat llur ajut en la campanya naval de Sardenya al comandament de l'estol per Bernat de Cabrera? Els estralls de la lluita amb Castella havien fet oblidar les victòries damunt els genovesos. I el poble no discriminava en l'actitud del ministre els esforços per a acabar la lluita amb una pau duradora, sinó els consells que donava al rei i que, forçosament, devien ésser responsables de l'allargament de la guerra. L'afirmació de Pere en la seva Crònica dóna a entendre, entre ratlles, que el rei està una mica sorprès d'aquesta manca de reacció dels seus súbdits davant l'execució de Cabrera.

Per acabar de dibuixar l'actitud del rei en aquest afer, només cal recordar dos documents de febrer de 1365 - uns mesos després de la decapitació del ministre. En un d'ells, Pere III ordena al seu Primogènit Joan, que tot i només tenir quinze anys ja ha estat declarat major d'edat, que no contrarii ni impugni les disposicions legals referents a la comtessa d'Ossona i a la Vescomtessa de Cabrera, i així mateix al Comte d'Ossona i als seus fills. L'endemà escriu al veguer de Girona i li mana que en la restitució de béns i drets ocupats a la Vescomtessa de Cabrera i a la Comtessa d'Ossona prescindeixi del manament de la reina, sense la qual cosa el veguer no volia donar compliment a les ordres. En aquestes vacil·lacions i contraordres del rei hom veu com, malgrat la mort del seu enemic declarat, la reina gelosa no està satisfeta i segueix perseguint amb el seu odi la família Cabrera, mentre Pere III vol, almenys, atenuar la persecució. És veritat que la nora de Bernat de Cabrera era germana del Vescomte de Castellbó, vassall poderós, però també no és que el seu marit, en saber la nova de l'execució del seu pare i de la seva pròpia condemna, s'oferí al rei de Castella, que el tenia presoner, i que d'aleshores ençà participarà activament a accions navals contra el seu propi país. Un any més tard, Pere fa donació al Duc de Girona de la ciutat de Vic i de totes les altres terres que posseien els dos Bernats de Cabrera.

La mort tràgica del vell conseller tanca, pot dir-se, una etapa en la vida de Pere III com a polític i governant. Fins aleshores ha estat un rei absolut, sempre autoritari, però al seu costat hi ha hagut ministres de confiança, homes que l'han assessorat amb llurs consells i que han contribuït a dur el timó de la nau de l'Estat. A partir de la mort de Bernat de Cabrera, Pere va quedant-se tot sol. Els consellers desapareixen poc a poc del seu costat. Tot el més esdevenen ambaixadors, que executen, en corts forasteres, la seva política. La solitud envaeix lentament, però amb seguretat, el palau reial. Fins que arribi un moment que deixarà aïsolada, com una estàtua de granit alçada en un turó desert, la figura del sobirà,

embolcallat en la seva grandesa, en les seves qualitats i en els seus defectes. Voltat també, potser, - companyia suprema! - dels seus remordiments.

11.

I la guerra dels dos Peres continuava... Les Corts, amb una docilitat que revela tant el patriotisme de catalans i aragonesos com la confiança que tenien en llur sobirà, votaven copiosos subsidis, sempre insuficients. Les de Barcelona, Lleida i Tortosa, del 1364, havien votat un donatiu de 50.000 florins per dos anys, forta contribució de guerra si hom pensa en la que ja s'havien imposat els catalans feia un any. També s'acordà d'ajudar Enric de Trastàmara en les seves pretensions a la corona reial de Castella. La reunió de Tortosa servì per a consagrar la reunió d'aquella ciutat i del seu territori al patrimoni reial, amb un acord solemne que impedia que mai més pogués ésser alienada per la Corona ni separada del Principat de Catalunya. A Saragossa també els aragonesos es mostraven generosos No era pas excessiu l'esforç dels Estats, perquè havien d'afrontar un adversari tossut, fort en tropes i en aliats - portuguesos i granadins el servien, sense comptat els genovesos de la seva marina de guerra, - i més fort encara, gràcies a les seves expoliacions i assassinats, en tresors. I no és pas de fa poc més d'un segle que el diner és el nervi de la guerra....

Per l'agost tornà a aparèixer Pere de Castella per València. La seva cavalleria lleugera andalusa excel.lia en la guerra mòbil, i donava cops de mà afortunats o es presentava per a assetjar per sorpresa una plaça poc defensada. Castellfavib va resistir més. Pere III era a Mora de Terol quan se li presentaren dos missatgers de la vila assetjada per demanar-li ajut. Si no n'hi donava aviat, la plaça hauria de retre's. Feia a la vora d'un mes que sostenia els atacs, i el reforç que el rei va trametre-hi arribà ja tard.

De Castellfavib, el rei de Castella anà cap a Oriola, per a intentar de recuperar aquesta plaça. Oriola havia canviat de mans moltes vegades, per raó de la seva situació fronterera, i per haver format part del patrimoni de l'Infant Ferran. Pere III volgué impedir el setge i reuní totes les seves forces disponibles, a Alcira, on era el 29 de novembre. Altra vegada es produí el curiós fenòmen de la por - perquè hom no gosa ja qualificar-la de prudència - del castellà. En lloc d'esperar l'adversari davant d'Oriola, va tancar-se a Elx, que ja posseïa de l'altra campanya. Pere III, en canvi seguí avançant per la regió. Passà per Gandia, Vilallonga, Luxent, Alcoi i Saix, a marxes forçades. De Saix partí, abans que clarejés, cap a Favanella, molt a prop d'Oriola. "E foh-hi hora tarda - explica el Cronista, - car era ja hora de seny delladre. E, com fom descavalcats, planguem-Nos d'aquella tan gran jornada que feta havíem, car en tota aquella jornada no descavalcam, ans menjam sobre les selles Nós e tota nostra gent, E el Comte de Trastàmera, com haguem descavalcat e'Ns foh gitats sobre .j. lit, per reposar, dix-nos aytals paraules:

-"Senyor, con tales jornadas crebanten los grandes reyes los hojos a los otros reyes, lures enamigos. E, en esta jornada, Senyor, havets crebantado al rey Don Pedro de Castiella l'ojo dretxo, e vos sots mostrado rey e senyor por mantener e defender nuestro Regno. E assín, Senyor, agora es tiempo de folgar e dar-vos plazer, pues havets alcançada la honra que a vós se pertanesce."

El lloc on havien acampat era ben erm, poblat només de garrigues, perquè la guerra assolava la contrada feia anys. El Cronista explica que els soldats s'entretingueren a aixecar les enormes quantitats de caça que hi havia, i en una sola nit cobraren deu mil parelles de perdius i més de cinc centes càrregues de conills i llebres. Aquesta entrada a una mena

de paradís per a Nemrods havia de semblar-los de bon averany.

Pere III se n'havia anat a reposar. Però mentre dormia a la seva tenda arribaren quatre missatgers d'Oriola, per fer-li reverència i demanar-li un ajut immediat contra les gents de Castella, que eren a Elx, disposades a atacar la vila. El rei es desvetlla, i vol saber qui són aquells homes. Adéu, son reparador! L'entusiasme dels comissionats de la plaça amenaçada davant l'exèrcit català s'ajuntava al del rei, sempre desitjós de comprovar la seva popularitat i la lleialtat dels seus súbdits. S'alegra encara més de saber que el rei de Castella li prepara batalla en el camp de la Matança, per on havien de passar per anar a Oriola. Immediatament crida a Trastàmara i al Comte de Dènia, i tots tres tingueren consell per a estudiar la situació. Pere de Castella tenia set mil homes de cavall i més de quinze mil de peu, i el seu exèrcit augmentava cada dia amb gent que venia de Múrcia. El del rei d'Aragó, en canvi, no passava de tres mil genets i uns 16,000 homes de peu. Però "Nostre Senyor Deus havia mes tant de bon cor en tota la nostra gent que tots anaven fort alegres e pagats, e, specialment, com se pensaven que haurien a combatre.". Havien sortit a punta de dia de Favanella, i tots els preparatius de la batalla eren fets. Aquella topada podia ésser decisiva per al curs de la guerra i Pere III s'hi exposava no sense una certa recança, però per altra banda content com els seus soldats de tenir, al capdavall, l'ocasió de mesurar-se amb el seu rival.

Quan hagueren davallat tota la costa i foren en el gran camp anomenat "de la Matança", que ja havia estat teatre de grans batalles, tots varen aturar-se, en espera de l'atac. Prop d'allà veien un penó del rei de Castella, amb mil homes a cavall. Pere III s'estigué quatre hores, ~~allà~~, desplegades les seves hosts en formació de combat "esperants si'l dit rey de Castella haguera ardiment en voluntat de venir a Nós, qui li teníem la batalla ordonada e aparellada en lo dit camp". Però els enemics no es veien enlloc, i aquell grup de cavallers castellans seguí immòbil a distància. El rei no volia entrar a Oriola sinó amb tot honor. Els dos Comtes se li apropaven, però, i li digueren:

-"Senyor, vós havets complit ço que pertanyia a vostre honor, e d'uymés és que anets a la dita vila d'Oriola e que us alleujets en la orta d'aquella; car més valrà que us alleugets amb temps covinent que si era pus tart".

Malgrat aquests assenyats requeriments, Pere s'estigué encara una altra hora esperant la batalla, i en veure que l'enemic seguia inactium entrà amb el seu exèrcit a Orioka, entre la satisfacció i les aclamacions dels veïns de la vila.

Més tard, explica la Crònica, Pere III tingué esment dels motius que havien donat lloc a l'estranya passivitat del castellà, i la seva versió és interessant, perquè ajuda a completar el retrat del rei de Castella, que tota la seva vida, d'ençà de la seva presó de Toro, sofria - com avui diríem - d'un complexe de desconfiança. Pere III s'estava preparant per a la batalla, i tingué consell:

-"Yo us he fetxos aquí ayuntar por haver consiello de vosotros"- cita la Crònica.- ¿Què us sembla l'oportunitat de donar ara batalla al rei d'Aragó?

Els castellans feren senyals que contestés per tots ells el Mestre de Calatrava, Diego Garcia de Padilla, fermà de la favorita difunta. I aquest, que era el que més confiança conservava encara amb el sobirà, va dir-li:

- Senyor, ja fa molt de temps que Déu ha fet les parts entre la casa de Castella i la Casa d'Aragó de tal manera que, si dividíem en quatre parts el regne de Castella, una sola part seria encara més gran que la que té el rei d'Aragó i el regne que en sortiria seria més gran que el seu. Déu sap que vós sou un dels tres reis més grans d'aquest món de cristians, i si deia el més gran de tots no mentiria pas, i per això entenc, Senyor, que amb el vostre poder hauríeu d'anar al camp i parar batalla al rei d'Aragó, i tingueu per cert que avui el vencereu i desfereu el seu poder i sereu rei de Castella i d'Aragó i després, si a Déu plau, emperador de les Espanyes!

Aquest discurs - que la Crònica dóna en un castellà ple de catalanismes, - era fet, en tot cas, a posta per a afalagar l'orgullós sobirà. Tots els altres cavallers l'aprovaren, però el rei exclamà, per tota contestació:

- Hi ha algun minyó per ací que tingui un pa?

L'hi dugueren i, tenint el pa a la mà, Pere va dir "aytals paraules o semblants":

-"A mí semeja que vosotros todos seades de acoerdo que yo ponga batalla al rey d'Aragón, de que digo en verdad que si yo tomasse con mí los que el dito rey d'Aragón tiene con si e los havia por mis vassallos e por mis naturales que senes todo miedo pelearía con todos vosotros e con toda Castiella e ahún con toda Spanya : e, por que sepades yo en qué vos tengo, es assín que, con esti pan que tiengo en la mano, pienso que fartaría quantos leyales haya en Castella!"

I, dites aquestes amargues paraules, va fer arreplegar totes les seves hosts i se'n tornà a recollir a Elx. Els seus nobles es planyeren en alta veu que "nunca Castiella havia tomado tant gran desonor com aquell dia", perquè ells havien aconsellat de fer la batalla i el rei l'havia defugida, malgrat tenir enfront un altre sobirà. Pere I replicà, sarcàstic:

-"Ah, que buen consejo! - Estava sopant, i tornà a prendre el pa - un bocí de pa - de la taula, per a repetir la seva afirmació: "Con este pedaço de pa en la ma artaria todos quantos leales ha en Castiella!"

Com a desconfiat que era, s'equivocava, a ben segur, perquè els homes triguen molt a abandonar aquell que s'han acostumat a seguir. Però les seves expoliacions, els seus crims, la seva avarícia desenfrenada anaven indubtablement minant la lleialtat dels seus vassalls. Si aquell dia no acceptà el repte de Pere III potser fou per por d'una traïció. Potser, també, fou per un temor gairebé supersticiós d'enfrontar-se amb el seu rival. En efecte, en tota la guerra dels dos Peres, malgrat els desafiaments formals i els reptes del català, mai el seu adversari castellà no gosarà de plantar-li cara.

Fos quin fos el motiu d'aquell defalliment, Pere III se n'aprofità per a frustrar la incursió del castellà. Va reforçar la vila d'Oriola i hi deixà provisions. Després féu una incursió per les terres de Castella. "E, en aquest camí de la anada de Oriola, lo dit rey de Castella Nos tramès de ses companyes entorn .iij. milia de la gineta, qui, despuys que Nós entram en lo pinar appellaat (de) Villena, no's partiren de vista de nostra host tro fo a l'entrant de nostres Regnes. E, bé que Nós li haguéssem calcigada partida de la sua terra, anant en lo dit camí e tornant, no hac ardiment de encontrar-se ab Nós. E Nós aximateix anàvem tota

vegada reglats e ordenats, ab nostres batalles compartides, aperellats de ferir, si'l dit rey ardiment algun hagués de ferir contra Nós."

El rei de Castella no atacà, lligat per aquest indefinible sentiment que el deixava sense iniciativa davant del seu adversari. Aquesta part del seu exèrcit de què parla el Cronista sí que ho féu; àdhuc desbaratà la rerassaga de les hosts catalanes. Si Pere I hagués volgut, hauria pogut convertir aquell atac en una total desfeta del seu adversari. Però no féu res. El dia de Nadal de l'any 1364, Pere III arribava a València. El castellà se'n tornà a Andalusia, en una de les seves brusques rauxes. Abans, però, passà per Cartagena, on l'esperava una feina grata al seu cor: poc abans hi havia hagut una batalla naval entre l'estol català manat pel Vescomte de Cardona i un de castellà del qual era almirall Martín Yáñez i un dels capitans el Comte d'Osona. La topada fou una desfeta per als catalans, i cinc galeres restaren a les mans dels vencedors. Com abans Mateu Mercer, els components de la tripulació d'aquells vaixells foren víctimes de l'odi que Pere I sentia envers els marins catalans. I tots ells foren executats per ordre del rei, sempre disposat a fer treballar els botxins.

12. Per Cap d'Any hi havia convocada una nova reunió de Corts catalanes a Tortosa. El rei, tot just arribat dels camps de Castella, podia parlar amb autoritat de les dificultats en què es trobava per seguir la guerra si els seus sotmesos no l'ajudaven amb un gran esforç. Malgrat l'empobriment del país, l'esforç va ésser fet i el donatiu ascendí a 17 comptes de moneda barcelonina, pagadors en dos anys, "ab la qual ajuda, e primerament ab aquella de Nostre Senyor Déus, haguem compliment de moneda, ab aqò que'Ns fo atorgat per los Regnes d'Aragó e de València, que 'Ns bastà en lo fet de la guerra."

Realment, la situació no era gens brillant. Les terres que els castellans havien conquerit en els dos regnes feien més extensió que la de tot Aragó, constata el Cronista. Però el rei no es descoratjava. De Tortosa anà a assetjar Morvedre, molt ben defensat, però que poc a poc es quedava sense provisions. Pere es posà a netejar aquella punxa tan enverinada que el rei de Castella havia introduït des d'Aragó, i que arribava fins a la mar. Simultanejava els setges: Serra de Segorb, Torres-Torres, Terol, Exèrica, Morvedre... I poc a poc se li anaven retent les places, perquè Pere I, malgrat els missatges de la guarnició de Morvedre, no acudí per aquella contrada i s'estimà més d'acarnissar-se en el setge d'Oriola, en el qual féu matar a traïció el valent cavaller aragonès Martínez Eslaba, que defensava el castell. Després de la rendició de la plaça, el rei castellà se'n tornà a la seva Andalusia.

El seu rival no es permetia aquestes fantasies. El setge de Morvedre durà sis mesos, i els estols de Barcelona i de Mallorques, que col.laboraven per mar a les operacions i aconseguien de nou el control de les costes mediterrànies, ajudaren molt a la conquesta de la plaça. Entre els assetjants hi havia un poeta, Jaume March, el qual ens ha deixat una acolorida descripció del setge en el seu "Debat entre Honor e Delit"(1). Escoltem-lo:

"Ço fo el mig de juliol,
al punt que era entrat lo sol
en lo calt signe de Lleó,
on majors calors de l'any só.

(1) Del "Manuscrit Aguiló", publicat per Amadeu Pagès a "Romania" XX LIV. p. 218.

Angoixós temps e plasenter
plaser avion cavaller,
ladonchs l'ardit, leal e bo
que lo molt alt rey d'Aragó
tenia Murvedre assejats,
ab cui estavon atendats
coms e vezcoms e man barós.
Aquí verets molts pavellós
estenduts, e fatxes barraques,
e cavals fermats per estaques,
enills e crits e gran brogit;
enquer virets mant hom garnit
que entravon dintre les barrei
/res,
far assalts per moltes maneires,
llances volar, cairell e dard;
on tenc mant home per musard,
si lai no fo, si ésser poc
veser d'armers faser tal joc,
quez als bons és trop gran plaser.

En ple setge, Pere i Enric de Trastàmara feren un nou tractat, pel qual es convenia el casament d'Elionor, la filla petita del rei d'Aragó, amb Joan, l'hereu del bastard. Pere III es comprometia a donar a la Infanta com a dot dos cents mil florins d'or, a avançar ja des d'aquell moment per a les despeses de la guerra. El Comte de Dènia i un exèrcit auxiliar seguirien a Enric dintre de Castella i hi romandrien tant de temps com calgués per a la victòria. Es una confirmació del que ja hem vist: les pretensions de Trastàmara a la corona de Castella eren oficialment reconegudes i encoratjades pel rei d'Aragó.

Desesperant de rebre cap ajut, el prior de Sant Joan, que tenia el comandament de la guarnició de Morvedre, va rendir-se. Li fou atorgada una capitulació molt honrosa: els seus soldats serien acompanyats, amb armes i bagatges, fins a la frontera castellana. Enric se n'encarregà, i va aprofitar-ho per fer prosèlits de la seva causa i guanyar-se, amb la seva provada simpatia i pel simple contrast en la conducta dels dos sobirans, la bona disposició dels soldats castellans, destinats a ésser propagandistes inconscients de la causa del bastard en territori enemic.

Morvedre havia tornat a les mans del seu legítim senyor. Feia tants anys que el nom d'aquesta vila anava barrejat amb les humiliacions i les desfetes de Pere III, que aquest sentí naturalment el desig de venjar-se de la població hostil - venjar-se per segona vegada, perquè ja després de la Unió havia castigat la sublevació dels morvedrencs. "E, estants Nós en la dita ciutat de València, veents que'ls hòmens del dit loch de Murvedre Nos eren stats reebelles, per la qual cosa gran dan a Nós e a nostres Regnes, specialment al Regne de València, se era seguit, pensants que aytal malvestat e rebellió no devia passar sens gran punició, hauts sobre açò molts colloquis, sentencialment declaram que'l dit loch de Murvedre d'aquí avant no hagués títol ne actes alguns de universitat, així com d'abans haver solia, ans aquells perpetualment revocam, e tornam lo dit loch a ésser carrer de València, e que's regissen e's reglassen per los officials nostres de la dita ciutat..." Es a dir, que Morvedre deixava d'ésser municipi, amb els privilegis conseguents.

Malgrat estar tan absorbit pels afers de la guerra, Pere III no obli-dava pas els treballs de la diplomàcia. Dues preocupacions principals orientaven la seva: aterrar el poder de Castella i castigar les deslleialtats de Carles de Navarra. Per a una i altra cosa, l'aliat natural era França. El rei Joan "el bo" havia demostrat, un cop alliberat, que com millor representava el seu paper era fent de presoner en la seva galant presó d'Anglaterra. Fou ben de grat, i amb un gest cavalleresc que tothom admirà, que tornà a Londres, en saber que el seu fill, el duc d'Anjou, que el substituïa en el captiveri fins al total pagament del rescat, s'havia escapat i no tenia cap ganes de reintegrar-se a la seva presó. Anà, doncs, a Anglaterra el rei Joan, i poc després hi morí. Carles V, el seu fill, que essent Delfí ja havia tingut lleure de fer l'aprenentatge de les funcions de govern, i que coneixia de sobres el seu turbulent cunyat de Navarra, va pujar aleshores al tron - tot un altre caràcter que el seu pare.

I Pere III procurà d'aconseguir del nou rei una aliança a base d'entrar els exèrcits francesos a Navarra i repartir-se amb Aragó les terres de l'altre Carles. A canvi d'això, el rei català donaria un ajut de mil homes a cavall per a atacar la Guiena, baluard dels anglesos.

Però aleshores el rei de Castella tornà a amenaçar la línia de l'Ebre i tots els plans contra Carles passaren a segon terme davant de la urgència d'acabar amb el perill castellà. Francesc de Perellós, ambaixador a la cort de França, i l'Infant Pere - fra Pere -, que estava aleshores a Avinyó(1), havien dut a terme unes gestions diplomàtiques que podien dur l'ajut desitjat. El remei era una mica exposat: consistia simplement a dur a la península, per fer la guerra contra Pere I, les famoses Grans Companyies, o Companyies Blanques, temibles escamots d'aventurers sense escrúpuls ni consciència, que després de la pau de Brétigny s'havien quedat sense feina com a soldats i vivien a tall de bandolers, saquejant el país, rient-se de les autoritats i sotmetent tot França a una insuportable tirania. Aquestes companyies - en les quals havia servit el mateix Enric de Trastàmara, eren una mena de Legions Estrangeres: compostes de francesos, gascons i anglesos, ajuntaven vencedors i vençuts, perquè uns i altres, després de la guerra, havien continuat conjuntament llur feina d'esprémer tota la riquesa del país.

Carles V de França estava decidit a oposar-se a aquestes tropes de bandolers. I el Sant Pare, que més d'una vegada havia sentit les Companyies massa a la vora seu, en plena Provença, trobava també que seria una sàvia mesura treure'ls de França. ¿Qui i com, però, podia fer-ho? La gestió dels ambaixadors de Catalunya donà la solució. Si el rei de França lliurava cent mil florins i Urbà V altres tants, el rei d'Aragó contribuïria amb la mateixa quantitat, i les Companyies Blanques, ben pagades i manades per un home de prou autoritat, serien aquissades contra Pere I de Castella. El tresor inicial per a pagar aquests soldats de fortuna era ja respectable. I encara calia pensar en el pillatge considerable que trobarien en terres de Castella.

Només mancava el capità. Aquest fou un valent bretó, que havia lluitat contra Anglaterra i contra el rei de Navarra, i que tenia gran influència damunt els components de les Companyies. La crònica en vers que ens descriu les seves gestes ens en dóna un retrat, que deu correspondre a la impressió que en rebien els aventurers que havia de tenir a les seves ordres:

> "Li uns a autre dit: Il est bien appretez
> pour meurdrire marchans; maints en a desrobez.
> Regardez qu'il est fort, com a les poins carrez!
> Il est fort et poissant e moult noir et halez." (2)

Bertran Du Guesclin - o Bertran de Claquí, com l'anomenaren els cronistes peninsulars - era l'home realment indicat per a comandar les Grans Companyies. Diu que Carles V, en acomiadar-se'n, l'abraçà i li digué que faria més per ell enduent-se aquell arreplec de bandolers que si li conqueria tota una província per a engrandir els seus estats.

---

(2) "L'un diu a l'altre: Està ben preparat - per a fer mal als mercaders; més d'un n'ha robat.- Mireu-vos com és de fort, com té carrats els punys! - Es fort i puixant, i molt negre i colrat."

(1) Hi havia anat feia poc a dur al papa Urbà V una declaració, redactada per ell en català, i en la qual intimava al Pontífex a què tornés a Roma totseguit la seu papal. Es basava en unes revelacions que havia tingut i que amenaçaven l'Església amb un cisma, si el trasllat no es feia.

Per donar una bandera ideal a tota aquella soldadesca, hi havia Blanca de Borbó. La malaurada reina va servir, com ja havia servit, vivent encara, quan Alburquerque i els grans senyors s'havien revoltat contra Pere I. La dolça princeseta francesa trobava campions més interessats en els fins que perseguien que a venjar la seva trista sort. Dos nobles francesos, parents de la difunta muller del rei cruel, van allistar-se en les bandes de la Gran Companyia: eren el Comte de la Marche i el Senyor de Beaujeu. Sota el suprem comandament de Du Guesclin, els altres caps eren el Mariscal d'~~Audenheim~~, el Senyor de Clairvaux i, pels anglesos, Hug de Calveley, que havia combatut abans els que havien de ser ara els seus companys d'armes.

Aquestes tropes, ben armades i avesades a la lluita, però indisciplinades i acostumades a viure del pillatge, es posaren en moviment cap a les darreries de 1365. Duien la creu a la sobrevesta, com els croats, i un vague entusiasme de cavallers que van a venjar l'honor d'una dama es barrejava en ells amb una real fretura de veure un país desconegut, on encara hi havia sarraïns, i un rei que gairebé ho era - malgrat dir-se cristià,- un país verge, obert a llurs depredacions i ple de riqueses fabulosos i de dones d'ulls negres. Aquesta creu exterior no els privà gens d'aturar-se uns quants dies a Vilanova d'Avinyó, amenaçant directament el palau dels Papes i lliurant-se als acostumats excessos, fins que Urbà V. veient que les amenaces d'excomunió eren acollides amb grans riallades, es decidí a comprar la seva tranquil.litat i la dels seus súbdits a base de cinquanta mil florins d'or. (Cal dir, però, que els avançaren, sense mai veure's rescabalats, els bons avinyonesos.) Després, el Sant Pare ~~els~~ absolgué i els exhortà a dur a terme llur missió.

Per les festes de Nadal les Companyies eren a Barcelona. El dia de Cap d'Any de 1366 Pere els donà un gran àpat al seu Palau. A taula, el rei tenia a la dreta Bertran Du Guesclin i a l'esquerra l'Infant Ramon Berenguer, i a la mateixa taula seien el Mariscal d'~~Audenheim~~, Hug de Calveley, el Comte de la Marche i altres caps. Tot el palau estava ple de taules i els soldats sortits de França per a combatre rebien amb tota naturalitat els obsequis dels prínceps que necessitaven llurs serveis. Havien acampat en el Vallès i el Pla del Llobregat i com que, malgrat prohibir-los-ho terminantment el tractat - o el contracte de lloguer establert - la rapinya i els contrafurs eren cosa molt freqüent, el rei Pere s'afanyà a treure'ls de Catalunya. Bertran Du Guesclin aprofità el pànic que inspiraven les seves bandes de mercenaris per a exigir noves contribucions. La Crònica explica com, trobant-se Pere III, a Tarragona, el cap de les Companyies Blanques anà a trobar-lo per a demanar-li encara deu mil florins.

La crida a aquesta gent tan perillosa havia estat un recurs desesperat. Si fallava, si en lloc d'haver abocat damunt el seu adversari castellà els fascinerosos manats per Du Guesclin, el rei d'Aragó trobava que aquells dotze mil homes d'armes s'estimaven més de cercar el pillatge per compte propi en els estats de la Confederació, allò representaria la ruina total de la seva empresa. Pere III no vacil.là a vendre's els seus béns patrimonials per a satisfer les exigències de Du Guesclin. Acceptava de posar tota la seva fortuna en aquella carta, però, sobretot, què li evacuessin ben aviat Catalunya i Aragó!. Ell mateix anà a Saragossa per a activar llur marxa i potser per a convèncer-se que realment se n'anaven. La campanya es presentava, aquesta vegada, de manera ben diferent a les anteriors. Enric de Trastàmara la duria pel seu compte, amb els seus castellans i les Companyies. Només l'exèrcit auxiliar del Comte de Dènia passaria a Castella, per garantir el lliurament convingut de Múrcia i Toledo. Pere III no participà per res més a la ~~campanya~~ guerra.

A Aragó, els forasters havien comès grans estralls. A Barbastre van cremar vives més de dues centes persones que volien resistir-se a llurs expoliacions. Les viles aragoneses estaven tan atapeïdes de soldats de totes les nacions i llengües, que el perill d'una topada sempre estava latent. Pere III maldà perquè els anglesos de Sir Hug de Calveley entressin a Castella per Borja i Magalló. Després de les hosts de Calveley, els homes del Mestre de Santiago - el nomenat per Enric, ja que del costat de Pere de Castella ja n'hi havia un altre - i per últim Trastàmara, Du Guesclin i la testa dels guerrers, envaïren les terres castellanes.

La campanya fou fulminant. Els castellans recularen sempre i pot dir-se que l'única batalla important fou la de Calahorra. Arreu del país, viles i grans vassalls es revoltaven contra Pere I. I aquest, posseït per aquell sentiment de desconfiança i de por que altres vegades l'havia dominat, només pensà a fugir. Deixà Burgos, tot i que els seus habitants s'oferien a defensar-lo tant com calgués - i Enric entrà a la vella ciutat i s'hi coronà solemnement com a rei de Castella, al monestir de las Huelgas. Bon coneixedor de les falles del seu germà, Trastàmara s'esforçà a crear-se un partit addicte, a base de generositat. Du Guesclin prengué el títol vacant de Comte de Trastàmara; Calveley esdevingué Comte de Carrion; a Alfons, Comte de Dènia i de Ribagorça, li fou donat el Marquesat de Villena, amb tots els béns que havien pertangut a la nova reina Joana; Tello tornà a ésser Senyor de Biscaia i de Castañeda; Sanç recollí tot l'heretatge d'Alburquerque, adés incorporat a la corona...

Pere de Castella havia cregut que, arreplegant les tropes que tenia disperses a Aragó i València podria encara reunir un exèrcit considerable. Totes les guarnicions de les places ocupades a l'enemic havien de concentrar-se a Toledo. Els manava, dirà la Crònica de Pere III, "que destrouissen e degastassen e metessen foch per tots los lochs e forces que desempararien. Mas, per ço com contra Déu no és saviesa d'om, Déu no'ls donà poder de fer dampnatge als lochs que desempararen, bé que en algun loch fos assajat, car les nostres gents són tan naturals a la nostra senyoria reyal, veents la destrucció del dit rey, de continent se lliuraren a Nós e a nostra senyoria, romanents així com dabans nostres vassalls naturals, així com huy són e seran, si plaurà a Déu, per totstemps."

Pocs dies estigué a Toledo Pere el cruel. I pocs dies també a Sevilla, darrer baluard de la seva força i d'on fugí ignominiosament, sense esperar que esclatés la revolta popular. Abans de marxar cap a Portugal havia fet salpar una nau amb Martí Yañez, portador del seu tresor. Però Boccanigra, afanyós de conciliar-se el favor del nou rei - i potser ja convingut amb el mateix tresorer - va donar-li caça amb el seu estol. Rebutjat pel rei de Portugal, que li tornà la filla menor, promesa a l'hereu de la corona portuguesa, Pere només pogué fer un breu sojorn a Galícia, on el seu pas fou encara marcat per dos assassinats sacrílegs, i després d'unes gestions prop de la cort d'Anglaterra, que li assegurà un millor acolliment, va abandonar els seus estats, només acompanyat de les tres filles de Maria de Padilla i de Martí López, Mestre d'Alcàntara i l'únic servidor fidel que li restava. Fins Diego de Padilla s'havia passat als rengles del vencedor! Al que havia estat rei de Castella només li quedaven les seves filles i una part del tresor - ben important tanmateix, perquè passava de dusscentes mil dobles d'or i d'una gran quantitat de pedreries i joiells, producte de la rapapitat de Pere.

Pere III, en saber el ràpid i feliç resultat de la campanya féu acudir a Saragossa la comtessa Joana, que estava al Rosselló amb els seus fills i amb la Infanta Elionor, l'infantívola promesa del fill hereu del que li havia donat

rei Enric. La nova reina, davant del bisbe de Tortosa, Jaume d'Aragó, del de ~~Tarragona~~ Girona i d'altres senyors, jurà el 25 de juny que el casament convingut es faria i que procuraria per tots els mitjans que el seu espòs complís les seves prometences referents a Múrcia i Toledo. Després d'aquesta nova fermança, Pere els féu anar a Burgos, acompanyats per Lop Fernández de Luna, arquebisbe de Saragossa, i per una lluïda ambaixada.

La desfeta de Pere de Castella havia estat cosa molt fàcil. Terol i Calatayud es varen rendir immediatament al rei d'Aragó i, en paga a l'heroisme demostrat en els setges que havien sofert, foren erigides en ciutat. Igualment fou donat aquest títol a Daroca, que mai no s'havia deixat conquerir pel rei castellà. L'evacuació precipitada de les guarnicions forasteres havia deixat grans reforços en les fortificacions de les viles, així com pertrets de guerra i força dipòsits de queviures. Magra compensació, tanmateix, per a tants estralls i tantes despeses! La guerra de Castella havia durat ja onze anys, i el país s'havia dessagnat en la terrible prova. Havia patit Aragó, havia patit València, envaïts tots dos regnes per les hosts castellanes. Havia patit també Catalunya, que duia econòmicament el pes de la lluita i que fornia l'esforç naval.

Però la tenacitat, la visió política de Pere III, el patriotisme dels seus súbdits havien prevalgut per damunt dels èxits militars i de la riquesa del rei de Castella, que només sabia fer-se témer. "E el dit rey havia posat nom e títol a tota la terra que'Ns havia tolta, així en Regne d'Aragó com en Regne de València, Castella la Nova, mas, per la gràcia de Nostre Senyor Déus, lo dit títol durà poca, per tal com ab títol injust possehia tot ço que'Ns havia tolt."

No, Catalunya ni Aragó ni València no serien "Castella la Nova". Del llarg duel amb Pere I , el ~~rei~~ Cerimoniós sortia, finalment, vencedor.

Tercera part

V E L L E S A

D'amor no xant axí com far solia
car trop me vei en anys avant empès.

Pere III

Tercera Part.

V E L L E S A.

VII.- EL SOMNI IMPERIAL.

1.

L'imperialisme és un concepte modern. Els tractadistes polítics de darreries del segle XIX i de tot el present n'han fet un enorme ús. Molts àdhuc l'han aplicat a la història més remota, i és cosa corrent, gairebé un pleonasme, parlar de l'imperialisme de la Roma dels Cèsars, de Carlemany, d'Alexandre el Gran o de Genghis-Khan. No cal dir, per tant, que els sobirans que obren l'Edat Moderna - els Hapsburg a Espanya i Alemanya, els Tudor a Anglaterra, els Valoir i Borbons de França - han estat acusats o exalçats, segons la tendència de l'historiador, per estar provistos o mancats d'aquesta voluntat, de dominació, d'extensió indefinida de les terres sotmeses a llur govern o a llur influència. Hom parla, així, d'imperialisme polític, però també d'imperialisme cultural, d'imperialisme agressiu i d'imperialisme colonitzador, d'imperialisme comercial i financer, i totes les formes d'expansió d'un país o d'un sobirà, d'una raça o d'una dinastia poden ésser posades sota aquesta comuna etiqueta que tants qualificatius admet.

La nostra història, en el seu període comprès entre Pere II el gran i Alfons IV, ha pogut també merèixer el nom d'època imperial - o imperialista- d'acord amb aquest criteri modern. Imperialisme vé d'imperi. I imperi vol dir dominació absoluta. L'imperialisme de l'edat moderna - el de l'Anglaterra victoriana o de la Rússia dels Tsars o de l'Alemanya dels Hohenzollern - és, però, en els seus mòbils més íntims, una cosa molt diferent del que ha pogut ésser presentat com a imperialisme en èpoques anteriors de la història del món. Si els Anjou i els Valois posaven prínceps de llur família a tots els trons vacants d'Europa, i si els sobirans de la Casa de Barcelona els segueixen en aquest camí i poden àdhuc desallotjar-los d'algunes posicions, és difícil de dir que aquestes famílies reials siguin imperialistes, perquè llur expansió no es fa mai en nom d'un país unificat que cerca encara d'estendre's i de dominar d'altres terres, sinó tot el més en nom d'una família que aspira a engrandir el seu patrimoni i a donar als fills bones situacions. De vegades, com en els Habsburg espanyols del segle XVI, la religió és el mòbil principal de

les conquestes. Altres vegades, com amb els Tudor, serà l'impuls econòmic de llur país el que tendirà a proclamar la llibertat dels mars i a annihilar totes les traves que s'oposin a l'empenta aventurera dels marins i colons anglesos, dels Drake i els Raleigh.

Rarament, però, l'imperialisme dels segles passats correspon al concepte que avui ens fem d'aquesta tendència. Els manca continuïtat en l'esforç, una orientació clarivident vers allò que pretenen, un patriotisme conscient - però l'edat del patriotisme encara no ha arribat, i la monarquia absoluta n'impedirà l'eclosió durant molt de temps. - Ferran el Catòlic, que ha estat durant molts anys rei de tots els estats peninsulars, i que ha vist encara acréixe'ls amb la fabulosa jugada de daus que fou la descoberta d'Amèrica, voldrà, a la mort de l'imperiosa Isabel, contreure un nou matrimoni per a deixar un hereu als seus estats de la confederació catalana-aragonesa, i que aquests no hagin de passar al seu nét austriac. I això que ell és, per l'educació i la família, per la sang i pels gustos, un príncep castellà. La unió de les Espanyes, que Diego de Padilla presentava a l'indecís i malfiat Pere el cruel com un somni daurat a realitzar per Castella, és un fet sota Ferran i Isabel, reis castellans. I malgrat tot, aquest possible títol d'Emperador de les Espanyes no abelleix el rei catòlic per a ell ni per als seus successors, i s'esforça en tenir un fill de Germana de Foix perquè sigui, únicament, rei d'Aragó, de València, de Mallorca, de Sardenya i Còrsega, etc., i encara Comte de Barcelona, de Rosselló i de Cerdanya - que ja és un reguitzell de títols prou impressionant i carregat d'història gloriosa.

Si Ferran el Catòlic demostra així que no sent els impulsos de l'imperialisme - que vol dir agregar, i mai disgregar - el seu nét Carles, rei i emperador, hereu dels Habsburg, els Borgonya i els Trastamara, i el senyor més poderós d'Europa d'ençà de Carlemany, tampoc no sabia ésser imperialista, perquè la seva mort i la pressió dels Electors alemanys divideix altra vegada els seus estats. El títol d'Emperador serà per al seu germà Ferran, l'empenta imperial per a Felip, el fill. Però també en aquest, més que el desig de fer créixer els seus estats hi ha l'afany de conservar intacta la fe catòlica contra les escomeses del protestantisme.

Richelieu és el tipus més complet del polític imperialista, precursor dels Bismarck, els Disraeli i els Theodore Roosevelt. França ha viscut uns segles de l'empenta donada pel Cardenal a les seves ambicions territorials, i àdhuc, a distància, la República del 93 i Napoleó són executors testamentaris dels ministres de Lluís XIII.

Pere III de Catalunya i IV d'Aragó pertany a una altra època, no ho oblidem. Les nacionalitats estan formades, però es desconeixen i són encara susceptibles de fusió, de mutilacions, d'ampliacions. La manca de densitat demogràfica de moltes regions d'Europa ofereix ample marge als moviments migratoris, als canvis d'influència ~~xxxxx~~ ètnica, a les invasions que alteren completament la fesomia dels països. L'Imperi d'Orient es dissol, podrit de luxe i de casuística, en una agonia intermitent que dura segles i que deixa pas a l'onada envaïdora dels turcs. El Nord d'Africa, província europea de l'Imperi romà, esdevé terra de sarraïns. Itàliq es converteix, durant deu segles, en camp de batalla de les influències d'Europa, i en les seves dotzenes de corts sobiranes, en les dinasties franceses, alemanyes, catalanes que ocupen els trons de la península es fa molt difícil de veure-hi els preludis de la unitat sobirana de Cavour i Mazzini. I Espanya és encara - mai no ha deixat d'ésser-ho, malgrat les versions de les històries "oficials" en curs - les Espanyes, diverses, sovint oposades, vagament germanes de tant en tant. La mateixa França,

ja ho hem vist, no existeix més que com a nom, i està justament ficada en la terrible crisi que es dirà guerra dels cent anys, de la qual sortirà, però, la seva unitat política i cultural.

I malgrat el caràcter ~~imperialista~~ pre-imperialista de l'època a ha qual pertany, Pere III és un sobirà imperialista, el primer - per no dir l'únic - que té la història de Catalunya. Alfons IV "el magnànim", entestat en la conquesta de Nàpols, la realitza més com a una aventura personal que com a continuador de la política nacional d'un país que té mig oblidat entre les delícies i les intrigues de la cort italiana. Un país que es llangueix en un inici de decadència. Els fills de Pere III, reis l'un darrera l'altre, es limitaren a continuar, sense massa interès ni intel.ligència, l'obra de llur pare. I entre els seus predecessors, cap no té la constància, ~~la visió política~~, la visió política, l'ambició de reunir a la corona d'Aragó terres que se n'han després, o noves conquestes, que caracteritzen Pere "el Cerimoniós".

~~La~~ A aquesta constància, aquesta ambició, aquest lluc polític no el deixen mai. Una guerra cruel i inacabable s'enduu les seves millors energies i les riqueses més considerables dels seus estats; una altra, amb caràcter endèmic, s'arrossega tot al llarg del seu regne i amenaça sovint amb produir pèrdues irreparables a la Corona - i la qualitat i el nombre dels enemics fa difícil ~~pre~~ d'albirar una sortida favorable a la lluita. La tenacitat de Pere III, que sap dur a bona fi la guerra de Castella, durà també a un feliç desenllaç la de Sardenya i pacificarà ~~el~~ la illa d'una manera gairebé - només gairebé - definitiva. El seu regnat marca la correcció dels errors de Jaume I i del seu fill Pere, grans guerrers, però disgregadors dels seus estats. Pere III no vol dividir, sinó unir: unir totes les terres que l'idioma català o la sang catalana ha fecundat; unir tota una llarga cadena d'illes i de ports, d'establiments ~~militars~~ comercials i de bases militars. Potser li manca encara el lúcid patriotisme -impropi de la seva època, és cert - que hauria donat un llevat fructífer a aquesta empresa. I això que ell és un dels sobirans més patriotes - repetim-ho, més "catalanistes" - de la nostra història. Els seus discursos i escrits ho confirmen.

Mai no podrem prou plànyer-nos prou els catalans del trist afer que fou la unió, sota la denominació comuna de Corona d'Aragó, del reialme interior i del vell Comtat de Barcelona. La precedència del títol de rei damunt el de comte - i fins al tractat de Corbeil els sobirans catalans no poden dur el títol reial - anul.la internacionalment el nom de Catalunya. Aragó se'n durà tota la glòria, que no sabrà o no podrà explotar després - i que la seva situació geogràfica li feia molt difícil de convertir en alguna cosa més que un record platònic. Si els Comtes de Barcelona s'haguessin fet reis de Catalunya i els seus successors haguessin mantingut aquest títol; si la dualitat d'idiomes no hagués existit - malgrat que el català dominava de molt en les cancelleries i que era l'idioma que s'imposava a les terres conquerides - qui sap si avui podríem parlar amb més propietat del patriotisme dels reis catalans i de l'imperialisme de Catalunya i del seu sobirà en el segle XIV. I la història probablement hauria seguit, a les ribes i a les illes de la Mediterrània, un curs molt diferent del que ha tingut.

2. La guerra de Castella interrompia l'empenta imperialista - si ens es llegut d'emprar aquest adjectiu - de Pere III. Durant tots aquells anys no havia estat possible de prosseguit i consolidar l'esforç ja fet a Sardenya, a les mars italianes i àdhuc - per bé que en aquest darrer

llom es tractava principalment d'un llarg treball diplomàtic - a Sicília. Mancat de mitjans econòmics, dr soldats i àdhuc de marina, perquè tot l'esforç bèl.lic dels seus estats es concentrava a les fronteres d'Aragó i València, el rei cerimoniós s'havia vist obligat a contemporitzar amb Gènova, a tolerar l'estat de constant rebel.lió dels sards i les seves complicitats exteriors, i àdhuc a permetre que el seu gendre i cunyat el rei de Sicília - no endebades ~~qualificat~~ anomenat Frederic "el feble" pels historiadors - coquetegés amb els nobles llatins que el voltaven i es deixés dur a contactes amb els reis de Nàpols, sempre enemics de la influència catalana a la gran illa.

Malgrat aquest compàs d'espera, ni Pere ni Elionor no renunciaren a llurs projectes sobre Sicília. Es més, mentre tots els comentaristes estan d'acord a reconèixer l'interès constant de la "reina grossa" per tot allò que es refereixi a la seva terra nadiua, i en la mateixa Crònica reial trobarem un eloquent exemple d'aquest interès, hom constata en Pere una actitud mig desmenjada mig familiar en la manera de tractar les coses de Sicília. Sembla estar tan segur ~~de~~ que la illa ha de passar a formar part de la Corona d'Aragó, que no es creu obligat a fer cap esforç - o, si de cas, només uns esforços limitats - per a accelerar aquest procés d'integració. Sempre acull bé els missatgers dels nobles catalans establerts a Sicília, no plany les prometences, mai no abandona els drets ni oblida les ocasions de reivindicar-los, però en canvi és terriblement escàs en el socors immediat que reclamen els sicilians. Hom diria que mai no s'acaba de creure que estiguin de debb tan malament com diuen. I, no obstant, la real gravetat de la situació ha posat Frederic i la seva germana Eufèmia en perill de perdre tot el reialme i d'anar a fer companyia a llurs germanes Blanca i Violant en llur captiveri de Nàpols.

Potser Pere ~~Pere~~ III es creu que, amb haver donat la seva filla gran com a muller de Frederic "el feble", ja ha fet prou i la seva política està assegurada. Constança, aquella Constança destinada pel seu pare a succeir-lo en el tron, i que fou pretext per a la perillosa crisi de les Unions aragonesa i valenciana, havia pogut passar, al capdavall, a reunir-se amb el promès que li havia estat destinat. Ella tenia vint-i-dos anys i el nuvi dinou. Els casaments consanguinis, mètode clàssic per a evitar les dispersions d'heretatges, són dolents per a conservar la força de les famílies. Dos anys després d'haver abat a Sicília, Constança va morir. No sabem si Pere III en tingué un viu sentiment. No és arriscat d'atribuir-li un afecte especial envers aquesta filla gran, proclamada un dia primogènita i que havia estat condemnada a un matrimoni de conveniències amb el germà de la seva madrastra. Però la mort de la reina de Sicília s'esdevenia en un dels moments més angoixosos de la guerra de Castella, i Pere III no tingué gaire lleure per a plorar la seva filla. El rei d'Aragó és un home pràctic, més fet a les subtils combinacions diplomàtiques que als planys elegíacs, i la pèrdua de la seva filla gran, per dolorosament que l'impressionés, devia semblar-li menys irreparable perquè els dos anys de matrimoni de Constança i Frederic havien bastat per a donar als reis de Sicília una filla, que es digué Maria. Pere III ja ~~és~~ és avi, i aquesta princeseta siciliana, que ell encara trigarà molts anys a conèixer, representarà per a ell no sols el vivent record de la mort, sinó una nova penyora dels seus drets damunt Sicília. No, no podia plànyer-se el rei d'Aragó de la seva filla predilecta. Constança ha sabut corresponder perfectament a l'amor del seu pare, i a les demostracions d'afecte que ha rebut d'aquell home més temut que estimat dels qui el volten. Si un dia els Comtes de Barcelona podran dir-se reis de Sicília, com Pere el gran, ho deuran al matrimoni de Constança i a aquesta petita Maria que n'ha quedat.

La mort desfeia un dels lligams que unien les cases reials catalana

i siciliana. D'altres se n'havien de teixir. Un any després de la mort de Constança, en un dels respirs que deixava la guerra contra el rei de Castella, Pere i Elionor varen presidir una altra cerimònia nupcial: la que unia el cosí germà del rei, Joan, fill de l'Infant Ramon Berenguer i de Maria Alvarez d'Exèrica, amb Blanca, germana de la "reina grossa". L'oncle de Pere III volgué solemnitzar aquell acte, que l'unia més encara al seu reial parent, fent cessió al nuvi del seu títol de comte d'Empúries. La núvia havia estat abadessa del convent de les Clarisses de Messina, d'on l'havia treta l'entrada dels angevins. Però això no era obstacle a una unió que volia la seva germana Elionor. Ja hem vist que la força de voluntat de tota la nombrosa fillada de Pere II de Sicília i Elisabet de Caríntia s'havia concentrat en les tres noies grans: la reina d'Aragó, Constança i Eufèmia, les dues vegueres generals del regne. Del costat català aquest casament tenia encara un objectiu gens menyspreable: donar una satisfacció al clan familiar de l'Infant Ramon Berenguer, compost de personatges tan poderosos com el Comte d'Urgell i el Vescomte de Cardona, i agreujat per l'excessiva amistat testimoniada a Enric de Trastamara. Aquest nou lligam de parentiu amb el rei i amb la reina - tan poderosa com perillosa - venia a una setmana justa de distància de la mort infamant de Bernat de Cabrera, enemic per un igual d'Elionor, dels Empúries i del pretendent castellà, i marcava per tant l'apropament dels reis amb llurs parents.

Hom es sent sovint temptat, en anotar els vells annals i els registres diplomàtics, de prescindir de tants tractats de casament - molts d'ells mai no realitzats- de tants projectes matrimonials que passen com en un caleidoscopi davant els ulls del lector. A un observador actual pot semblar incomprensible que la política dels sobirans medievals donés tanta importància als casaments de llurs fills i filles, i que a l'historiador s'entretingui a registrar aquests simples esdeveniments familiars, sense gaire transcendència, molt sovint, en la vida del país. Però és que entre tantes unions eixorques i tants prometatges trencats - gairebé sempre sense consentiment dels protagonistes, - salta de tant en tant un ~~matrimoni~~ casament que té una pila de conseqüències per als destins d'un poble. Matrimoni de Ramon Berenguer "el sant" amb Peronella d'Aragó; de Pere II amb Constança de Sicília; de les filles de Pere III; de Ferran II i Isabel de Castella... Unions personals que han tingut, immediatament o més tard, repercussions importants en la vida catalana. Els matrimonis dels prínceps tenien, per als reis que els contractaven, una real importància: confirmaven tractats de pau i aliança; suplien els emprèstits estrangers, amb les dots considerables que eren donades a les núvies - i que molt sovint hom deixava de satisfer; obrien possibilitats d'heretar dominis forasters... I ei els casaments estrangers tenien aquest significat i aquesta transcendència, els celebrats entre persones de la mateixa família reial, o entre aquestes i vassalls destacats, tenen una altra importància, perquè revelen la intenció del sobirà que els promou o absorbir el poder d'aquests grans vassalls o bé perquè marquen una determinada política en un moment donat.

Elionor no es limitava pas a casar els seus germans amb infants de la casa reial catalana. Un cop vidu Frederic "el feble", ella mateixa volgué concertar un segon matrimoni del seu germà amb Isabel, filla del rei Pere de Portugal. La mort del violent amant d'Inés de Castro féu fracassar aquestes negociacions, però el rei d'Aragó, malgrat que el nou rei portuguès Ferran, no semblava gens favorable a Enric de Castella ni a Pere III, no va cessar en els seus esforços per a assegurar-se l'amistat de Portugal.

Hi havia, encara, Sardenya, amb tota la sèrie de complicacions del costat de Gènova i Pisa; amb els turbulents barons - sobretot els Arbòrea i els Oria - sempre a punt de treure's del damunt el jou català; amb la Santa Seu, propietària nominal de la illa i de la de Còrsega, i més o menys

disposada, segons el papa que ocupava la cadira de Sant Pere, a explotar contra el rei d'Aragó la situació del país sard. Pel 1366, és a dir, en el moment que Trastamara es convertia en el rei Enric II de Castella, el jutge d'Arbòrea tornava a revoltar-se contra Catalunya i es coalitzava amb un dels Oria i amb els pisans, que tenien en feu unes places i que de sobte es sentien amb prou forces per a negar el feu a Pere. Però Sardenya engolia els estols i els exèrcits, i les expedicions de 1353 i 1354 eren uns esforços que ara no podien repetir-se. El Jutge s'havia apoderat de gairebé tota la illa quan Pere III hi va trametre un petit estol naval amb soldats, manat per Olf de Pròxida, i més tard un altre sota les ordres d'Hug de Santa Pau. La revolta durava. I, ultra gènova, que volia aprofitar-se de la sentència del Marquès de Montferrat, completament favorable a la Senyoria, Pisa i el Vescomte de Narbona ajudaven descaradament el Jutge d'Arbòrea.

Hi havia, doncs, molta feina a realitzar si hom volia assegurar aquella precària possessió. L'imperialisme mediterrani de Pere III es trobava enfrontat amb una tasca ben difícil.

3.

No era pas menys erissada d'obstacles la perspectiva que es presentava del costat peninsular. Enric II de Castella, "el generós", ho era ~~tant~~ en grau superlatiu per als seus amics i companys de lluita de darrera hora. Però no demostrava cap pressa a complir els tractes fets repetidament amb Pere III i pels quals havia de fer importants cessions territorials al rei d'Aragó. El reialme de Múrcia, eterna zona polèmica d'ençà que Jaume I l'havia conquerit i regalat al seu gendre, i les places castellanes que acabaven de reforçar el flanc de València, haurien evitat, en un altre conflicte amb Castella, les terribles invasions sofertes. Enric pretextava que unes tals cessions no podien fer-se sense el consentiment de les Corts castellanes, i al.legava que si començave el seu regnat amb escantellaments dels seus estats els súbdits podrien protestar-ne i posar en dubte el seu patriotisme - o, per no emprar un mot anacrònic, la seva voluntat de conservar intacte el seu patrimoni.

Les excuses de Trastamara tenien un cert fonament. Sobretot, tenint en compte que Pere el Cruel no s'havia resignat gens a la seva desfeta. A la Corunya, abans d'abandonar Galícia, ja havia trobat uns missatges del Príncep de Gal.les, que l'invitaven a presentar-se a la Cort de Bordeus, on parlarien de l'aliança projectada. Amb les seves tres filles, i les restes del seu tresor, que li havien de servir per a guanyar-se l'amistat de poderosos senyors anglesos i ~~francesos~~ gascons, el rei destronat anà a Baiona, on ja l'esperava el Príncep Negre. La fama militar del vencedor de Poitiers es conservava intacta, augmentada encara per la seva reputació indiscutida de cavaller ple de totes les virtuts i, per damunt de tot, de l'honor. Pere li va prometre la cessió de Biscaia, que hauria estat un excel.lent contrafort de les possessions angleses a la costa atlàntica de França, a canvi d'un ajut suficient per a restaurar-lo en el tron castellà. Si el Príncep de Gal.les acceptà fou, segurament, més pel caràcter romàntic de l'aventura i perquè França es trobava entre els aliats de Trastamara - això sol havia de determinar la posició anglesa- ~~si~~ que per l'ofert del rei destronat de Castella.

Pere "el cruel" trobà un altre aliat - més simbòlic que efectiu pel que fa a l'ajut que podia aportar - en la persona de Jaume IV, rei-consort de Nàpols i se-dient rei de Mallorques, encara no havia trobat cap príncep europeu que volgués la seva espasa per a combatre el seu oncle i antic carceller. Malgrat la poca importància dels reforços que podia dur el marit de la reina Joana, Pere l'acceptà de bon grat en la seva empresa, per-

què això donava, en certa manera, la rèplica als mateixos procediments emprats contra ell pel rei d'Aragó.

Aquest, per la seva banda, no perdia pas el temps. L'acabament de la guerra amb Castella li havia tornat a la memòria les mil vexacions que Carles "el dolent" li havia fet sofrir quan necessitava la seva aliança, i volgué castigar aquells procediments del navarrès. A mig 1366 ja trametia a Tolosa del Llenguadoc, residència del duc d'Anjou, lloctinent de Carles V de França, els seus ambaixadors Bernat Roger de Foix, vescomte de Castellbó, i Francesc de Perellós, flamant vescomte de Roda. Hom concloguè unes capitulacions i una aliança contra Anglaterra i Navarra. Hi era prevista la repartició dels estats de Carles "el dolent", una part dels quals hauria passat a Aragó i l'altra a França, amb la qual cosa desapareixia del mapa el regne pirenenc. Després d'aquesta aliança, Pere III prosseguí amb interès els seus tractes amb Portugal i Granada.

Però la reconquesta que preparava l'altre Pere es precipità i reeixí gairebé a posar en bitza el rei de Navarra. En efecte, amb pocs dies de diferència, Carles signava sengles tractats d'aliança amb Pere el cruel i amb Enric de Trastàmara. Jurats solemnement per ell damunt dels Evangelis, ambdós tractats no es contradeien pas gaire, ja que llur text era idèntic - només canviant el nom de l'aliat. A Pere, Carles li prometia el pas lliure pels seus estats i ajut contra l'usurpador. A Enric, un ajut eficaç contra l'usurpador, i barrar el pas a les forces que aquest pogués dur a la Península. El premi d'aquesta aliança era el mateix per un costat com per l'altre: la possessió de Guipúscoa i de la Rioja, antigues possessions navarreses.

Aviat es presentaren al coll de Roncesvalles les forces del Príncep de Gal.les, i Carles, fidel a les seves dues aliances, donà ordres de defensar el pas pirinenc i contraordres de deixar-se vèncer després d'una resistència purament simbòlica. Més tard, i per acabar de salvar les aparències i salvar-se compromisos, va fer-se agafar "per sorpresa" per Olivier de Mauny, senyor del Castell de Borja. I aleshores, absent ell, Martí Enríquez, lloctinent general del reialme, es presentà a Pere i al Príncep Negre i els seguí amb tres centes llances. Si aquesta aliats triomfaven, Carles ja en treuria els beneficis. Si perdien, sempre podia desautoritzar Enríquez i dir que aquest havia obrat contra la seva voluntat.

Les forces del primogènit d'Anglaterra eren considerables i tan aguerrides com les de Bertran du Guesclin, amb les quals s'havien mesurat sovint. El dia 3 d'abril de 1367 els dos exèrcits s'enfrontaren a Nàjera - lloc de mal averany per a Enric. Del costat de Pere "el cruel" es trobaven Jaume de Mallorques, el senyor de Labrit, el comte d'Armanyac i, amb tots els seus senyors anglesos i de la Guyena, Eduard, Príncep de Gal.les. Al seu enfront, entorn d'Enric II, Du Guesclin, Audenheim, Felip de Castre, cunyat de Trastamara, i el flamant Marquès de Villena, Alfons de Dènia i de Ribagorça. Pere va guanyar, una altra vegada, la batalla de Nàjera. Enric hagué de fugir, disfressat, cap a Aragó. Duguesclin, Villena, Audenheim, el comte d'Osona - que s'havia posat al servei del bastard - i molts altres guerrers il.lustres foren fets presoners pel Príncep Negre. La victòria era total, i tot el regne de Castella tornava a passar a les mans de Pere I. Tanmateix, el cabdill anglès no s'embriagava mai amb la victòria. Mentre el seu aliat es lliurava a les seves venjances, el Príncep parlava amb els seus cavallers gascons. Va preguntar a un d'ells, en llur idioma:

-"E lo bord, és mort o pres?

I, quan li contestaren que Enric havia pogut fugir, digué, contrari:

- "No n'hai res fait !

No, no havia fet res. El plet pendent entre els dos germans només podia resoldre's amb la mort d'un dels dos.

Pere III havia assistit de lluny a aquest capgirament brusc de la situació. Estava molt descontent del capteniment d'Enric i es guardà prou de fer res per a ajudar-lo. Si aquest pogué travessar en la seva fugida l'alt Aragó, fou perquè anava disfressat i que un personatge molt influent - més ho serà, anys a venir: es diu Pere de Luna - el guiarà en la seva marxa cap a França.

Pel seu costat, el Príncep de Gal.les, flor de cavallers, es sentí aviat fastiguejat de la conducta del seu aliat. Pere I féu empresonar l'arquebisbe de Burgos, que era gascó i parent del comte d'Armanyac, i al costat d'aquest el seu antic protegit Diego de Padilla. Ara que la traïció de tants servidors li donava motiu i ample camp en què rabejar-se, el seu desig de venjança es desbordà. Decebut, l'anglès s'apartà del rei de Castella i entrà en tractes amb Pere III. Aquest tenia interès en dues persones: Jaume IV de Mallorques i el comte d'Osona. El Príncep es negà a lliurar aquest darrer, posant-lo, al contrari, en llibertat, i volia també assegurar una sort més digna al malastruc Infant de Mallorques. L'entrevista de Burgos, entre Eduard i els ambaixadors catalans, Ramon de Peguera i Jaume Dizfar, aconseguí bons resultats per al rei d'Aragó. Si Pere de Castella no lliurava, com tenia promès, Biscaia, i no pagava totes les despeses de guerra que Pere III i els seus estats havien tingut, Anglaterra li retiraria l'ajut i el combatria. Un nou casament, és clar, hauria confirmat l'entesa anglo-catalana: el de la Infanta Elionor, ja alliberada del seu compromís amb l'hereu d'Enric II, i el fill del Príncep de Gal.les, el futur Ricard II.

Al capdavall, malalt el Príncep Negre, completament desenganyat de Pere de Castella i àdhuc avergonyit de la conducta d'aquest intemperant aliat, els anglesos es retiraren de la Península, delmades pel clima insalubre bona part de llurs tropes. Aleshores sí que el rei reposat en el seu tron pogué lliurar-se sense traves a una veritable orgia de crueltats. Els que havien acollit amb joia el retorn del fill legítim d'Alfons XI, aviat enyoraren el bastard. Adhuc el seu ministre més fidel - el darrer que li restava, Martín Lòpez, que l'havia acompanyat a l'exili - va forjar un projecte per posar en tutela el rei i repartir el reialme en quatre governacions, tot sota l'autoritat del Príncep de Gal.les. Aquest pla va fracassar perquè Pere, com a bon tirà, tenia una excel.lent policia, especialitzada en descobrir les intencions dels conspiradors, més que llurs mateixes realitzacions. Féu empresonar Lòpez, i només la intervenció de Mahomed, el rei de Granada, podé salvar la vida del Mestre de Calatrava.

Però la policia, si pot durant un quant temps descobrir i ofegar els complots, no ha reeixit mai a suscitar simpaties per als tirans ni a ferlos nous aliats. Aviat Pere de Castella tornà trobar-se en el mateix estat d'aïllament moral d'abans de perdre el seu reialme. Tothom el temia; gairebé tothom l'odiava. Ningú no tenia simpatia per a la seva causa. I el vell tresor reial es trobava exhaurit per la guerra.

En canvi, Enric - ja hem insistit en aquesta característica del fill gran d'Elionor de Guzman - era un home simpàtic i s'havia fet a França bones amistats. Malgrat que, en tornar a Catalunya després de la desfeta de Nàjera la reina Joana - esdevinguda de nou Comtessa de Trastamara - amb els seus fills i la Infanta Elionor, Pere III havia repres la seva filla i la paraula de matrimoni, Enric va adreçar-se de nou al rei d'Aragó, el 24 de maig de 1367, en demanda d'ajut. França ja n'hi havia promès.

En l'esperit de l'antic aliat varen sorgir molts dubtes. Pere tenia prou motius per a estar queixós de la manera com Trastamara havia complert

- o millor dit, no complert - els tractes tantes vegades renovats. L'amistat totjust iniciada amb Anglaterra podia ésser molt més interessant que la de França. Però tampoc no podia oposar-se a Enric i a les seves tropes per la força de les armes. Va optar, doncs, per una actitud ambigua. Quan Enric entrà, pel setembre, a la Vall d'Aran amb les seves hosts, hi hagué un simulacre de resistència, que tenia més que res l'objecte d'evitar que les tropes forasteres s'estacionessin en terres catalanes. Les que travessaren foren una part del Comtat de Ribagorça, feu del gran amic de Trastamara, creat per ell Marquès de Villena, i encara que en aquell moment Alfons de Dènia estigués presoner, el seu pare, l'Infant Pere, s'ocupà de donar als soldats d'Enric tot l'ajut que pogué. Aviat, entrat en terres de Castella, el rei nouvingut aconseguí uns èxits militars considerables. Estem ja massa acostumats als costums de l'època per a sorprendre'ns de trobar entre els capitans de l'invasor el comte d'Osona, alliberat feia poc pel Príncep Negre.

Un mes abans de l'entrada de Trastàmara a la Península, Pere III havia pactat treves amb el seu homònim de Castella. La seva voluntat de mantenir-se neutral en la lluita imminent era palesa. Potser creia que, havent-li estat tan mal pagada la seva intervenció activa, una passiva assistència a la guerra civil castellana li resultaria més profitosa.

La segona campanya d'Enric començà tan bé com la primera. Burgos, només defensada pel Castell i per la Jueria - jueus i sarraïns eren els únics aliats constants de Pere I - va retre's fàcilment. Jaume de Mallorques fou fet presoner en la ciutat. A darrers d'any Còrdova es reté a Gonçal Mexia, Mestre de Calatrava nomenat per Enric. L'hivern dugué una suspensió de les hostilitats.

L'any 1368 donà un nou aspecte a la guerra civil. El tradicional recurs espanyol de cridar els sarraïns fou emprat novament per Pere I. (Ha estat subratllada tantes vegades aquesta tendència de l'esperit espanyol a demanar l'ajut dels africans per a estossinar els germans de raça i de religió, que no val la pena d'entretenir-se en paral.lels massa fàcils.) Els moros del rei de Granada entraren com una allau a Andalusia: cinc mil genets i trenta mil soldats de peu, ben armats i fanatitzats per la il.lusió de rescatar Còrdova, la ciutat santa, capital dels Califes, empori de l'era fabulosa dels Abderramans, foren una aportació considerable a les escasses forces de Pere. Però l'atac damunt Còrdova, dut amb una fúria que havia d'arrossegar-ho tot, va fracassar per la serenitat de Mexia. Aquest entrebanc desconcertà els sarraïns. Per a ells, els cristians eren els enemics, i aviat no discerniren entre aliats i adversaris. Deixant els setges i els atacs en regla, es dedicaren a la tasca més fàcil de segrestar els indefensos andalusos. Només que d'Utrera i el seu redol se'n dugueren onze mil persones. Però, d'altra banda, els exèrcits d'Enric s'esmerçaven inútilment en el setge de Toledo. L'any passà sense decisió.

Bertran Duguesclin no havia oblidat el seu aliat. Un punt de cavalleresitat del Príncep Negre permeté l'alliberament del breto. Ell mateix havia fixat el preu del seu rescat: cent mil florins d'or, i per fer honor a ka seva vanaglòria, tots els cavallers de França i de Bretanya es feren fiadors d'aquest preu de la llibertat del guerrer. Poc temps després tornaven a esclatar les hostilitats entre França i Anglaterra. Una prova de l'interès de Carles V en veure triomfar a Castella la causa del seu amic Trastamara és la immediata anada del futur Conestable de França, amb cinc cents cavallers, en ajut d'Enric.

La campanya prengué aviat un tomb decisiu. Els exèrcits enemics s'apropaven a Sevilla, i Pere I no trobava enlloc aquell entusiasme capaç d'ésser dut fins a l'heroisme. Trastamara avançava, dirà la Crònica de Pere

III, "car la terra li consentia per lo maltractament que'l dit rey Pere los feya, car, si era mal en lo seu primer regiment, ja fon peior en lo recobrament que hach fet de la sua terra." Tanmateix, el rei d'Aragó, amb una prudència cautelosa, prorrogava de mes en mes les seves treves amb ~~xxxx~~ Pere de Castella, tot esperant el desenllaç de la guerra civil.

El 14 de març de 1369 s'esdevingué la batalla de Montiel, que representà la desfeta de l'exèrcit del rei cruel. Vençut i abandonat, Pere es tancà en el castell de Montiel. La seva situació desesperada li inspira una idea singular. Deixem que el cronista català l'expliqui: "E, estant en aquell, fon fet tractament ab lo dit Mossèn Bertran de Claquí, qui li donà sa fe que no'l calia tembre. Del qual castell hisqué lo dit rey Pere sots speran-ça de la fe que li era dada per lo dit Mossèn Bertran. E com fon ~~fora~~ fora del dit castell, venint al dic tractament, present lo dit Mossèn Bertran, alguns desrengaren contra lo dit rey En Pere e retingueren-lo com a pres. E lo dit rey Enrich, sabent que ~~xxxx~~ era a mà sua lo dit rey En Pere e dins .j. hostal en què'l trobà, mès mans contra ell per alciure'l, E el dit rey Pere feu continent de deffendre's, e, finalment, los qui eren ab lo dit rey Don Enrich ocihiren-lo." L'escena, típica de les històries més pintoresques, ja és prou coneguda. Enric que crida: - On és aquest bastard, fill d'una jueva, que es fa dir rei de Castella? - i Pere que respon: -El bastard ets tu! - I els punyals que surten, i els germans que s'abraonen, sota l'ull apassionat de Bertran Duguesclin i dels altres espectadors del drama. Qui guanyarà? Un o altre dels presents - Duguesclin, dirà la versió popular i repetirà la "Chronique" en vers de les gestes del bretó; un escuder, assegurarà una altra versió (1) -es preocuparà de fer que Enric estigui en millor posició en la lluita. Quan Pere té ja a sota del seu punyal el coll del seu germà, vindrà la intervenció decisiva, que conta així el romanç popular:

"Viendo el paje a su señor - en tan peligroso paso
por detrás el rey allega - reziamente de eél tirando,
diziendo:"No quito rey - ni pongo rey se mi mano,
pero hago lo que devo - al~~xxxxx~~ oficio de criado".
Y dió con el rey de espaldas - y Enrique vino a lo alto,
hiriendo con un puñal - en el pecho del rey falso,
donde a vueltas de la sangre - el vital hilo cortando,
salió el alma más cruel - que vivió en pecho cristiano."

"E, com lo hagren mort, tolgueren-li lo cap, lo qual lo dit rey Don Enrich féu portar a Sibilia. E ab açò fon finada la dita guerra dels dits .ij. reys, romanent lo dit rey Don Enrich senyor e rey del dit regne de Castella."

4. El desenllaç de la lluita fratricida coïncidia, com ja hem vist, amb la represa de les hostilitats entre França i Anglaterra. Aquesta vegada l'inacabable conflicte es presentava amb perspectives més favorables per al rei dels francesos. Una gran victòria, d'aquelles que semblen decisives i que anul.lan totalment l'adversari, és sovint més perillosa per al vencedor que per al vençut. La duresa de la desfeta, les condicions més aspres d'existència que imposa, són un tònic que a voltes produeix saludables reaccions. L'esperit cova la seva humiliació i l'afany de revenja vertebra les activitats del país, sota les aparences d'una total submissió a la voluntat del vencedor. Aquest, en canvi, enlluernat per les garanties que ha exigit

(1) Froissart atribueix la gesta al Vescomte de Rocabertí, i aquesta afirmació es corejada pels francesos, afanyosos sens dubte de treure aquesta taca de l'honor de llur heroi.

i per les penyores que en té, es lliura a les delícies de la digestió i assaboreix la il.lusió d'una pau perpètua que haurà de consolidar les posicions conquerides. El triomf estova les energies i abalteix la vigilància. Un ritme de balança alterna sàviament victòries i desfetes, i recompensa amb generositat els sacrificis dels vençuts quan aquests han sabut acceptar plenament la lliçó del desastre que els ha colpit.

Després de Crécy i de Poitiers, França s'havia refet. Carles V era un home intel.ligent, tenaç i organitzador, totalment diferent del rauxós idealista que era Joan "el bo" i superior en tot a Felip VI, el seu avi. En canvi, Eduard III era vell, i el gran home de guerra anglès, el Príncep Negre, gastat per les campanyes, sentia l'enyorament de la seva illa i el desig de reposar-hi en pau. Els quatre ducs germans seus - el de Clarence, el de Lancàster, el de Glocester i el de York - amagaven ja entre llurs blasons nobiliaris els colors vermell de sang i blanc de neu de la guerra de les dues roses. Rica i vencedora, Anglaterra estava predestinada, per un quant temps almenys, a la desfeta i a la guerra civil.

La represa de la guerra de Cent Anys desfeia també els pactes de Pere III amb el Príncep Negre de Gal.les. La mort de Pere de Castella ja els havia fet ineficaços, i deixava les mans lliures al català per a prendre l'actitud que calgués. Les dues qüestions eternament pendents, la de Castella i la de Sardenya, ocupaven preferentment les inquietuds de Pere III.

La nova campanya iniciada pel Jurtge d'Arbòrea havia arribat a una situació molt difícil per als catalans de la illa quan Pere III decidí de trametre-hi com a lloctinent seu el noble aragonès Pere de Luna. Aquest començà la seva campanya contra els rebels assetjant Oristà, i la continuà amb tant mala fortuna que pel maig de 1368 fou vençut en una terrible batalla en la qual ell mateix, el seu germà i un gran nombre de guerrers a les seves ordres foren morts. Marià d'Arbòrea s'apoderà de Sàsser. El comte de Quirra i Olf de Pròxida corregueren a dur la notícia a Catalunya i a demanar l'ajut de Pere. Només havia romàs a la illa Francesc d'Averçó amb dues galeres, i els catalans i aragonesos establerts a Sardenya, afeblits a més a més per les discòrdies, es veieren reduïts a les dues places de Càller i Alguer. Marià, convençut que aquesta vegada la victòria seria seva, projectava una vasta aliança dels enemics de Pere III. Per a contrarestar l'efecte moral de les victòries d'Arbòrea, Pere féu córrer que ell es preparava per a passar "personalment" a la illa, i àdhuc féu treure l'estendard reial, símbol oficial de l'allistament de tropes per a les hosts del rei.

La batalla de Montiel aclarí la situació per part de Castella, sense resoldre, és clar, tots els problemes pendents per aquell costat. El comte d'Osona havia mort a Tordehumos, i els efectes de la setnència ja no l'aconseguirien. Jaume de Mallorques, presoner d'Enric, hauria estat per al rei d'Aragó una bona penyora de reconciliació, però el de Castella es negava a lliurar el rei consort de Nàpols en mans del seu enemic. Al.legava que se'l reservava per a canviar-lo amb dos presoners dels anglesos, els seu germà Sanç i el Comte de Dènia. Fracassat aquest projecte, Enric s'estimà més que fos la reina Joana la que rescatés per 80.000 dobles el seu "marit ideal".

El nou sobirà de Castella seguia mostrant-se molt mal disposat a complir les clàusules estipulades. Ell volia que el casament convingut entre el seu fill Joan i la Infanta Elionor es realitzés, i Pere, en canvi, reclamava satisfacció per l'incompliment de les cessions convingudes de territoris per part de Castella. En virtut dels acords solemnes de Murvedre i Binèfar, Enric havia de lliurar a Pere, en efecte, a les fronteres d'Aragó, Molina i tot el seu territori, Almaçàn, Sòria i Conca i, a les de València, Requena, Moro i d'altres indrets del regne de Múrcia. Després, hi havia

l'enutjosa qüestió de les despeses de guerra. Pere III no podia pas carregar als seus estats els diners bestrets per a pagar les companyies vingudes de França i que tan eficaces havien estat per a instal.lar Enric en el seu tron. El castellà va negar-se rodonament a tota cessió en territoris, allegant l'oposició de les Corts. Trobant-se així la discussió, Portugal va atacar Castella, i l'ambaixador de Pere III es retirà de la cort del rei Enrix. El moment semblava vingut per a atacarcel rei deslleial i per a assegurar-se uns aliats. Pere convingué doncs amb Portugal i Navarra - no devia estar encara escarmentat dels seus tractes amb Carles - un atac conjunt contra Enric, per al setembre d'aquell mateix 1369.

Tants anys d'estar-se girat Espanya endins no feien oblidar a Pere els camins de la mar, solcats per les naus catalanes. Pere de Lusignan, sobirà de Xipre i de Jerusalem, havia mort, i la seva vídua, la reina Elionor, cosina germana del rei d'Aragó, quedava com a tutora del fill hereu del trpn, menor de edat. Una ambaixada anà a dur a Famagusta l'expressió del condol dels sobirans catalans. De passada, les galeres de Francesc de Vilamur i Joan Fivaller, els ambaixadors, es deturaren a Sardenya per a ajuntar al partit català Brancaleó d'Oria, fortament instal.lat a Castellgenovès, i llançar-lo a la lluita contra el Jutge, mentre Berenguer Carroç - un "especialista" en els afers de la illa, en la qual havia guanyat el seu títol nobiliari - era nomenat lloctinent i passava a les terres sardes, precedint l'anunciada gran expedició que havia de dur-hi el mateix rei.

Entre Castella i França, la política matrimonial de Pere oscil.lava. Si es negava a donar la seva filla a l'hereu d'Enric II i estava gairebé disposat a fer la guerra amb aquest pretext - la reina Elionor era declaradament hostil al matrimoni, i aquesta ora una de les raons de la rotunda negativa de Pere - un altre matrimoni principesc, previst en un tractat anterior, es conclogué entre el fill hereu de Pere, el duc de Girona, i Joana de Valois, filla de Felip VI i de Blanca de Navarra. La núvia era dona "sobiranament dotada de bellesa", diu la Crònica (1) i els jocs alternats dels parentius i les aliances matrimonials en feien la tia del rei de França, neboda del de Navarra i cosina germana de la filla gran del d'Aragó. Havien tramitat el casament Lop de Gurrea, Berenguer d'Abella i Pere de Tàrrega, i el dot considerable que Carles V donava a la seva parenta havia de servir aixímateix per a liquidar els comptes pendents per la cessió de Montpeller a França, feta per Jaume III de Mallorques. Es un altre exemple típic de la tenacitat de Pere III en reclamar deutes, àdhuc si aquests eren tan hipotètics com els que conservava el Casal de Barcelona damunt la ciutat nadiua de l'alt rei En Jaume I. El 16 de juliol de 1372 foren signats els pactes matrimonials i la núvia es posà en camí des de París, no sense haver solemnement renunciat, en nom propi i dels seus descendents, a tota pretensió sobre la corona de França. A Perpinyà l'esperava, frisós amb tot el foc dels seus vint anys, l'Infant català. Però, en arribar a Besiers, la princesa Joana emmalaltí. ¡Trista època aquella que les malalties, epidèmies exòtiques o trastorns orgànics d'espècie poc estudiada, s'en duien en pocs dies els éssers més robustos! La núvia conegué aviat que la seva fi era pròxima i manifestà desigs de conèixer l'espòs que li havia estat destinat.

Encara tingué temps Joan de cavalcar, com a un simple cavaller, sense seguici ni servei, per a anar a veure la seva promesa a Besiers. El dia 8 de setembre hi era i la Crònica explica com "allí, entrant molt secretament, se veeren, e, les vistes fetes, lo dit duch, molt despagat, tornant-se'n, no pogué ésser en Narbona que ella hac retuda la sua ànima a Déu".

Perfumada de secret i de poesia, aquesta única entrevista d'un

(1) O almanys, l'apèndix que la conclou, i que sembla fet d'un seguit de notes soltes, posades sovint sense ordre cronològic, i probablement redactades molts anys després per Pere Miquel Carbonell. Vegeu Pagès, Introducció-

príncep que fou poeta, músic i encara meresqué el sobrenom d'"amador de la gentilesa", amb la bella princesa del Casal de Valois, ens apareix com una d'aquelles dolces històries anònimes, plenes de suau tristesa, que omplen el folklore.

"jo me'n llevo matinet - matinet a punta d'alba..."

cantarà la tonada melangiosa de "la mort de la núvia". L'episodi fugaç del prometatge del Duc de Girona amb Joana de Valois influirà sens dubte en la vida i en les preferències sentimentals i polítiques del primogènit de Pere III, Joan serà, pels seus casaments, pels seus gustos i per les seves orientacions, un príncep afrancesat. I no serà pas solament aquesta característica la que el diferenciarà totalment del rei d'Aragó i que durà, anys a venir, topades tan dramàtiques entre pare i fill.

5.

Aquell mateix any va produir-se a Catalunya un moviment poc estudiat i interpretat diversament pels historiadors. Només existeix unanimitat a atribuir-ne la direcció al mateix rei. La seva característica principal era l'oposició a les excessives prerogatives dels grans vassalls, que a les terres que posseïen tenien la jurisdicció alta i baixa i podien administrar justícia als que depenien d'ells. Les deixes del període feudal anaven fonent-se poc a poc en el gresol igualitari de l'autoritat reial. I Pere III no deixava passar cap ocasió de contribuir a aquest aplanament de les diferències existents entre els seus súbdits. Parlar de democràcia, ja ni cal repetir-ho, és un anacronisme. Però, així i tot, cal no oblidar que a les corts reials els càrrecs palatins més importants i les ambaixades més difícils no eren pas usdrefruit dels grans magnats: els simples cavallers i els burgesos il.lustrats hi tenien accès ben sovint. La vitalitat de Barcelona i l'autoritat del seu Consell de Cent, veritable república ciutadana, expliquen molt aquest fenomen, però cal atribuir-ne al monarca una gran responsabilitat - millor que un mèrit, perquè en les seves mesures, allò que Pere III cerca és d'enfortir el poder reial per damunt del dels altres senyors.

A València i Aragó, els moviments de les Unions li havien donat la feina mig feta. Catalunya, invariablement fidel a aquell rei que no li planyia els elogis, no havia mai pres part en cap dels moviments de revolta. L'oposició que aquell any de 1370 es manifesta entre els "homes de paratge" i les "persones generoses", termes que designaven la petita noblesa sense dominis importants, no anà tampoc contra el rei, ans contra els grans vassalls, i especialment contra el grup més important des del punt de vista territorial, dormat pels Comtes d'Urgell i d'Empúries, pels vescomtes de Cardona i de Castellbò. Els protestataris anaven acabdillats per un home que segons com podia ésser considerat com un gran vassall, Arnau de Fonollet, vescomte d'Illa, hereu d'aquell home tan afavorit pel rei, i això fa creure més en l'existència d'una maniobra de Pere III, sobretot quan els nobles que prenien part en el moviment formaren una lliga anomenada "Convinença dels cavallers de Catalunya", sota la protecció declarada del monarca, i designaren quatre conservadors per a dirigir la lluita en favor de llur interessos, en les persones de Pere d'Amigó, Bernat Alemany d'Orriols, Guillem de Palafolls i Pere d'Oluges. Les "persones generoses" i els "homes de paratge" volien ésser alliberats de la jurisdicció civil i criminal dels grans senyors, àdhuc si llur terra estava enclavada dintre algun dels comtats o vescomtats que aquells posseïen. De llur costat, els quatre prohoms amenaçats varen reunir-se, més amb intenció de defensar-se que amb propòsits de revolta.

Però el rei no volia que s'arribés a la topada. Per alguna cosa ell

duia tots els fils de la trama. I a les Corts de Tortosa de 1371, invocant l'eternapaz i rebel.lió de Sardenya, pogué apaivagar les discòrdies i obtingué un acord: a cada vegueria serien nomenades certes persones que exercirien la jurisdicció civil i criminal damunt les persones generoses que es trobessin dintre la senyoria del prohom o baró. Era un nou pas per a afermar la uniformitat del poder reial damunt tota la terra. I a la mateixa intenció obeïen les exigències reials envers el comte d'Empúries, al qual el seu reial cosí i cunyat adverteix que tindrà per nul l'homenatge si no declara explícitament que "salva sempre la jurisdicció suprema del rei". (Les pretensions autonòmiques del Comte es renovaven en forma de protesta a cada reunió de corts, i havien de culminar en una guerra civil.) I en quant al Comte d'Urgell, nebot seu, Pere III declara que no vol admetre-li l'homenatge si l'hi fa per representant, sinó que el vol fet en persona i per tot el comtat - no pas per feus separats.

No era cap pretext per a fer anar les coses per bon camí, aquella invocació dels perills que corria la dominació catalana a Sardenya. D'ençà de la desfeta de Pere i Felip de Luna, el Jutge d'Arbòrea senyorejava gairebé tota la illa, i Pere III havia hagut de valdre's de Brancaleó d'Oria per a entaular negociacions amb el bel.licós Marià i obrir treves d'alguns mesos. Va aprofitar aquell respir per a tractar amb Gualter Benedetto, un aventurer anglès - malgrat el nom sota el qual ens ha arribat, i que devia ésser un "nom de guerre", si així pot dir-se- que llogava els seus serveis i els d'una host nombrosa de mercenaris dels que encara corrien per terres del Llenguadoc. Després de la desfeta de Pere el Cruel, en efecte, molts dels components de les famoses Companyies Blanques havien tornat a França. Pere contractà l'anglès i els seus mercenaris i els féu anar a Sardenya per a combatre el Jutge. Per a encendre més el seu entusiasme, el rei català el féu Comte d'Arbòrea - un títol si més no un xic prematur - i féu altres nomenaments: Olf de Pròxida esdevingué capità de l'armada que havia d'anar a la illa, mentre el Comte de Quirra era nomenat capità general i Gilabert de Cruïlles governador de Lugodor.

El fet d'haver de recórrer a mercenaris forasters en una empresa que fins aleshores havia estat exclusivament nacional explica prou clarament el cansament que sentien els catalans per la interminable sagnia que era Sardenya. Les hosts de Gualter Benedetto havien d'ésser mil llances, cinc cents arquers i mil homes de peu. Recrutats a Provença, aquests homes havien d'anar a embarcar-se a Toló, en l'estol de Pròxida. Amb ells anava Çagarriga, conseller i delegat del rei; però en dirigir-se al port d'embarcament les Companyies passaren per territori pertanyent a Gènova, i allà caigueren en un parany. Molts dels mercenaris foren morts i els altres empresonats, entre ells Benedetto i Çagarriga. Aquest, però, fou alliberat pels genovesos pel fet d'ésser català i haver-hi oficialment pau entre la Senyoria i Pere III.

Des de Barcelona, la reina Elionorm en la seva qualitat de regent, trameté a Gènova el Comte de Quirra per a exigir una reparació. L'ambaixador català tragué de les explicacions confuses dels genovesos el convenciment que el cop havia estat tramat en complicitat amb el Jutge i àdhuc amb el mateix Benedetto, el qual romania a Gènova en excel.lents condicions.

Pere III s'enfurí. Quan tenia notícia d'haver estat enganyat, la seva irritació no tenia límits. Si Catalunya i Aragó no s'haguessin trobat tan exhaurides de recursos per la guerra de Castella i sobretot si la causa de Sardenya no hagués perdut en tanta de manera la popularitat que un dia havia tingut entre els catalans, hauria declarat de nou la guerra a Gènova. El Sant Pare s'alarmà en saber-ho i totseguit va trametre al rei d'Aragó el seu legat Guiu de Bolonya. Però la guerra no tingué lloc.

Havia pujat al seu soli pontifical Pere Rogier, llemosí, nebot i ho-

mònim de Climent VI, el qual va prendre el nom de Gregori XI. Era un baró erudit, pietós i modest, ple de bones intencions, i que hauria volgut aconseguir la pau entre tots els prínceps cristians. Tenia relacions personals amb Catalunya, perquè havia tingut en 1351 el càrrec de canonge-camarlenc de Tarragona. El seu predecessor, el benaventurat Urbà V, impulsat pels encoratjaments de l'emperador Carles IV, pels patriotes italians que parlaven per la boca eloquent d'el Petrarca, pels èxits polítics i militars del Cardenal Albornoz a Itàlia i per les exhortacions i revelacions místiques de fra Pere d'Aragó, Caterina de Siena i altres figures prestigioses de l'església, havia decidit la tornada de la Santa Seu a Roma. El 30 d'abril de 1367 marxava cap d'Avinyó, a despit dels precs insistents de Carles V de França i de l'oposició vehement dels cardenals francesos, i el 16 de setembre entrava triomfalment a Roma. Però Albornoz moria sobtadament, l'emperador era lluny i estava en tractes amb els Visconti, enemics del papa i instal.lats a Milà. Aviat tota Itàlia esdevingué de nou un niu de discòrdies. El 17 d'abril de 1370 Urbà V abandonava Roma i el 24 de setembre del mateix any s'instal.lava de nou a Avinyó, on moria al cap de tres mesos, potser castigat per la ira divina que invocava Santa Brígida de Suècia contra el pastor covard que tornava a abandonar la tomba dels Apòstols per la "Babilònia" del Roine.

Quan el seu successor prengué la tiara, ja havia decidit de tornar a Roma. Però per a això li calia abans pacificar la cristiandat, dur a terme el seu paper de vicari de Crist no pas únicament, com tants dels seus predecessors, amb la fulminació d'anatemes i excomunions, sibó amb gestions pacients i amb negociacions ben orientades. Gregori XI era un mal governant dels seus estats, però un home sincer en els seus desigs de pau. I hi havia tants caps per lligar! La pau més difícil i la més urgent, entre França i Anglaterra. Després, calia fer-la a la península ibèrica, on sense haver-hi unes hostilitats declarades, Pere III i Enric seguien en una actitud hostil i plena d'acusacions mútues de deslleialtat. Després, la pau entre Catalunya i Gènova, bon xic primparada per culpa de les interminables revoltes de Sardenya, poma de discòrdia entre els dos estats. Després, la pau entre Nàpols i Sicília, i tornar aquest darrer regne a l'obediència de l'església... El programa era ambiciós, i només pogué realitzar-lo a mitges.

Castella i Catalunya, per un tractat signat a Castellfavib el gener de 1372, van posar a les mans del papa i dels cardenals la resolució del plet que dividia els sobirans. La guerra entre Gènova i el rei d'Aragó no reprenia, més per feblesa dels adversaris que per sincer desig de pau. Amb Sicília, l'èxit de Gregori XI fou més complert. Frederic "el feble", morta la seva muller Constança, havia anat derivant cap a la influència dels angevins i en més d'una ocasió estigué a punt d'aliar-se amb els seus antics enemics. Completament deslligat de Barcelona, en 1372 féu les paus amb Nàpols i amb la Santa Seu. Joana de Nàpols renunciava a les seves pretensions damunt la illa veïna i el Papa aixecava l'interdicte que pesava d'ençà de Pere el Gran damunt Sicília, perdonant encara el deute endarrerit del feu papal. En canvi, Frederic denunciava tots els seus tractats amb Catalunya i prenia per muller Antònia de Balzo, cosina segona de la reina Joana. Segons el tractat de pau, la cúria romana es reservava el dret de decidir sobre la successió al soli reial de Sicília. Si Frederic no hagués tingut successors directes, l'heretaria Joana, però si aquesta tampoc no en tenia, Sicília passaria al Papa, "com a feu caigut en desherència". Frederic "el feble" jurà aquestes condicions davant del Papa i de Joana.

Ni Pere III ni Elionor podien deixar passar sense protestes aquest tractat, que allunyava definitivament de la casa reial barcelonina la corona de Sicília. Pere trameté les seves reclamacions a Avinyó i hi féu valer els drets establerts pel testament de Frederic "el vell", segons el qual, si la

seva dinastia no tenia hereus masclos directes, el regne passaria a la Casa d'Aragó. I Elionor va delegar el seu ambaixador, Guillem de Serra, al seu germà, per a recordar a la noblesa i als ciutadans de la illa el jurament fet en 1357, de cessió del regne als sobirans aragonesos.

Malgrat les oscil.lacions de Frederic "el feble", uns quants fets afavorien les pretensions catalanes. Un, la decadència del poder angeví. Joana no era ja la dona fatal de feia vint anys, i el seu regne no era tampoc tan sòlid com en temps del seu avi Robert. Si seguia essent la fillola de la Santa Seu, també aquesta s'havia afeblit, en els seixanta anys de residència al Palau d'Avinyó. I, en canvi, la corona d'Aragó era un poder fort, actiu, dotat de molts recursos, amb uns sobirans enèrgics i decidits a emparar-se de la illa governada per llur parent.

Ja havien començat a aplicar aquests mètodes hegemònics amb els ducats d'Atenes i Neopàtria. La dominació de Frederic, hereu del títol ducal a la mort del seu cosí Frederic de Randazzo, era purament nominal. Només el patriotisme dels catalans i aragonesos instal.lats en aquell territori grec podia fer mantenir els vincles existents amb els sobirans del Casal de Barcelona. Ja en 1360, el vicari general, Mateu de Montcada, escrivia al governador de Mallorques que "entre les jurisdiccions del dit senyor rey d'Aragó e del molt alt príncep e senyor don Frederic, per la gràcia de Déu rey de Sicília, duc dels dits ducats, no es dega fer neguna diferència". Més tard s'havien produït revoltes, ocasionades per la tirania de Pere de Pou, lloctinent del vicari general. Quan els navarresos atacaren els ducats, els catalans de Grècia van perdre tota confiança en Sicília i en 1370 es dirigien al rei Pere III en demanda d'auxili, declarant-se feudataris de Elionor, La "reina grossa" trametia, per un costat, Bernat Conill i Bernat del Rei a Atenes perquè prenguessin possessió dels ducats en nom de Pere, i per l'altre feia gestions prop del seu germà Frederic perquè cedís les seves nominals possessions gregues en concepte de dot de Blanca, la germana casada amb Joan d'Empúries.

Tota la política d'Elionor i Pere en les questions de Sicília consistia a anar avançant poc a poc els peons de llur conquesta pacífica. Després dels sacrificis que costava Sardenya i del malhumor que la durada interminable de la campanya produïa als pacífics catalans, hom no podia ni somniar a emprendre una altra guerra per Sicília. Però les armes diplomàtiques estaven permeses i en aquest joc ningú no podia competir amb el rei d'Aragó.

Aquell mateix any de 1372 es produïen dos esdeveniments de certa ressonància a la Cort de Pere i Elionor. Bernardí de Cabrera, fill del Comte d'Osona, tornava a la presència del rei, essent-li restituït el Vescomtat de Cabrera, Cabrera de Montsoriu, Roda, el Vescomtat de Bas i tots els llocs del Comtat d'Osona, llevat de la ciutat de Vich i la seva rodalia. Era el començament de la rehabilitació del ministre escapçat a Saragossa. De Saragossa mateix, el primer dia de febrer de 1381, un document solemne reconeixerà que en el procès contra l'avi de Bernardí de Cabrera el rei fou enganyat pels enemics del ministre, declararà que Bernat era innocent i elogiarà les seves virtuts. El llatí corromput en què està escrit el document conté les excuses oficials del rei, que en els moments del procès es veia abassegat per la guerra amb Castella i que ara torna al nét del difamat tots els béns i les terres del seu patrimoni. Bé és veritat que, en aquella data, la reina Elionor farà ja anys que és morta. Malgrat haver intervingut ella mateixa en la reconciliació de Pere III amb el nét de Bernat de Cabrera, sembla difícil que aquella dona de geni admetés resignadament una desautorització tan rotunda per part del seu marit, en un afer que ella dugué personalment fins a les darreres conseqüències.

Els altres esdeveniments foren tres casaments, que es celebraren amb poc temps de diferència. El 6 de març, a Lautrec, eren signats els capítols matrimonials de l'Infant Joan, Duc de Girona, amb Mata, filla del Comte d'Armanyac. Les noces tingueren lloc, amb gran pompa, a Barcelona, el dilluns, 25 d'abril de 1373.(1) Els tractes havien anat de pressa. Hom començava a parlar d'aquest casament poc després de la mort de Joana de Valois, quan s'oferien a Joan d'altres partits, com Violant, duquessa de Clarença, filla del duc de Milà, Maria, filla del Comte de Bolonya i Caterina, filla del difunt comte de Ginebra. L'oferiment del Comte d'Armanyac és oficial pel setembre de 1372 i els tractes comencen de seguida. El dot assignat a Mata fou de 150.000 florins, dels quals un terç pagador al comptat i la resta en cinc anyades. El Casal de Barcelona aportava al nuvi cent mil sous barcelonins. La duquessa arribava a Barcelona el 24 s'abril, diumenge. Havia fet nit a Sant Andreu, i l'acompanyava el seu futur cunyat, l'Infant Martí. Sortiren a rebre el seguici de la princesa, cap al costat de Montcada, "força noble e insigne", prelats, nobles, barons, militars, cos de ministrils de la ciutat (és a dir, cobla de músics municipals), els jueus amb el seu "Torali", i il.luminaven el camí amb torxes, perquè havien sortit abans de l'alba de la ciutat per ésser a temps de donar la benvinguda a la futura muller del Duc de Girona.

Mentrestant, a Sant Andreu, l'Infant Martí feia parar taula de junyir i fer justes a honor de la duquessa. També li ofrenava la corona d'or que li regalava la reina Elionor. La comitiva es posà al capdavall en marxa, mentre a Barcelona, simultàniament, una altra es dirigia al coll de la Salada, als afores del Portal Nou, acompanyant el rei. Era un seguici solemne, amb caràcters de cavalcada monumental: hi anaven dues galeres muntades damunt carros, que semblaven avançar pel mar; comparses de moros i cristians, lluitant amb abrivament, amb espases i escuts de fusta, i altres comparses.

La duquessa cavalcava un bell corser. Entrà a la ciutat pel Portal Nou, i seguí la Bòria, la plaça del Blat i el carrer dels Especiers, fins a la plaça de Sant Jaume, des d'on, pel carrer de Pere de Vallseca arribà al Palau Menor (residència de la reina) on Elionor la rebé i li oferí nous presents.

Joan no era a Barcelona. No hi arribà fins al dilluns mateix, venint de Sant Celoni. El casament es féu a la Seu. Hi assistí el rei Pere, revestit de tots els atributs de la majestat: mantell, corona, ceptre d'or a la mà dreta i pom d'or a l'esquerra. També hi havien els Comtes d'Empúries i d'Urgell, els principals senyors de la cort i els prohoms de Barcelona, Lleida, Girona, Perpinyà, València, Saragossa, Mallorques i altres ciutats. Les festes van durar vuit dies, i tot el poble hi participà joiosament.

Pel juny, l'Infant Martí, que era també Comte de Besalú i d'Exèrica, Senescal de Catalunya, es casava amb Maria de Luna, la filla del difunt Comte Lop, perquè, com diu la Crònica, ja estaven "promesos en poquesa" i Maria s'havia criat al Palau reial, destinada a ésser la muller del segon fill dels reis.

El tercer casament fou el de la incasable Joana, que ja tenia prop de trenta anys i que havia estat promesa tantes vegades a reis i prínceps que no era d'estranyar que la seva virtut - o la seva reputació -

(1) Els detalls transcrits figuren a la monografia de Josep M. Madurell i Marimon "Les noces de l'Infant Joan amb Matha d'Armanyac", al vol.XIX (1934) de "Estudis Universitaris Catalans".

se n'hagués ressentit, com volien fer creure les indiscrecions de Francesc de Perellós, en el curs del procès de Cabrera. La Infanta Joana es casà amb un cosí germà del seu pare, el Comte d'Empúries, el qual havia perdut feia poc la seva muller Blanca de Sicília.

Les tres cerimònies semblaren a tothom una segura penyora de la fortalesa de la dinastia. Aviat un esplet de néts voltaria el tron de Pere i Elionor, i seria una garantia de la perdurabilitat dels llurs esforços.

6. Les negociacions de pau entre Castella i Catalunya, malgrat els esforços de Gregori XI, no avançaven gaire. Enric II havia fet ja les paus amb Ferran de Portugal i s'hi havia aliat i tot; la frontera de Castella tornava doncs a ésser perillosa. El duc d'Anjou s'havia ofert per a concloure un tractat de pau entre Pere i el seu antic aliat, a base de cedir aquest a Aragó els estats que havia donat a Du Guesclin després de la primera campanya de Castella i a més, el Comtat de Molina, a canvi de la renúncia de Pere III a Múrcia.

El rei d'Aragó no volgué acceptar aquestes condicions i això, diuen alguns historiadors, va produir un viu ressentiment en el duc. I, no obstant, el moment tornava a oferir certs perills per a la Confederació. Les amenaces venien per tots costats. Gènova preparava un estol de quaranta galeres per a anar en ajut del Jutge d'Arborea. El rei consort de Nàpols, sempre allunyat de la seva perillosa muller, tornava a voltar en terres de Llenguadoc, reclutant mercenaris per a un altre atac contra el seu oncle, i Pere temia que, al darrera de cada companyia de bandolers que s'apropava a Salses hi hagués l'obstinació de Jaume IV de Mallorques. Les Corts de Barcelona, acabades pel maig de 1373, haurien estat doncs un marc excel.lent per a repetir la proposició règia que Pere llegia a les Corts de Tarragona de tres anys abans. En aquest discurs, i després d'enumerar les qualitats que havien de tenir els reis, "loctinents de nostre Senyor en aquest món", els quals "deuen fer lur poder de ressemblar a ell com més poden, en especial en la virtut de justícia, la qual los és encomanada per ell", i de constatar una vegada més, amb l'evocació de les glòries dels seus avantpassats i de la fidel cooperació que sempre trobaren en els catalans, que totes aquestes condicions eren acomplertes, Pere III exhortava els seus vassalls a estar amatents a tot perill. "Volent doncs Nós ressemblar en les condicions dites als nostres predecessors e que vosaltres ressemblets als vostres en la terça condició, diem que a nostre part ne pertanyen dues e a vosaltres la terça: la primera que a Nós pertany és los lurs juís seguir, com foren savis e justs regidors. La segona que a Nós pertany és los lurs bons fets en nostra memòria retenir, car foren valents combatedors. La terça que a nostre poble pertany és que vulla a Nós servir com feren a nostres predecessors.

"Diem primerament que a Nós pertany los lurs juís seguir com foren savis regidors. Si a Déu hagués plagut que Nós haguéssim haüda més pau en nostre temps que no havem haüda, Nós haguérem més treballat en lo regiment de nostre poble e en justícia de aquell que no havem e, no contrastant los afers que haüts havem, vos havem feta justícia de Nós mateixos e de nostres oficials en prou Corts o fora Corts tant com Nós havem pogut; e això és en quant a la primera. Diem aprés que a Nós pertany en nostra memòria los lurs bons fets retenir, car foren valents combatedors. Cert, grans afers havem haüts e contínuament, e mitjançant la gràcia de Déu de tots som ben eixits, ab los bons serveis de tots vosaltres, sotmesos nostres, que ens havets fets e faréts, e havem fe en Déu que ens continuarà la sua gràcia en nostres afers d'ací avant, com tro ara ha fet. E d'això

no volem pus parlar; e açò és en quan a la segona.

"Deíem, en aprés, que a nostre poble pertany que vulla a Nós servir, així com faeren a nostres predecessors. Per la obediència que hagueren los lurs pobles a nostres predecessors és nostra corona exalçada e multiplicada així com vui veets. Doncs cové a Nós que la conservem. E diu lo poeta que no és menor virtut retenir e conservar ço qui és guanyat, que guanyar de novell.

"Per què us pregam, per conservació de nostra corona, vullats fer tres coses: la primera que vosaltres, ciutats e viles nostres, vos vullats bé enfortir de murs e de valls; e vosaltres, prelats e clergues, rics-hòmens e cavallers, així mateix façats vostres llocs enfortir, per tal que enamics, ni aquestes gents robadores que són ajustades en lo món, no puixen a Nós deshonrar e a vosaltres damnificar; com ja veets quins dans fan en les terres on ells passen ni estan. Les altres dues romanents, vos pregam a tots ensemps (salvant les persones de vosaltres, clergues, que us havem per excusats per vostra honestat) que us vullats guarnir e aparellar d'armes e d'altres arneses, en tal manera que puixam bé tenir lo camp ab vosaltres ensemps e defensar la terra. La terça, a tots ensemps vos pregam, per complir les coses que damunt vos hem dites, que ens vullats fer tal ajuda que dins les límites de Catalunya, en aquella part on mester serà, ab nostra persona e ab aquells bons servidors qui ens seguiran, Nós puixam combatre e en altre manera defensar lo principat de Catalunya e la cosa pública d'aquell. Com vertaderament tan gran multitut són los lladres e robadors qui en lo món se són levats així aparellats e guarnits, que Nós e nostre poder és tot mester a contrastar a ells.

"E per açò havem dites les paraules damunt començades, que són aquestes: Hoc autem scitote, quoniam si sciret pater familias qua hora fur ueniret uigilaret utique et non sineret perfodi domum suam; ideo et vos stote parati. (1) Les quals paraules volen dir: "Sapiats açò: que si lo senyor de la casa sabia l'hora que lo lladre vingués, vetlaria e no leixaria foradar aquella; e doncs, siats aparellats". E aquestes paraules dreçant-vos a vosaltres, vos deim que vetlets en tal manera que los enemics e ladres no ens troben dormén; mas vetlats ab guisa que us puixam dir les paraules que dix Jesucrist als seus deixebles (Luce, XII): "Benuirats són los servents quan los troba vetlants lur senyor". Per què plàcia a nostre Senyor que Nós siam així vetlans en les obres que havem a fer de nostre regiment, e vosaltres en ço que n'havets a obeir, que, mitgençant la sua misericòrdia, obtengam deçà la sua gràcia e, finalment, allà la sua glòria. Amén".

Tampoc ara podia saber ningú quan ni per on vindria l'enemic. Els ulls del sobirà es fixaven amb inquietud en les fronteres de Castella i de França i, enllà de les mars, en aquella "terra de bon aire e de noblea", sempre encesa en el foc de la rebel.lió. Només que els catalans comprenguessin la necessitat de fer un vaitot per a esclafar definitivament l'orgull del Jutge d'Arbòrea, i el perill de Gènova aviat desapareixeria! Però les Corts només oferiren sis mil florins, i el rei hagué d'esmerçar la seva eloqüència a convèncer els diputats de la necessitat de fer un esforç més considerable. I àdhuc així, només obtingué que li deixessin a manlleu trenta mil florins, quantitat que havia d'assegurar al General de Catalunya. Sobirà pobre d'un país empobrit per la guerra, Pere havia de refiar-se de l'ajut de la Providència més que dels seus propis mitjans.

---

(1) LLuc, XII, 39-40.

I, no obstant, semblava com si, efectivament, una mà providencial intervingués en els afers del rei d'Aragó. Les temences pel cantó castellà eren neutralitzades per una amenaça seriosa contra Enric. Joan de Gant, duc de Lancàster, germà del Príncep Negre, i el veritable sobirà d'Anglaterra - ara que el gran general anglès s'havia retirat al seu país per a desaparèixer en una llarga agonia de l'escena política; ara que el vell Eduard III no pensava en altra cosa que en les follies de la seva amant Alice Perrers - cercava aventures que duguessin aparellada una corona, fita suprema de la seva ambició. S'havia casat amb la filla segona del difunt Pere de Castella, i això li donava, segons ell, dret al tron del qual el seu sogre havia estat despossei't. Una guerra amb Anglaterra, forta en les seves possessions de la Guïena, podia destruir el poder d'Enric II - prou ho sabia el vençut de Nàjera.- I el duc de Lancàster va trametre ambaixadors a Barcelona per a oferir una aliança a Pere III. Si ell guanyava, li donaria tot allò que el rei de Castella li negava. Pere va tancar-se en una actitud ambigüa, però l'amenaça que pesava damunt el rei veí tornava a posar el control de la política castellana a les mans de Carles de Navarra - que era senyor dels ports pirenencs per on podia penetrar un exèrcit d'invasió - i a les del rei d'Aragó, l'únic sobirà de la Península amb prou força per a esdevenir un real perill per a Castella.

L'atac de Gènova contra Sardenya també es resolia relativament bé. El Jutge, és cert, s'enardia amb aquest reforç, que es cobria de les aparences de no-intervenció, ja que les forces genoveses eren "llogades" al bel.licós senyor sard. Les guarnicions de Càller i Alguer hagueren de posar a prova llur fidelitat a la causa catalana, i Berenguer Carroç, Comte de Quirra, junt amb Berenguer de Cruïlles i àdhuc el provisionalment lleial Brancaleó d'Oria, poderen rebutjar els invasors, tot i que els atacs eren molt forts i que els assetjats es veieren reduïts a la fam. Però les relacions normals amb la Senyoria es mantenien, i pitjor hauria estat la guerra oberta.

L'any 1374 es realitzà l'altra amenaça. Jaume IV, l'Infant de Mallorques, es trobava a Narbona amb mil "bacinets" i havia format un petit exèrcit amb les restes de les Companyies Blanques, sempre disposades a fer guerra. Anaven amb ell un germà de Du Guesclin i Joan de Malestit, capità dels gascons. Àdhuc acompanyava el rei-consort de Nàpols la seva germana Isabel, marquesa de Montferrat. Les fronteres catalanes foren cobertes pel Vescomte d'Illa i Pere Galceran de Pinós, que defensaven el Rosselló, mentre Berenguer de Pinós cobria la Cerdanya i el Vescomte de Rocabertí tenia reserves que protegien l'Empordà i el Gironès. Pere III va romandre a Barcelona amb els Comtes d'Urgell i de Prades, el Vescomte de Cardona, Bernat Galceran de Pinós i Ramon d'Anglesola. L'espòs de Maig Joana de Nàpols passà a Tolosa i d'allí volgué forçar el Coll de Panissars. L'empresa tenia precedents gens encoratjadors. Quan, després d'una marxa sense cap obstacle a través del Rosselló, Jaume es veié al davant del pas que havia vist la terrible desfeta de les tropes de Felip III de França, va vacil.lar. La por de caure en un parany el retingué en la seva empresa.

Mentrestant, pel costat de Cantavieja Molina d'Aragó atacaven unes altres hosts, que eren manades pel Bastard de Bearn, Comte de Medinaceli i marit d'una germana de Joan de la Cerda - aquell dissortat Príncep de la Fortuna, mort en la seva sublevació contra Pere el cruel.- Els invasors proclamaren totseguit llur aliança amb l'Infant de Mallorca. ¿Eren armats i recolzats per Enric de Castella aquests inesperats ajudants de Jaume? Fa de mal dir. El cas és que els aragonesos rebutjaren aquestes hosts amb relativa facilitat i que, per aquell temps, arribaren a Barcelona el bisbe de Salamanca i Joan Ramirez d'Arellano, encarregats de fer les paus entre Castella i Catalunya.

Amenaçar amb una mà i oferir amb l'altra la pau és un joc que en aquelles èpoques - i en totes- era practicat amb virtuosisme. Els vells tractes entre Pere i Enric tornaren a posar-se damunt la taula de discussió. El casament d'Elionor amb l'hereu del rei de Castella era el punt crucial de totes les discussions.

La temptativa de Jaume, aviat va veure's, estava condemnada a avançar tan poc com les que, en aquelles mateixes terres, un dia arriscava el seu pare contra el mateix enemic. Abandonant per massa arriscat el projecte d'entrada pel Coll de Panissars, intentà un moviment combinat amb Rechon, el capità de les hosts gasconeses del Bastard de Bearn. Ambdós exèrcits havien d'ajuntar-se a l'Urgell. Jaume entrà per Puigcerdà i la Seu i el mateix rei Pere, amb el Primogènit, sortiren a combatre'l.

Ni calia. Aquell era un any de sequia i de destret. Privats de tot ajut dels pagesos, els invasors es veieren obligats a córrer-se cap a Navarra i Castella muntanyes a través. Aviat es produí la desbandada de les dues hosts i, sense lliurar ni una sola batalla, Jaume IV es refugià a Castella. Per febrer de 1375, el malaurat príncep moria a Sòria de malaltia.(1) La Marquesa de Montferrat i Malestit es van refugiar a Gascunya i, en una definitiva renunciació a les seves pretensions, Isabel va cedir els seus drets a la corona de Mallorques al duc d'Anjou, amatent, com a bon cabaler ambiciós, a recollir títols més o menys honorífics per a poder-los reivindicar, si un dia s'esqueia.

La mort del darrer descendent mascle de la branca segona del Casal de Barcelona, d'aquell malaurat Infant que abans de la quarentena seguia els tràgics destins del seu pare, refermava la unitat dels bocins de la Catalunya Gran, ajuntats de nou sota un sol ceptre per la tenacitat de Pere III. Amb l'Infant de Mallorques desapareixia, vint-i-sis anys després de la batalla de Lluchmajor, la possibilitat més remota d'una revifalla de la dinastia fundada pel fill segon de Jaume el Conqueridor.

7.

El regateig entre Pere i Enric feia prop de vuit anys que durava. El cronista dels reis de Castella contemporanis seus, l'honest Pedro López de Ayala, escriptor conscienços i intel.ligent, resumeix prou bé els motius en què es fonamentaven les diferències dels dos monarques. Els missatgers tramesos pel rei Enric al seu antic aliat català tenien per missió recordar-li que quan l'entrada de les Companyies Blanques a Castella hom féu uns tractes, i que un d'aquests estipulava el casament de l'Infant Joan amb Elionor. La núvia havia estat a Burgos i s'havia criat amb els fills de Trastamara, i no fou fins que la reina Joana hagué de fugir de Castella, després de Nàjera, que Pere va decidir de quedar-se amb la seva filla, dient que "non era su voluntad que el casamiento se ficiera según era puesto." Després d'això, moltes vegades Enric havia pregat i requerit el rei d'Aragó de fer que el casament esdevingués una realitat, d'acord amb els pactes signats. Tot havia estat debades. I ara, novament, "le rogaba e requería que quisiese tener e complir que se ficiese el dicho casamiento, según fuese jurado e firmado por ellos e le ploguiese de enviar la dicha Infanta a Castilla."

A aquest requeriment, Pere replicava reclamant que Enric li lliurés les ciutats i viles convingudes en pactar l'ajut, com a paga de les despe-

---

(1) L'Apèndix de la Crònica reial, molt fantasiós i ple d'inexactituds i anacronismes, atribueix aquesta mort, segons la moda del temps, a una "herbada que li fon dada", sense dir per qui.

ses que havia tingut amb les Companyies. I recordava que ja ho havia reclamat en el moment degut, però que Enric s'havia excusat amb l'amenaça d'invasió de Pere I i el Príncep Negre. Ara que podia considerar-se amb tot repòs senyor del país, calia que complís els tractes. Si no, no hi havia casament.

El rei de Castella trobava una excusa per al seu incompliment en els tractes secrets que Pere III havia tingut amb el Príncep ~~xxxxxxxxx~~ Negre. Aquesta traïció anul.lava, al seu entendre, les prometences fetes a l'antic aliat. Després, quan ell tornava a entrar a Castella des de França ¿no havia estat a punt d'ésser atacat per les hosts del rei d'Aragó? Prou volia Enric ésser bon amic Pere; ¿què podia fer, però, si aquest s'havia apoderat de la vila de Molina i del castell de Requena? "E por todas estas razones él non le era tenido de complir las cosas que le demandaba; e aún este casamiento de la Infanta Doña Leonor con su fijo el Infante Don Juan, él non le requiriera tanto sobre ello, salvo porqué su fijo el Infante le dezia que pues el Rey de Aragón la enviare con él a Castilla e se criaron en uno, que le era grand vergüenza en se desatar el dicho casamiento." El rei Enric estava disposat a fer el casament sense que la núvia dugués cap dot, perquè aquest ja es considerava liquidat amb els doscents mil florins pagats a Du Guesclin en 1367. I, si Pere li tornava Requena i Molina, ell li pagaria les despeses tingudes.

Pere III, diu l'apèndix de la Crònica reial - probable arreplec de notes i dades soltes, ordenades i completades barroerament per algun escrivent de la cancelleria, després de la mort del rei -"lo haguérem a fer volenter, mas perquè a la dita reyna, muller nostra, e mare de la dita Infanta, no plahia, per ço com la Casa nostra d'Aragó havia haut molt d'affany e dan per lo dit rey Don Enrich, majorment que se'n fos empobrida, volia-li gran mal, e, com ne hohia parlar, se'n regirava, e no'u volgué consentir, e Nós, per complaure-li, no'u fem." Però al darrer capítol de la Crònica pròpiament dita, on aquest episodi que pot considerar-se com a l'epíleg de la guerra amb Castella ja és també ressenyat, s'hi diu que Pere III hagué de resignar-se al capdavall al casament, "jatsia que nos desplagués molt", perquè en aquell temps les seves fronteres amb França estaven amenaçades per "companyes estranyes" i que en els seus Regnes "havia mortaldats e fam". I immediatament afegeix:"E en aquest temps era passada de aquesta vida la reyna Dona Elionor, muller nostra e filla del rey de Cicilia." ¿Es aquesta mort la que aixeca les darreres dificultats a un casament tan ajornat? Bé ho sembla, perquè sense transició el paràgraf següent dóna la notícia de les noces: "E trametem la dita nostra filla, acompanyada de prelats e barons e cavallers, axí com de nostra dignitat reyal se pertanyia".

Tot fa creure que aquell fou un veritable casament d'amor. La versió de López de Ayala és discreta, però ja ho apunta. L'Apèndix de la Crònica de Pere III indica també que Joan s'havia criat com a germà amb Elionor i que "desijà molt haver per muller la Infanta", "car al dit Infant plagué molt a l'ull, per ço com la dita Infanta era molt bella creatura." Es molt probable que la influència de la reina, dona de rancúnies tenaces, impedís la unió mentre visqué. Però també és possible que en aquestes resistències de Pere a aquell matrimoni hi hagués un simple regateig per a obtenir millors condicions. Apoderar-se per la força de les armes de Múrcia era empresa que els regnes de la Corona d'Aragó, massa empobrits per guerres i epidèmies, no hauria pogut escometre. Valia més continuar la guerra diplomàtica. El cas és que la indemnització oferta per Enric fou augmentada fins a ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ cent vuitanta mil florins, i que el casament es féu. L'Apèndix de la Crònica reial diu:"E, morta la dita reyna (Elionor), lo rey Don Enrich de Castella Nos requerí que la

dita nostra filla donàssem a son fill, e si no ho volíem, que'Ns desafiava. E Nós, considerants les grans despeses que havíem fetes per los fets dels Genovesos e de Sardenya e per lo rey de Castella, d'aquè n'havíem venut e empenyorat tot nostre patrimoni o quaix, e huiat dels mals e affanys e treballs, e considerants los grans serveys que'Ns havia fets, acordam de dar-la-li." L'oposició de la reina Elionor sembla real, ja ho hem indicat, i López de Ayala també s'hi refereix. Però el tractat d'Almaçan, pel qual els ambaixadors de Pere i Enric convingueren definitivament el casament de la Infanta amb el Primogènit castellà duu la data del 12 d'Abril de 1375, vuit dies justos abans de la mort de la reina a Lleida. Es probable que aquesta estigués ja aleshores malalta de mirament i que això hagués permès al seu espòs de prescindir de la seva oposició a un casament que ella jutjava indesitjable per a la seva filla i que Pere hagué d'admetre com a un mal menor.

Poques setmanes abans de la seva mort, la reina grossa havia emprès un pelegrinatge a Montserrat. D'allà anava directament a Lleida, on l'esperava el seu marit i on arribà el dia 17 de març. S'instal.là al palau del bisbe Romeu, segurament ja malalta de la nefritis que se l'havia d'endur el divendres sant, 20 d'abril, a l'hora nona. Coneixem el testament d'Elionor de Sicília (1), però aquest document no ens dóna gaire llum sobre els seus sentiments íntims. La reina deixava al seu marit el Palau que s'havia construït al barri d'En Simó Oller, a Barcelona, al costat de l'antic Convent dels Templers - el Palau menor, el record del qual encara subsisteix en la toponímia barcelonina - així com l'hort annex, el seu preciós psaltiri en pergamí - homenatge a l'apassionat bibliòfil que era Pere III - i la millor joia que tenia: un pom d'ambre muntat en or. El fill gran, Joan, heretava els drets de la seva mare en totes les seves possessions peninsulars, i Martí esdevenia hereu universal de la reina a Sicília i els Ducats grecs. La nora Mata d'Armanyac rebia, com era de regla, la diadema més grossa i valuosa, així com la "cambra blanca" de la reina. La Infanta Elionor heretava tota la roba del parament de la seva mare i encara seixanta mil sous barcelonins.

Sobirana activa i ambiciosa, plena d'idees polítiques, de preferències personals i de simpaties i antipaties violentes, Elionor no ens deixa altre mitjà que el de les conjectures per a descobrir, més enllà de les frases protocolàries de la seva correspondència cancelleresca, els seus veritables sentiments. ¿Estimava el seu marit? Potser estimava encara més el poder, i les seves ambicions de mare tenien com a objectiu reunir en el cap dels seus fills - i Martí sembla que fou el seu preferit- la corona reial de Sicília i les ducals d'Atenes i Neopàtria. Al cap de vint-i-sis anys de matrimoni, la "cara companyona" de Pere III anava a fer companyia - en espera de tenir el lloc que li era destinat en el magnífic mausoleu que de feia tants anys preparava el rei - a les dues anteriors mullers. Es evident que ni amb Maria de Navarra ni amb la fugaç Infanta de Portugal va tenir Pere, com amb Elionor de Sicília, el sentiment de trobar una col.laboradora i una personalitat política, àdhuc de vegades contraposada a les intencions del seu marit. La versió que dóna l'Apèndix de la Crònica del que hauria estat el motiu principal de la mort de la reina, malgrat les seves inexactituds i errors de cronologia, val la pena d'ésser recollida, perquè ajuda a fixar el pensament polític d'Elionor. Els afers del reialme regit pel gendre Frederic anaven tan malament per als interessos catalans que Pere decidí de preparar un estol que havia de passar a Sicília a restablir els seus drets hereditaris damunt el tron del rei Manfred. Hi havia ja a punt trenta galeres i vint-i-quatre naus, i només mancava embarcar, quan

(1) Cf. la monografia de la Dra. Ulla Diebel "Elionor de Sicília" en el volum "Sobiranes de Catalunya" Barcelona, 1928.

"alguns mals consellers nostres, sobornats per los dits barons de Cicília, desconsellaren-Nos que nos'y anàssem, dient-Nos com érem vell, e, per rahó de la vellea (1), nostra persona no era ben disposta a sofferir treballs ans era de repòs, e que, mudant l'ayre terreny e les aygues, hi podíem tantost morir en Cicília. Per lo qual consell Nos Nos faceren retraure del dit passatge e fem desarmar lo dit estol, la qual cosa fo molt desplaent a la dita reyna, muller nostra, per ço com desitjava tornar en sa terra d'on era nadiua; però hac-hi haver contra sa volentat pasciència, e, pus viu que'l nostre voler passat era del tot romàs, suplicants molt humilment que, pus Nós no'y enteníem a passar, que donàssem nostron dret al dit Infant En Martí, fill nostre e seu, lo qual ella coralment amava, e Nós la'n matíem en esperança de fer-ho per temps esdevenidor; e com ella no'u poch així tost obtenir, estech-ne consirosa e angoxosa, en tant que per sobres de desig de morí en l'any .m.ccc.lxxv."

Aquests consells malignes i traïdors, que desvien Pere III d'una resolució ja presa, amb el pretext de la seva vellesa, són massa improbables per a discutir-ne l'autenticitat. Del text, però, es dedueix una vegada més l'interès que sentia Elionor per totes les coses relacionades amb la seva illa nadiua. Pocs dies després de la mort de la seva germana - encara no tenia temps de saber-la - Frederic contestava amb evasives la lletra que ella li havia adreçat recordant-li la cessió de 1357. Pendent encara la revolta endèmica de Sardenya, la preparació d'un important estol per a anar a recolzar uns drets hereditaris ben discutibles en tant que Frederic "el feble" no morís sense successió sembla una empresa agosarada, difícil d'atribuir al seny polític de Pere III.

La mort de la reina grossa devia facilitar, tanmateix, la resolució del vell conflicte amb Castella. Lop Fernàndez de Luna, arquebisbe de Saragossa, i Ramon Alemany de Cervelló, camarlenc major de Pere, que ja havien signat els capítols matrimonials a Almaçan, acompanyaren Elionor, pel juny del mateix any - totjust acabat el dol oficial per la mort de la mare de la núvia - a Sòria, on es verificaren les noces de la Infanta d'Aragó amb el Primogènit de Castella i les d'una altra Infanta Elionor, filla d'Enric II, amb un fill del rei Carles de Navarra. Els tres vells aliats es veien units una altra vegada per uns lligams més sòlids que els papers que tantes vegades havien signat i deixat de complir.

El casament de la "molt bella creatura" que era la filla de Pere III té, com ja hem indicat, els caràcters novel.lescos d'un matrimoni d'amor. Tant ella com el nuvi tenien només disset anys. En mig de les interessades especulacions dels sobirans de l'època, a base de les unions matrimonials de llurs fills, aquesta història del minyó enamorat de la princeseta catalana, que insisteix prop del seu pare fins que aquest la demana per muller del seu hereu - àdhuc sense dot,- és massa excepcional i massa simpàtica perquè ens sigui permès de subratllar-la. Anys a venir, tanmateix, aquest casament durà a Catalunya una nova dinastia. El llit de noces de la joveníssima parella donarà naixença al trist procès de la decadència catalana.

8. Sempre amatent a les cerimònies, Pere III escrivia al seu fill primogènit, uns dies després de la mort de la seva muller:

"Molt car Primogènit: Sapiats que Nós e los grans hòmens qui són en nostra Cort nos sem ara vestits per la mort de la Reyna de drap negre fort

---

(1) Pere III tenia aleshores cinquanta-cinc anys.

gros e vestidures mal fetes, e açò us fem assaber a fi que vós façats semblantment e los de vostra Cort qui se'n volran vestir per la dita mort. Mas guardat-vos que no us vestíssets de sacs ne'n lexats vestir nengú de vostra casa. Passades emperò la novena, quan vós volrets, vós e los altres que per la dita mort se volran vestir, vos porets fer altres vestidures d'altre drap negre que us sia vijarès."

El dol oficial no s'havia d'aixecar fins a Pàsqua de l'any següent. Fora d'aquestes manifestacions externes de dolor, no tenim notícies d'un sentiment massa pregon del rei vidu. La seva carta al fill gran és la d'un mestre de cerimònies atent a evitar el més petit mancament a l'etiqueta que ell mateix ha codificat - no la d'un pare que parla amb el seu hereu de la mort d'una muller estimada.- Per tercera vegada vidu ¿durarà gaire aquesta viduesa? De la mort de Maria de Navarra al casament amb Elionor de Portugal només passà un any; sols uns mesos separen el regnat de les dues Elionors. Els precedents no afavorien pas la solitud dels reis: Jaume II s'havia casat tres vegades, i la darrera en plena vellesa; Felip VI de França també, i la darrera poc abans de morir. Una candidatura imprevista es posà per a ocupar el tàlem vacant de Pere III - almenys així ho afirma l'Apèndix de la seva Crònica, ben poc digne de confiança en alguns detalls. La núvia que s'oferia era no menys que la reina Joana: tots dos cònjuges haurien així encetat un quart matrimoni, i hom pot imaginar-se que la bella napolitana, als cinquanta anys, devia encara conservar alguna part dels encisos que havien congriat tants drames al seu entorn. La Crònica diu que ella s'oferia com a muller de Pere o del seu fill Joan - però aquest aleshores estava casat, i només varen coïncidir les viduesses del rei d'Aragó i de la sobirana de Nàpols, de manerq que aquesta alternativa és una invenció del cronista. Fos com fos, l'oferiment fou rebutjat, malgrat que Joana oferia de cedir el reialme al seu marit. Un tal aixovar no era pas de menysprear, i entre els motius del refús de la núvia no devia pas únicament haver-hi l'animadversió que Pere sentia envers la casa reial napolitana. D'altres raons no tan polítiques varen influir-hi, i més endavant les trobarem. Joana de Nàpols, incapaç de solitud, va cercar-se aleshores un altre marit i el trobà en el príncep alemany Ot de Braunschweig.

Es curiós de constatar que una cinquantena d'anys més tard, una altra Joana, reina també de Nàpols, tornarà a cercar un marit, protector i hereu alhora, en un príncep català. Del frustrat prometatge de Joana II amb Joan "sense fe" i de la decisió d'Alfons IV de reivindicar l'heretatge vanament ofert per la voluble napolitana deriva la conquesta del reialme italià, que completa l'imperi mediterrani regit pels sobirans del Casal d'Aragó. Però aleshores el Casal d'Aragó ja s'haurà convertit en el Casal dels Trastamara, i els reis catalans parlaran en castellà...

Pere III potser considerava prematura l'aventura de Nàpols. El caràcter de la vídua del malaurat Infant de Mallorques era prou per a fer recular un home agosarat. Després, abans de Nàpols, hi havia Sardenya i Sicília. I la situació de les pretensions catalanes damunt la illa governada per Frederic "el feble" era aquesta, tal com la resumeix l'Apèndix de la Crònica: morta Constança, havia deixat la seva filla Maria com a únic hereu directe del rei, "la qual crexent, los barons del regne se levaren e exortaren lo dit rey lur, dient-li: "en qual manera la Casa d'Aragó havia presa la senyoria del dit regne de Sicília sens voluntat e consentiment del Papa per qui's tenia, per què los reys, predecessors seus, no l'havien possehit ab lo títol que'l devien possehir". E així li consellaven que ell lo's fahés confermar per lo Papa. E aquest fo un punt. L'altra punt era de què l'assabentaren que, com lo rey Frederich, son avi, hagués ordonat en son testament que, en lo regne de Sicília, no pogués heretar sinó mascle, e que, per deffalliment de mascle, tornàs a la Casa d'Aragó, e ell no hagués progènia masculina, mas femenina, li daven de consell que més valia

que la sua filla, qui era la sua carn, hi heretàs que no mascle lunyadà, al qual consell lo dit rey de Sicília donà orella; per la qual rahó tramès en Roma, e, ab gran suma de moneda que'n donà lo dit rey, obtench la confirmació e concessió del Papa, que era appellat Gregori, e per ço fon inposat nom a la dita concessió Gregoriana, axí que, lavors, lo vincle de la Casa d'Aragó, segons opinió d'alguns, fo extint."

Antònia de Balzo, segona muller de Frederic "el feble", morí en 1375, i el rei de Sicília, ben lliurat a les seves aliances italianes, va demanar la mà de la filla de Barnabo Visconti, el senyor de Milà. Abans de tenir ocasió de dur a terme aquest tercer casament, va morir en 1377, "l'any de la carestia". Deixava com a hereva seva al tron de la illa -n un tron que al capdavall comptava amb la benedicció apostòlica - la seva filla Maria, que ja tenia quinze anys, i com a successor en els seus drets damunt Malta i les illes adjacents un fill natural. El testament prescindia completament del que va dictar Frederic el vell i arribava a l'extrem de no sols preterir els drets de la casa d'Aragó als de la branca femenina, sinó d'establir que àdhuc els descendents il.legítims de la filla fossin considerats amb més títols al tron que els parents catalans. Ja hem vist, amb el procés de Jaume de Mallorques, que l'especialitat de Pere III eren els vells testaments, que s'estudiava i aprenia per cor. El de Frederic "el Vell" figurava entre els seus textos preferits. No havia pas de conformar-se amb les disposicions del successor d'aquell decidit fill de Pere el gran.

L'autoritat de la reina Maria era purament nominal. De fet, l'exercien quatre barons que s'havien repartit el regne en qualitat de Vicaris: Artal d'Alagó - fill d'aquell que un dia havia lluitat per a salvar els drets dels barons catalans a Sicília - senyorejava la vall de Not; Bartomeu d'Aragó, la de Messa; Manfred de Chiaramonte la major part de la vall de Mazzara, i Guillem de Peralta la resta de la dita vall. Aquests nobles eren completament hostils a la influència catalana i volgueren casar la jove reina amb Joan Galeazzo, Comte de Virtut i nebot de Barnabo Visconti, el milanès. En saber-ho, Pere III va trametre ambaixadors a Artal d'Alagó per dir als Vicaris que es guardessin de fer cap mena de tractes matrimonials de la princesa, perquè això no els corresponia a ells, ans al rei d'Aragó, que era l'avi de Maria. I ho aprofitava per a fer constar que el regne de Sicília li pertocava a ell, en virtut del testament de Frederic "el vell". Per tant, era a ell que els Vicaris havien de lliurar la illa. I, sempre legalista, els féu mostrar un trasllat del testament adduit.

Però els barons sicilians no es deixaren convèncer per les raons del rei d'Aragó. Al mateix temps que aquesta ambaixada, Pere havia tramès uns delegats seus amb una altra missió no tan pacífica, per bé que encaminada al mateix fi que el missatge a Artal d'Alagó. Sabia que el promès de Maria i futur rei de Sicília preparava a Porto-Pisa el seu viatge amb cinc grans naus, carregades de gent i de joies. Va ordenar, doncs, a Gilabert de Cruïlles que armés cinc galeres i anés a cremar les dites naus. Per extraordinària que sembli aquesta gesta a dintre d'un port hostil, Cruïlles dugué a terme la seva missió. "A hora de matinada, dementre que les gents de les naus dormien fortament, e no suspitant-se de res, cascuna galea de les nostres més foch a la sua nau e tots ensemps." L'estol del Comte de Virtut fou així destruït, i ja no es parlà més d'un casament que comptava, segons s'havia vist amb prou eloqüència, amb l'oposició de l'avi de la núvia.

Calia, però, treure del poder dels barons anti-catalans la jove princesa. Era més lògic que la tingués sota la seva tutela el rei Pere,

»a qui's pertany mils tenir aquella per dret de proximitat que no ells, qui, sots títol de vicaris, regexen lo regne tiranament així com aquells qui'ls se han partit. Com farien alguns que se haguessen a tallar correges de cuyr estrany, qui'ls se tallarien com pus amples porien, així és de aquests barons, que qui d'ells del regne dessús dit més se'n pot prendre, més se'n pren, per ço que pus poderosos se tròpien los uns contra los altres. E en aquesta guisa cascun s'esforça haver com més senyoria pot, car cascun ha'n ell a ésser senyor de tot lo regne en veu e nom de la dita Infanta."

Fou aleshores que va sorgir En Guillem Ramon de Montcada, Comte d'Agosta, mig aventurer, mig pirata, el qual s'havia enemistat amb Artal d'Alagó per una qüestió d'interessos. Després d'aquella ocupació feta per ordre d'Alagó d'un estany ric en pesca que era un dels millors ingressos de Montcada, aquest prepararà la seva revenja. El Vicari del regne vivia a Messina i a Catània tenia tancada, »en fort àvol estat", la reina Maria. El Comte tingué tractes amb els defensors de Catània i una nit raptà la princeseta i la dugué al seu castell d'Agosta, fortalesa ben defensada, però en terra plana.

Un cop fet el rapte, calia treure'n profit. Guillem Ramon de Montcada es presentà a Catalunya i notificà al rei Pere l'acte realitzat, tot demanant-n'hi la paga i ensems un reforç d'homes d'armes suficient per a rebutjar les tropes d'Alagó. Pere encarregà a Roger de Montcada el comandament d'aquesta força, les quals protegiren el trasllat per mar de la jove reina, d'Agosta al castell de la Licata, manllevat a Manfred de Chiaramonte. Allotjada Maria a la seva nova residència, i protegida pels soldats catalans de Roger de Montcada, el Comte d'Agosta tornà a Catalunya. En no trobar l'acolliment que es pensava de part de Pere i el seu fill Martí - destinat pel testament de la seva mare a ocupar-se dels afers de Sicília - »retornè-se'n per emparar-se de la dita Infanta e per foragitar-ne lo dit Mossèn Roger e tots los cathalans. E, havent-ne ja sentiment lo dit Mossèn Roger, quan lo dit Comte volgué entrar en lo dit castell de la Licata, lo dit Mossèn Roger li donà de les portes pels pits."

Despitat, Guillem Ramon de Montcada tornà novament a Catalunya i s'exclamà amargament del tracte rebut. Només per treure-se'l del damunt, l'Infant Martí li va cedir, del seu patrimoni, les viles de Sant Vicenç dels Horts, Caldes de Montbui i Granollers. Però l'aventurer no volia convertir-se en potentat territorial: va vendre's les terres al Comte d'Urgell i amb els diners rebuts armà unes naus »e mes-se en cos a roba de tothom". La seva carrera de corsari no durà gaire. Un bon dia, després d'un saqueig massa agosarat de Tarragona, un estol de la ciutat de Barcelona sortí a empaitar-lo i li cremà les naus.

La Infanta Maria - el seu avi mai no l'anomena reina - seguia a la Licata. Acabem la seva història novel.lesca, plena de cops d'efecte. Manfred de Chiaramonte se'n volgué emparar i Roger de Montcada la traslladà de nou al castell d'Agosta. Allà Artal d'Alagó va assetjar-la per mar i terra. Les virtuts de resistència d'aquell grapat de catalans foren posades a prova, perquè aviat arribaren a acabar el gra i hagueren de menjar »rates e cucales e los cuyros dels pavesos per fretura de tota altra carn e per fam".

Poc abans d'això, el Vescomte Dalmau de Rocabertí, que manava un estol passat a Sardenya, i que tenia aiximateix l'encàrrec d'atacar el rei de Tunis, enemic del comerç català, havia rebut ordres de passar a Grècia. A Barcelona havien arribat uns missatgers dels catalans que ocupaven els ducats d'Atenes i Neopàtria, els quals pregaven a Pere que els

prengués en obediència com a vassalls i els respectés els privilegis concedits pels reis de Sicília. Rocabertí passà doncs a Atenes com a lloctinent reial i capità general dels dos ducats. Després d'aliar-se amb poderosos senyors i de deixar com a governador Ramon de Vilaragut, tornava cap a Catalunya quan tingué notícia del setge del qual era víctima la princesa siciliana. Per un atac audaç a les forces navals d'Artal d'Alagó, el Vescomte de Rocabertí féu aixecar el setge d'Agosta. Les galeres sicilianes van fugir cap a Catània. "En açò lo dit vescomte se fon acostat al dit castell, demanant-los com estaven, e ells digueren que mal, e que volenter se'n volgueren exir, com no eren en punt de poder-hi més aturar." Els sicilians tornaren, amb un augment de forces, a atacar per mar, i Rocabertí "com a noble cavaller e bataller, així ab bon e ferm cor com d'abans, tornà refrontar vers aquelles, les quals, com a la primera vegada, giren e tornen fugir. E encalçà-les fins davant un port appellat de la Brucola." Allunyat aquest nou perill, les galeres catalanes tornaren a Agosta, carregaren les robes de la Infanta, embarcaren amb ella tots els seus heroics defensors i plegats abandonaren el castell, deixant lo obert i només habitat per una esclava molt vella. La princeseta siciliana fou duta a Càller i dos anys més tard anà a Barcelona, on s'installà en el Palau reial, amb el rang que li pertocava, i sota la tutela del seu avi i del seu oncle l'Infant Martí.

Novel.lesca en gran extrem com resulta aquesta història - i tant com pels detalls, per l'escalf i el verisme amb la qual la conta l'Apèndix de la Crònica reial,- sembla poc o més o menys exacta. Raptar la reina legítima de Sicília, en un moment que la de Nàpols estava reduida a una situació molt difícil, i que el papat no tenia tampoc forces per a reprendre el feu insular resultà una hàbil maniobra. Pere III pogué titular-se rei de Sicília i, sense renunciar a cap de les seves pretensions a l'heretatge de Frederic "el feble" ni despossseir del tron la seva néta, preparar la unió de fet a la Corona d'Aragó del reialme conquerit, un segle abans, per Pere el gran.

9. Durant els anys transcorreguts en aquests episodis de novel.la dels quals la filla de Frederic i Constança fou protagonista, d'altres esdeveniments es produïen en els estats de Pere III. Semblava com si la pau hagués d'ésser negada a un país que tant la necessitava. A Montçó, en unes Corts generals de tots els seus regnes, obertes el 17 de març de 1376, la proposició règia té accents de plany i tons vibrants de patriotisme. Com sempre, - en els discursos de l'època les citacions bíbliques eren obligades i de fer discursos se'n deia "sermonar" - és un verset llatí el que obre l'oració: "Videte si est dolor sicut dolor meus" Vegeu si hi ha un dolor comparable al meu dolor... Noves amenaces planaven damunt la terra. El duc d'Anjou, aliat amb el rei de Portugal, volia reivindicar els drets al regne de Mallorques i als comtats de Rosselló i Cerdanya, drets que li havien estat cedits per Isabel de Montferrat. Ja havia reptat el rei d'Aragó, i els seus ambaixadors havien anat per abril "en Cort de Roma" a discutir davant del Papa els drets al.legats damunt el regne pres a Jaume III.

Si el rei de França donava al seu germà l'ajut que aquest pretenia, un atac per mar i per terra hauria repetit la dramàtica situació de quan la invasió de Catalunya per Felip l'Atrevit. Sardenya també era una amenaça. I més en aquell moment, perquè Lluís d'Anjou havia demanat al Jutge d'Arbòrea, cap reconegut del partit de la resistència als catalans, una aliança contra Pere III. Acabava de morir Marià, i el seu fill Hug IV estava tan resolt com el seu predecessor a continuar amb braó la lluita contra el rei català, malgrat la sang catalana que corria per les seves venes, com a fill d'una Rocabertí. Qualsevol atzar desfavorable de les

guerres podia dur de retop la completa alienació de Sardenya, i Pere no era pas home per a refiar-se excessivament de l'ajut que podria trobar, en aquest cas, del Sant Pare.

Una altra vegada s'esvaniren les nuvolades sinistres. El duc d'Anjou, desenganyat pel seu germà, el prudent Carles V, va renunciar momentàniament als seus projectes de cabaler ambicións i Hug d'Arbòrea es deixà vèncer per l'almirall Francesc d'Aversó.

Convençut per les prèdiques de Santa Catarina de Siena, i satisfet en veure que havia aconseguit unes treves en la guerra entre França i Anglaterra, Gregori XI va decidir-se a imitar el gest efímer del seu predecessor i a tornar a instal.lar la Santa Seu a Roma. El dia 17 de gener de 1377 el papa entrava a la ciutat de Sant Pere, per a viure-hi les mateixes angúnies que havien fet inútils les bones resolucions d'Urbà V i l'havien obligat a tornar-se'n a Avinyó. Itàlia desconeixia l'autoritat pontifícia i es malfiava d'un papa francès. Els cardenals, també en gran part francesos, es trobaven malament a Roma i enyoraven les magnificències d'Avinyó i les seves fàcils prebendes. Florència, posada en interdit, menyspreava les anatemes papals. Si Gregori XI hagués tingut un Albornoz al seu costat, la barca de l'Església hauria superat aquell període crític. Passar de les aigües del Roine a les del Tíber volia una mà ferma com la del Cardenal d'Espanya. Però Albornoz era mort... Al cap d'alguns mesos el papa tornà a considerar seriosament la conveniència d'una nova anada a Avinyó.

Tot i les treves tan penosament ajustades pels bons oficis de Gregori XI, França no tenia encara la pau que Carles V, rei savi, hauria volgut donar-li per a aprofitar-se dels guanys realitzats en la campanya contra Anglaterra. Però el duc d'Anjou no tenia paciència i tornà a agitar el projecte mallorquí. Abans de tot, va trametre una ambaixada al Jutge d'Arbòrea per a renovar l'aliança i demanar-li, per a millor afermar-la, la mà de la seva filla Benedetta per al seu fill. Aquest casament era una idea fantasiosa: la núvia tenia setze anys i el marit proposat només un! Hug d'Arbòrea era un home orgullós, Amb mots altius i menyspreadors rebutjà aquella ambaixada. Ell feia la guerra, declarà, "de fet i no de paraules, als catalans, els seus públics enemics; de feia més de catorze anys la sostenia sense cap socors de ningú, sinó de Déu i de la gloriosa Verge Maria i de la nació sarda i del seu diner. Si el cel li continuava el mateix favor, esperava dur la dita guerra al final que desitjava, i no tenia ganes de fer cap més aliança ni conveni amb ningú del món, perquè es sentia prou fort per fer la guerra al rei d'Aragó. Si n'hi haguessin dos com ell, els esperaria valentment en camp clos, sense reclamar l'ajut de ningú". En la seva contestació, Hug al.ludia després les "vanes i frívoles paraules" del duc i deia que "com que aquell qui ha mentit una vegada hom ha de presumir que sempre mentirà, el senyor Jutge no vol tenir res a veure amb l'esmentat Duc". No solament li negava l'aliança, sinó que li reclamava danys i perjudicis per l'incompliment del que va tractar-se quan n'era l'hora. Era un llenguatge enèrgic, digne d'un patriota lliurat a una guerra encesa contra l'estranger. Però que no revelava pas el temperament d'un polític. I Hug d'Arbòrea, efectivament, no ho era.

El darrer representant de la casta orgullosa dels Jutges sards només es guiava pel seu odi als invasors, personificats en Pere III. La sang catalana que duia a les venes semblava encara un incentiu a aquesta violenta rancúnia. Per damunt dels altres nobles sards, sempre disposats a aliar-se amb uns o altres dels forasters, fossin genovesos o catalans, el Jutge d'Arbòrea perpetuava la institució dels Judicats, que en 1022 havia dividit la illa en quatre parts - Càller, Gallura, Logudor i Arbòrea - de les quals només sobrevivia la regida per Hug. Ell era, en realitat, una mena

de rei de la illa, i les seves esperances i gestions prop de la Santa Seu no es basaven pas únicament en la seva ambició, sinó en el seu poder.

Pere III va intentar d'atraure-se'l, com havia vanament procurat de fer-se seu Marià IV. No hi reeixí tampoc. En canvi, Valor de Lígia, un noble sard de gran prestigi, va ajuntar-se a la política del rei, i aviat Hug d'Arbòrea fou l'únic rebel de la illa. La seva autoritat, però, s'hi havia augmentat i ratllava en el despotisme. Preparava una nova guerra contre Pere, quan un dia, a Oristano, els seus súbdits es revoltaren contra la seva tirania. En mig de la sedició, tant ell com la seva bella filla Benedetta foren morts. Era el 3 de març de 1382. ¿Quina part tenia el rei d'Aragó en la participació d'aquell moviment popular? Fa de mal dir, però segurament no n'era pas estrany. La desaparició de l'escena política del Jutge d'Arbòrea i de la seva filla era un gran pas per a la pacificació de Sardenya. Es veritat que els sards volien erigir llur país en república. Però l'arribada d'un estol manat per Ponç de Senesterra gendre i hereu de Berenguer Carroç, així com la política habilíssima d'Elionor, germana d'Hug, varen apaivagar la revolta. Els marins catalans treballaven pel compte de llur sobirà; Elionor volia que el seu fill menor d'edat Frederic, darrer plançó de la família, fos proclamat Jutge. Per a obtenir l'ajut de Pere III, l'ambiciosa Elionor va trametre a Barcelona el seu marit Brancaleó d'Oria, altres vegades aliat dels catalans. El rei va rebre'l molt bé, no li regatejà les prometences i els títols nobiliaris. Adhuc va armar-lo cavaller a les Corts de Montçó. Però trenta anys de tractes amb els sards li havien ensenyat a conèixer-los i el rei no estava gens disposat a deixar que Elionor i Brancaleó tornessin a començar per compte propi el joc que durant tant de temps havien menat els Jutges d'Arbòrea.

L'ajut català vindria, però sempre a base de respectar el títol reial de Pere. I Elionor, que anava vencent tots els seus enemics i doblegava tota la illa al seu voler, no semblava pas gens disposat a reconèixer l'autoritat del rei. Així que aquest tingué sospites de la deslleialtat de la muller de Brancaleó d'Oria, va detenir a aquest i el tingué a Càller com a garantia de la conducta d'Elionor. Encara que estigués separada del seu marit, aquesta seguiria la lluita i ara semblava haver encarnat l'esperit hostil a Catalunya del seu pare i el seu germà. Brancaleó intentà d'evadir-se de la seva presó, però fracassà en la temptativa.

Havia arribat el moment dels pactes. En la seva eterna lluita amb els sards, Pere no havia mai deixat de fer ús de la diplomàcia, quan veia que la força de les armes seria insuficient o poc duradora. I, en el fons, sentia una real admiració pel talent polític d'aquella dona que sabia fer-se obeir pels seus tumultuosos compatriotes. Quan ella va retre's, Pere hi pactà. La concòrdia era signada el 31 d'agost de 1386, i era veritablement una transacció. Elionor conservava un paper destacat a Sardenya, com a regent del Judicat d'Arbòrea. Bernat de Senesterra era fet governador de la illa. I - màxima reivindicació dels sards, que els fou també concedida per Pere III - d'aleshores endavant, tots els funcionaris haurien d'ésser nadius de la illa. Aquestes reclamacions contra els abusos de la burocràcia importada de la metròpoli no eren pas cosa nova. D'altres vegades havia calgut fer destitucions i castigar la rapacitat dels oficials nomenats pel rei.

Encara que tard, Sardenya podia considerar-se com a pacificada. Tant Trenta anys de guerres intermitents i de constants revoltes havien amargat el regnat de Pere III. Però la seva tenacitat havia sabut vèncer tots els enemics del seu imperi insular. Sicília estava madura per a seguir la sort dels Ducats d'Atenes i Neopàtria i caure també dintre el patrimoni del rei d'Aragó.

D'altra banda, Gènova havia estat eliminada com a rival. El joc mateix que la Senyoria feia a Sardenya ajudant els Arbòrea, el féu Pere a Còrsega en suport d'Arrigo de la Roccam contrari a la dominació genovesa. Absorbida amb la seva lluita a mort amb Venècia, la Senyoria hagué de transigir amb Catalunya. Pel maig de 1378, a Barcelona, Ramon de Vilanova i Damià Cataneo, en nom de Pere i del dux Nicolau di Guarco, respectivament, signaven un tractat de pau que venia a confirmar la sentència arbitral del Marquès de Montferrat - menys en allò que es referia a Alguer, del qual ara no es parlava. Els genovesos es comprometien a no ajudar en cap moment els rebels de Sardenya, especificant que no els trametrien navilis, armes ni provisions. De Còrsega no podria tampoc venir cap ajut als sards. Els signataris es comprometien a no atacar-se ~~pax~~ més per mar i a sotmetre els danys i perjudicis soferts per ambdúes parts al dictàmen de dos àrbitres a la decisió suprema del papa. L'any 1386, uns mesos després de la pau amb Elionor d'Arbòrea, un tractat comercial convingut per Berenguer d'Abella amb Gènova establia les zones respectives d'influència de les marines catalana i ligur, i ratificava els convenis de pau existents.

En aquest llarg conflicte - tan llarg com la mateixa guerra de Sardenya, la qual era en part una manifestació de la rivalitat comercial entre Gènova i Barcelona- Pere III acabà per guanyar. Els punts principals de discussió - cessió d'Alguer a Gènova, renunciació a la sobirania nominal de Pere damunt Còrsega - foren eliminats del tractat/ Alguer continuà essent una ciutat catalana - i avui dia encara ho és, de llengua sinó d'esperit. I Pere III seguí essent rei de Còrsega, encara que no hi posseís un sol pam de terra ni hi tingués un sol soldat. Un dia o altre els seus hereus reivindicarien aquell nou reialme!

Un historiador estranger(1) resumeix així el papel exercit pel rei cerimoniós en aquesta lluita: "la guerra interminable que el seu país hagué de sostenir contra Castella, les amenaces d'invasió, la manca de diners; res no pogué desviar el rei de la tasca que s'havia fixat: conservar a tot preu Sardenya. Rar exemple d'energia i de constància donat per un home que emprà tota la seva vida a fer allò que considerava com el seu deure de rei: mantenir l'honor de la seva corona".

Patriotisme? Imperialisme? Les barres catalanes s'estenien per la Mediterrània. Sardenya, "terra de bon aire e de noblesa", segons el rei; illa miserable i pestilencial segons el parer dels súbdits cansats de la lluita, seguia lligada a la corona d'Aragó. Annexió dels ducats d'Atenes i Neopàtria. Incorporació de dret, sinó de fet, de Sicília. Projectes d'evangelització de les illes Canàries. Vigilància interessada de les costes africanes, on hi ha bisbes catalans, i de les de Síria i Palestina, on el Sant Sepulcre i Mont-Sió estan sota la protecció dels Comtes-Reis...

Els darrers anys del segle XIV han vist la naixença i l'apogeu d'un imperi català. El segle XV ja en presenciarà la decadència i, aviat, l'apartament de Catalunya dels amples camins de la mar.

---

(1) Suzanne DUVERGE. "La solution du conflit entre l'Aragon et Gênes". Paris, 1934.

VIII. LA REINA FORTIANA.

"...e faits de mi segons la bona usança"

Pere III

1. El dia de Divendres Sant de l'any 1375 havia mort a Lleida la reina Elionor de Sicília. Tota la Cort es vestí de dol, i les manifestacions de sentiment del rei foren més ostentoses que per cap altra de les anteriors mullers. Pere tenia cinquanta-cinc anys, i aquesta mort el deixava sol. Poc temps després, Elionor marxava a Castella per casar-s'hi amb l'hereu d'Enric II. Joan era casat i emmainadat. Martí també. Joana havia esdevingut comtessa d'Empúries -l'Infant Ramon Berenguer havia finat i el seu fill, cunyat primer i després gendre del seu cosí germà el rei, era un dels primers personatges del país.- Alfons, el darrer fill de la "reina grossa", havia mort en la infantesa, i havia així desbaratat totes les possibles combinaciones matrimonials que el seu pare meditós per a ell.

El rei romania sol i, cosa excepcional, el regne estava en pau. És clar que hi havien les amenaces pel cantó de França, amb els pretesos drets de Lluís d'Anjou al tron mallorquí, i l'endèmica guerra de Sardenya. Però tot això formava part de l'ofici de sobirà, i Pere ja tenia prou experiència de la diplomàcia per saber que tots els perills podien conjurar-se amb negociacions i acords, si hom els sabia preveure. Millor que guerrejar era lliurarse a la lectura, preparar lleis aciençades i codis complets de disposicions, escriure la Crònica dels reis d'Aragó i estendre's en llargs esborranys de la història de la seva vida, començada de tants anys ha, i que cal tornar a redactar i posar en ordre de manera que s'hi vegi ben bé la protecció que Déu sempre li ha donat en totes les seves empreses. Voltar-se de llibres d'història, encarregar a Fra Jaume Domènech la traducció al català de l'"Speculum historiale" del francès Beauvais, a Joan de Barbastro la versió aragonesa de la "Suma de les històries del món", i, per demostrar com sent com a cosa pròpia la història i la grandesa de Sicília, fer escriure per Jaume Conesa unes "Cròniques" sicilianes; correspondre activament amb els monjos de Ripoll, savis guardadors de la tradició històrica de Catalunya; ordenar l'Arxiu reial i fer treballar l'eixam de secretaris que el volta, els Canyelles, els Ferrer Sayol, els Descoll, en tot de projectes legislatius o en la inexhaurible correspondència política i privada del rei; lliurar-se als seus assaigs poètics i mantenir al seu entorn la cort d'excellents versaires que es diran Jaume March, Bernat Metge, el vescomte de Rocaberti, Pere March, Bernat de So, Guerau de Queralt... Per indicació de Pere III, Jaume March compòn el "Llibre de concordances", que és, fet i fet, un Diccionari de rimes, i Lluís d'Averró el voluminós "Torsimany"; amb els quals la poesia catalana queda codificada i sotmesa a unes regles -les quals, naturalment, els poetes venidors no respectaran. L'astrologia no roman tampoc fora de l'esfera de la seva infatigable curiositat intellectual: Pere coneix els llibres del bisbe Cigó, el famós autor d'un "art de desfer els maleficis", els de Dalmau Ses-Planes i Pere Gilbert, que han estudiat les sentències dels astres per compte de llur senyor, i si el "Tractat d'astro-

logia o sciència de les steles" que han escrit els dos savis a autoritat, el rei no ha d'envejar a ningú els coneixements que té en l'estudi dels astres i en el maneig dels aparells i les esferes que serveixen per a seguir-ne el curs. Per poder tenir tots els llibres que necessita, Pere ha muntat a la seva cancelleria una oficina de copistes, i no vacil·la a apoderar-se de tots els volums preciosos que sap en perill de fugir dels seus estats. Per a emparar-se'n, àdhuc la Inquisició és bona. Cap limitació religiosa no deturarà aquesta curiositat universal i encarregarà la traducció del Corà a Ponç Sa Colta i a l'Aljama barcelnina llibres de dret bebraic. Protegeix els jueus i té tractes seguits amb els Salamó i els Cresques, il·lustres mallorquins que honoren la ciència cartogràfica del temps.

Hi ha, però, una curiositat que el rei Cerimoniós sembla no haver tingut mai: la curiositat de l'amor. Casat tres vegades, sempre la raó d'estat ha dictat la unió, i malgrat haver-se ell triat les núvies, les ha conegudes fins al moment de contraure matrimoni. En una època que compta els fills bastards dels reis per dotzenes, ningú no en coneix a Pere; el descendent de Jaume I, de Pere II i àdhuc de Jaume II, el qual, tot i les seves tres mullers legítimes i l'esplet de fills que li ha donat Blanca d'Anjou, encara deixa plançons il·legítims, -no té amors venals ni es deixa caure en el parany de la passió irregular. Potser són la guerra i els afers de l'estat que l'han absorbit talment que no li han deixat lleure per a pensar en les dones. Potser Elionor, dona imperiosa, ha vetllat en els vint-i-cinc anys de vida conjugal damunt la fidelitat del seu marit. Tot fa creure però que el temperament de Pere és essencialment monogàmic i que en el seu cor no hi ha massa espai disponible per als afectes sentimentals. I tanmateix...

Fa totjust uns mesos de la mort de la reina, que ja s'en parla entre els cortisans. Una dona ha sabut captivar el rei amb la seva bellesa i s'apodera poc a poc de la seva voluntat. El vidu per tercera vegada, el quinquagenari diverses vegades avi es sent posseït per la devoradora ardència del "dimoni de migdia".

L'elegida és una vídua. El seu marit, molt més vell que ella, ha finat amb poca diferència de la mort d'Elionor. Era el lleial Artal de Foces, cavaller aragonès que ha pres part en totes les expedicions guerreres, camarlenc de la reina Elionor, i que, parent com és dels Cabrera, no ha estat arrossegat per llur desgràcia. Artal s'havia casat feia poc amb una fadrina empordanesa, de casal distingit però molt pobre, emparentada amb tota la noblesa de l'Empordà. El seu pare, Berenguer de Fortià, era home de gran probitat, en dirà Mossèn Bernat Boades. Contemporani dels fets i coneixedor dels protagonistes. Sibil·la, la pubilla, és una molt bella i agraciada fembra. La seva bellesa aviat colpeix el sobirà, i no ens cal suposar que la resistència de la virtut de la jove vídua hagi estat molt sesriosa. Aviat esdevé la concubina del rei, i tothom ho sap i no s'en escandalitza gens.

Les amistançades reials sempre han estat una font de mercès i nomenaments. Aviat el poder de Sibil·la de Fortià damunt el seu amant comença a ésser palès. I -cosa que revela prou el tipus de moral regnant en aquella època- els mateixos fills i nores de Pere III no vacil·len a acollir-se a la protecció de la dona que s'ha fet mestressa del cor de llur pare, i es complauen a veure-la al costat del rei, perquè així, pensen, no es casarà una altra vegada.

Sibil·la no sabia de lletra. Però era una dona tan intel·ligent com bella. Intel·ligència natural, que coneix tots els artificis de la política i sap les mil maneres d'arribar a la fi desitjada. En una carta seva hi ha aquesta màxima, que deu ésser el lema de la seva conducta: "en negocis no s'ha de procedir escaldadament, sinó madurament."

Poc a poc, tot ho aconseguirà. Les coses han de posar-se madures. Pel gener del 1376 ja es troba a prop del rei, en qualitat de concubina oficial.

Pel juliol, els amors irregulars ja han fruitat, i Pere III demana a Lleida les andes de viatge de la reina difunta, que han romàs al palau del bisbe, i que ara han de servir per als desplaçaments de Madona Sibilla. D'altres presents segueixen. Cap als darrers mesos de l'any neix el fill: és una noia, i hom la bateja Isabel. Per tothom, és "la filla del senyor Rei", i aquest consagra la situació fent installar mare i filla al palau reial de Barcelona. Pel gener del 1377 ja hi són, i el rei es deixa caure cada dia més en les xarxes de seducció de la bella empordanesa. Per ella, oblidarà la seva avarícia habitual -no pas producte, com en Pere de Castella, del seu temperament i de l'afany d'amuntegar diners i joies, sino de les inacabables guerres que han exhaurit el seu tresor i empobrit el seu reialme- i no regatejarà els presents més sumptuosos a la dona que li ha donat la il·lusió d'una segona joventut. Però Sibilla no s'acontenta amb això. La posició de l'amistançada, tot i els seus avantatges, no és allò que pertoca a una dona noble, que té un alt concepte de la seva dignitat de filla i de vídua de cavaller, i que si ha cedit a les instàncies del seu apassionat amant ho ha fet només per obediències...i per amor al seu rei.

Hi ha hagut, mentrestant, la gestió de la reina Joana de Nàpols per a oferir la seva mà i la seva corona al seu antic enemic. Pere no pot acceptar ara ni la idea d'un casament de conveniència. Com es fiaria de la pèrfida napolitana? I es troba tan lligat pels braços de Sibilla, que les traves suplementàries d'una benedicció nupcial, que ella poc a poc presenta al rei com a única reparació acceptable del seu honor, li semblen aviat una cosa lògica i un desenllaç normal a la seva aventura senil. Per què no pot casar-se amb una dona noble filla del seu país, amb una catalana? El seu avi bé es casà amb Elisenda de Montcada, que no era cap princesa. I no vol dir res que el casal dels Fortià sigui ben inferior en categoria i en història al dels Montcada, tan pròxim al llinatge reial en glòria i en riqueses. A la posta del seu regnat bé pot donar als seus vassals l'exemple d'una aliança amb uns simples vassalls, prova de l'amor que sempre ha sentit vers els lleials catalans. Però, qui parla de posta? Encara es sent jove, disposat a generar esbarts de nous plançons que es casaran amb reis i princeses i enfortiran la potència del casal d' Aragó. Unit a aquesta dona jove, bella i ardent, que ja li ha donat la penyora d'una filla, Pere es llançarà de nou a totes les aventures cavalleresques, augmentarà els seus reialmes, escriurà versos d'amor i savis tractats, serà l'àrbitre d'Europa i el monarca més temut i respectat de tota la Mediterrània.

Al capdavall, el rei féu conèixer la seva resolució. Els fills feren tots els possibles per dissuadir-l'en, però ja sabien prou que Pere III no era home per a admetre que les persones sotmeses a la seva autoritat gosessin discutir les seves decisions. La temuda contingència s'havia presentat. El pare els donava una madrastra.

El diumenge, 11 d'octubre del 1377, a Barcelona, sense gaire cerimònia -Sibilla tornava a estar gràvida,- el rei "prenguè maritalment en faç d'església" la seva amistançada. La favorita esdevingué reina, i la "filla del senyor rei", la Infanta Dona Isabel

2. El seu quart matrimoni ens prova que Pere III era home capaç de passions amoroses. Encara que tard, el seu cor podia batre als impulsos d'un afecte vehement, i els cants d'amor que, per pur esplai poètic, havia escrit un dia, ara s'aplicarien a un ésser real, no a vanes elucubracions com les que, idealistes en llurs versos, realistes en llur vida privada, els poetes de la baixa Edat Mitja, descendents dels trobadors provençals, sabien evocar.

Havia estimat abans una altra dona? Podem imaginar-nos-el ben conformat amb la regularitat de la vida conjugal, al costat de les seves tres mullers de sang reial. Enlloc no hi han rastres d'una passió irregular que coïncidís amb el regnat de Maria o de les dues Elionors. Els bastards són munió, en aquells temps, en les famílies reials, i de vegades, com a Cas-

tella, s'enfilen al tron. Però Castella és molt a prop de terra dels moros, i la poligàmia hi és costum dels senyors més poderosos. Enric de Trastamara, fill bastard d'Alfons XI, tindrà també, al costat dels legítims que li donarà la reina Joana, altres fills bastards. El títol de "bord" esdevé un signe distintiu, gens ofenós, i, com en les Corts de Felip II, de Lluís XIV o de Napoleó III, els bastards reials són cridats a grans destins en la carrera de les armes o de la diplomàcia. No és, per tant, de suposar que Pere III hagi tingut cap fill il·legítim -l'únic serà Isabel, legitimada ben aviat pel matrimoni dels seus pares.- Els vells historiadors, que no han regatejat les censures al Cerimoniós per la seva crueltat, la seva hipocresia, la seva manca d'escrúpols, no han regatejat,en canvi, els elogis a la castedat excepcional del rei. El seu llunyà antecessor Alfons I havia merescut el títol de "cast" i havia deixat fills bastards! Què dir d'un home que regna des dels setze anys amb un poder omnímode i que ofereix aquesta resistència impecable del punt de vista de les relacions conjugals? És veritat que aquests historiadors, sempre amatents a discutir la moralitat dels personatges estudiats, no coneixien la petita història escandalosa dels amors pre-matrimonials de Pere III i Sibilla de Fortià i ignoraben, per tant, que Isabel i àdhuc Pere, el segon fill que neix de la quarta muller del rei, han estat a punt d'ocupar en les genealogies aquella plaça lateral reservada als bastards.

Sibilla havia sabut maniobrar prou bé fins a aconseguir les seves fins. Quan Joan, des del seu ducat de Girona, escrivia al seu informador a la cort del seu pare que parlés de la seva part amb "dona na Sibilia" i li digués "que tinga a prop lo senyor Rey e que el servesca bé e contínuament, e que no dó loc a altra dona per res, car d'açó ens farà pler e servei", no podia pas suposar que la vídua d'Artal de Foces sabria esmerçar-se tan bé en aquesta tasca i treure'n un profit personal superior al que els cortisans ambiciosos del favor reial podrien pagar-li pels serveis que ella els retrà. Al cap de set mesos justos de la mort d'Elionor ja li és pagada, d'ordre del rei, una pensió de dos mil florins d'or, i com a donatiu inicial, Pere fa do a la seva amistançada de mil florins més. Si només fos el diner i els presents allò que ella ambiciona, quan el conte de Prades, cosí del rei, li fa l'obsequi d'una copa i un fitxer d'argent daurat i esmaltat o quan els jurats i els prohoms de Vilafranca i de Montblanc li fan donatius en metàl·lic, la jove empordanesa ja hauria de sentir-se satisfeta del lloc aconseguit i de les mostres d'adulació que en deriven de part de tots els cortisans. Però ja ho hem vist, el paper de favorita no la satisfà. No en té prou de tenir a la seva mercè la passió del rei, enamorat com un jove de vint anys. Vol el poder total, la posició indiscutible i suprema, la corona reial amb tot allò que comporta de dominació i de riqueses, d'ostentació i de glòria. Sibilla és ambiciosa. Potser, filant més prim, trobaríem que aquesta ambició seva s'aplica més als altres que a ella mateixa. Filla pobra de pares pobres, té una família inacabable, amb una bella fam de riqueses i d'honors que el buf glaçat de la tramontana deu haver tingut prou temps d'esmolar. I a ben segur que com tants d'altres, el refrany "De Llevant o de Ponent, de la dona sigues parent", deu ja tenir curs en aquell temps i representar la summa concentrada de moltes experiències i l'expressió de la secular saviesa popular.

Els parents de la reina es preparen, doncs, a tenir llur part en la taula parada del seu poder reial. Ella ja duu una cort pròpia d'abans del casament, un seguici de servents i cambreres, presidits per l'autoritat superior de la mare de Sibilla, na Francesca -el pare ja és mort- i entre els quals ja hi ha un tresorer que administra les rendes provinents de la generositat del reial amant. A més de la mare, personatge que assistirà a l'honor de la filla després d'haver consentit a la seva profitosa deshonor, hi ha el sermà, Bernat de Fortià, valent i arrauxat, que vol aprofitar-se de la seva posició de cunyat del senyor rei, Hi ha un estol inacabable d'on-

cles i cosins, molts d'ells frares o capellans, tots freturosos de sentir damunt llur fortuna els efectes benèfics de la munificència de la reina.

Sibil·la, però, era massa política per a començar de cop a realitzar els seus plans d'introducció de la família dels Fortià en l'esfera del govern. Ella és reina, i ja n'hi ha prou de moment. Sap que la seva entronització no ha estat gens agradable als seus fillastres, i aquests ja són massa grans per a tractar d'imposar-los una autoritat personal. No, no caurà pas en l'error d'Elinor de Castella, que perseguia descaradament els fills de la primera muller del seu marit a profit dels seus. Poc a poc s'anirà emparant dels ressorts del govern, anirà alimentant amb traça la flama amorosa del marit i acreixerà el seu ascendent damunt d'ell. Fins aleshores ha estat la companya dels seus sentits, l'objecte del seu desig carnal; ara ha de convertir-se en la seva consellera, en l'orientadora de la seva política, en la confident de tots els secrets del regi espòs, i sabrà espavilar-se per fer que totes les iniciatives semblin sortir d'ell sol, tot i ésser la reina qui les inspiri, i que mentre el rei fulmini amenaces i prengui mesures de violència, ella distribueixi lletres plenes de bones paraules i de cortesos desigs. Sobretot amb Joan, el primogènit, que és el més hostil de tots els fillastres, estremarà la nota de la deferència epistolar, i escriurà a Mata d'Armanyac, la duquessa, amb mots plens d'afecte. Tot i no saber de lletra -és de veure, però, que les monges del Monestir de Sixena que el rei demanà per a ensenyar-n'hi devien sortir-se'n aviat -les seves cartes són intel·ligents i hàbils, i no tot el mèrit deu correspondre aquí al secretari que les escrivia.

El rei estava prou enamorat per a justificar totes les esperances de Sibil·la i de la seva ambiciosa parentela. Tenia atencions tan delicades envers la seva muller com la d'escriure a les autoritats locals de Xàtiva, durant una estada que hi feu, en ple estiu, amb la reina, ordenant-los que vetllessin a que, mentre ella fos a la ciutat no fessin foc a les muntanyes veïnes, perquè això no faci calor a Sibil·la. És veritat també que, rei polític per damunt de tot, com que vol conformar-se a l'ús d'alliberar els presos amb motiu de la primera entrada d'una nova reina a una ciutat, i no vol que s'aprofitin d'aquesta mesura els criminals per als quals el càstig és imperdonable, Pere ordena al governador de València que abans d'arribar-hi la sobirana, tregui els presonars culpats de crims greus i els culpables dels avalots de la Gabella i els traslladi en secret a d'altres llocs. Abans de la coronació de Sibil·la farà igual i ordenarà al veguer de Barcelona que vagi de pressa en l'execució de les sentències pendents, per tal que els criminals no s'aprofitin de l'indult que es concedirà. Enamorat generós...però en tot moment, polític.

Els primers temps del matrimoni no es fan remarcar per cap topada violenta entre els fillastres i la nova reina. Sibil·la té un fill, que es diu Pere, com el que neixia a València per morir el mateix dia i endur-s'eh la reina Maria. Aquest viurà un any només. També moren a poca edat els tres fills de Joan i Mata d'Armanyac i una de les noies. Només en sobreviurà al seu pare una altra, Joana, que ha de casar-se anys a venir amb el Comte Mateu de Foix. Mata va morir per l'octubre del 1378 i Joan, vidu als vint-i-vuit anys, començà a pensar en un nou casament.

El seu pare ja li tenia núvia triada. Àdhuc semblava que la mort se n'hagués endut providencialment la nora per a permetre aquell nou casament, culminació i coronament de la política de Pere III i també d'Elionor. Joan havia de casar-se amb Maria de Sicília, que era cosina germana i neboda seva i sobretot, reina de la illa. Aquest casament, al qual ningú no podria oposar-se perquè el Primogènit d'Aragó era un partit molt honorable per a Maria, resoldria totes les dificultats i acabaria de cop amb les maquinacions dels barons sicilians i de la intrigant Joana de Nàpols.

Per estrany que això pogués semblar a Pere III, que se havia acceptat per a ell l'imperi de l'amor en el seu darrer matrimoni no es sentia gens disposat a admetre'l en el cas dels altres, Joan refusà el partit. El duc

de Girona mostrava unes simpaties molt marcades per totes les coses franceses. De sang reial francesa havien estat les dues dones que havien estat les seves promeses. Ara també s'en volia triar una altra, tan refinada com Mata, bella i instruïda com només ho eren les dames de la Cort de França, amant com ell mateix de la poesia i de la música, de les festes exquisides i el viure confortable. Amb el seu nou casament, Joan no volia atendre cap raó d'estat. Qué se n'hi donava del tron de Sicília, d'aquella llunyana illa plena de traïcions, i de la noieta que n'era una tan precària sobirana? Cercava una dona per a si, i la trobaria. Una princesa, refinada i graciosa, no una vídua ignorant nascuda i criada en la pagesia, com la dona que s'havia encimbellat fins al tàlem i el tron ocupats més de vint-i-cinc anys per la reina Elionor. Tant com una satisfacció a les seves fretures espirituals, el casament del Primogènit havia d'ésser una lliçó per al seu pare, una demostració de cara a tots els súbdits dels seus estats i a totes les corts del món, de quina ha d'ésser la tria d'un príncep amant del seu honor i que no vol davallar del rang que té assignat per manament diví.

Abans de l'any del viduatge, la tria estava feta. Joan volia casar-se amb Violant, filla del duc de Bar, neboda del rei Carles V de França. Immediatament féu fer la petició, i el dia 19 d'octubre del 1379 signaven els seus ambaixadors el conveni de casament a la Cort de França, al castell de Montargis, davant del rei Carles. Aquest concedí un dot de 60.000 florins d'or a la núvia.

Quan Pere tingué coneixement del conveni matrimonial, tractà d'impedir-lo per tots els mitjans. Demanà al papa d'Avinyó que negués la llicència per al casament i li oferí precioses compensacions polítiques, però Joan i el rei de França tenien molta més influència a la ciutat del Roine que el sobirà aragonès. Va escriure als prohoms i jurats de la terra, demanant-los que s'oposessin a aquell projecte que lligava amb França -la constant enemiga de Catalunya en el Mediterrani, protectora del casal de Mallorca, i actualment del duc d'Anjou- la dinastia reial. Però tot fou inútil. Joan estava ben decidit a tornar al seu pare la humiliació soferta quan la unió amb l'absistançada, i s'havia enamorat, a més, de Violant de Bar.

El 13 de novembre, contestant a una carta del seu fill en la qual Joan li declarava la seva ferma decisió de casar-se amb la princesa de França i confirmava el seu refús de fer-ho amb Maria de Sicília, Pere III va escriure-li:

"Lo Rei.

"Molt car primogènit: Vostra letra havem reebuda, e oïda la creença "que ens ha comptada Ramon de Planella, vostre armes. E si haguós plagut a "vós lo matrimoni de nostra neta de Sicília, nós ne fòrem molt pagat, lo "qual pogra ésser vengut a acabament si tant hi haguéssets treballat com en "aquest. Però pus aquest matrimoni és vengut a perfecció, par que a Déu sia "pus plasent que aquell, e ab aitant és agradable a nós. Plàcia a Déu nostre "Senyor que do a vós e a ella la sua benedicció, e nós vos dam la nostra pa- "ternal. E en tant com som home no podem nostre cor refrenar que no haiam "desplaer de les errades vostres qui sots nostre fill e per tal com homa qui "ha dolor en son cor e altre remei no pot haver pren-se a plorar, trametem- "nos unes cobles que havem fetes d'aquesta matèria.- Dada en Barcelona, sots "nostre segell secret. etc."

Les cobles anunciades, expressió del ressentiment del pare i del rei, figuren en el mateix registre reial i per això ens han arribat. No són cap model de poesia ni de bon gust, però revelen el pensament de Pere, ofès amb el seu fill. Per a esbravar-se, alguns ploren. Ell posa en vers el seu ressentiment. I aquests versos no es limita a adreçar-los a llur destinatari, sinó que els escampa profusament entre els cortisans. És la seva venjança. Amb aquestes cobles la divisió entre pare i fill comença a apuntar:

"Mon car fill, per Sent Anthoni!
vos juram qu'ets mal consellat
com leixats tal matrimoni
en que us dan un bon regnat
e que n'haiats altre fermat.
En infern amb lo dimoni
sia en breu qui us n'ha enganat!
Qui ben creix son patrimoni
és n'est món per tuit presat.
Així ho dits Apollonì
llargament en un dictat
on ho ha ben declarat,
e li fa gran testimoni
Alexandre; en veritat
no volg ésser mullerat,
-pel valent de Sent Celoni!
que en perdés tal heretat."

Uns dies més tard, Joan comentava la carta i els versos en una lletra a Joan Janer, el seu informador palatí, i deia: ...e responem-vos que el senyor rei ab letres, de paraula e per cobles pot o nòs dir ço que li plau, car senyor e pare és nostre e no's tenim per gravat, així com no devem, de res que ell fes ne digués". Són mots sincers, o només escrits perquè el pare ho pugui llegir? Tant-se-val. El dos de febrer del 1380 el matrimoni amb Violant és signat a Montpellier i el 30 d'abril hom el celebra a Perpinyà. Joan s'ha sortit amb la seva, i això el seu pare sempre li ho tindrà en compte.

3. Carles V de França havia mort pocs dies després de signar les esposalles de la seva neboda. Li deien el rei savi, i hom conta que es sabia de memòria tota la Bíblia. Protector de les arts, urbanista intel·ligent, va tenir bons ministres i sabé treure el país de la difícil situació en què la deixà el desastre de Poitiers. L'expulsió de les Grans Companyies, la represa victoriosa de la guerra amb Anglaterra, l'anul·lació total de Carles de Navarra com a personatge influent en la política francesa, compten entre els seus títols de glòria com a polític. Hom podria també posar-hi el poc cas que féu de les ambicions intermitents del seu germà Lluís d'Anjou, que havia imitat de grat la conducta del seu avantpassat, Carles de Valois, el rei "del xapeu i del vent" per a conquerir un tron il·lusori allà on fos. Desenganyat del de Mallorca, les esperances del duc ara es posaven en Nàpols. El successor de Carles V era el seu fill i homònim. Carles VI només tenia dotze anys i els veritables senyors del país foren els ducs d'Anjou i de Borgonya, oncles seus.

Abans de morir, però, el rei de França havia tingut temps d'esmerçar la seva autoritat en un plet que havia de tenir una ressonància europe i dividir durant més de trenta anys tota la cristiandat. La història n'ha dit el Gran Cisma d'Occident, i l'estudi de les diferents causes que el provocaren ens el pot fer veure com la conclusió lògica de la crisi profunda que travessà l'Església, dividida entre Güelps i gibel·lins primer, lliurada a França després, en els segles XIII i XIV.

El pretext per a la instal·lació de la Santa Seu a Avinyó havia estat la inseguretat política de Roma en mig d'una Itàlia trasbalsada por les guerres civils, els bandidatges dels grans senyors i els "condottieri" i les lluites entre l'Imperi i els seus rivals a la península. En realitat, aquest trasllat, efectuat en 1309, venia a consagrar la desfeta de la política independent de Bonifaci VIII, insultat a Anagni per Guillaume de Nogaret, i a tornar a posar, aquesta vegada completament, els papes sota la dominació francesa. Felip "el bell" havia triomfat. De 1309 al 1377,

data en la qual Gregori XI abandonà les ribes del Roine per tornar a Roma, hi havien hagut sis papes i tots ells havien estat francesos. El més bataller, Joan XXII, fill de Cahors, lluità amb tots els mitjans contra Lluís de Baviera, emperador, i volgué substituir-lo per un príncep francès. Al seu torn, Lluís elegí un antipapa, un dels "espirituals" franciscans, hostils al luxe i al materialisme regnant a Avinyó, sota el nom de Nicolau V. La lluita contra els "espirituals", encapçalats per homes tan il·lustres com Miquel de Cesena i Guillem d'Occam, encara que acabés amb el triomf del papa, afeblia l'autoritat de l'Església. Els franciscans, afanyosos de tornar a la puresa de les doctrines del "Poverello" d'Assís, s'havien d'enfrontar sempre amb Avinyó, sostingut pels dominicans, intolerants i inquisidors. El nostre Ramon Llull, en vida i després de mort, havia de trobar en els predicadors fills de Sant Domènec, una hostilitat furiosa, que tindrà el seu màxim exponent en la figura curiosa de fra Nicolau Eimeric, inquisidor general de Catalunya. Les idees de reforma estaven en l'aire i no trigaran a esclatar amb tota llur violència.

Sis papes francesos, sotmesos sempre a les directives de la cort de París, transformaven naturalment tota l'organització de l'Església. De 134 cardenals creats en la "captivitat de Babilònia", tretze eren italians, dos catalans, un aragonès, dos castellans, dos anglesos, un ginebrí i cent tretze francesos.

Si del punt de vista de la independència política l'estada a Avinyó era una davallada de l'Església al paper de serventa oficial dels reis francesos, del de la seguretat el guany no era pas extraordinari. A comptar d'Innocent VI, Avinyó estigué amenaçada per les correries dels bandolers de les Grans Companyies. En 1357 els homes d'Arnau de Cervole saquegen la Provença; en 1360, Seguin de Badefol s'empara de Pont-Saint Esprit, i cal un rescat molt fort per a treure-l'en. Uns anys més tard són les Companyies Blanquer de DuGuesclin en llur camí cap a Castella. Els Sants Pares havien d'esmerçar fabuloses sumes a comprar la benevolència dels bandolers. Durant aquell temps, en canvi, Gil d'Albornoz, el cardenal guerrer, pacificava la Itàlia, i en les seves dues legacions a Itàlia aconseguia de restablir l'ordre als Estats de Sant Pere i de sotmetre a una relativa obediència els Visconti i d'altres prínceps perillosos. Era un home amb un extraordinari temperament polític; fou ell qui promulgà les Constitucions que regiren durant segles la vida dels estats pontificis. Els papes no l'ajudaren gens, però la seva acció va demostrar que, fet i fet, Roma encara era més segura que Avinyó. L'any 1362 Albornoz fou elegit papa, però refusà la tiara. Un papa espanyol no era encara viable. En el seu lloc fou elevat al solí Urbà V. Ja hem vist com aquest papa, encoratjat per l'Emperador i aclamat pels patriotes i místics italians, tornà a Roma i com va anar-se'n tres anys més tard de nou cap a la ciutat del Roine. El seu successor, Gregori XI imità el gest del seu predecessor. Però havia trobat també tan poc confortable la ciutat del Tíber que ja havia mig decidit també de tornar a Avinyó quan va morir, el 27 de març del 1378.

Per evitar la repetició d'unes escenes lamentables Gregori XI havia establert l'obligació per als cardenals d'elegir immediatament el nou papa. Els membres del Sacre Col·legi es tancaren en cònclave, sota la vigilància cada vegada més amenaçadora del poble de Roma, que volia evitar per tots els mitjans l'elecció d'un pontífex francès. Els cardenals estaven dividits en tres faccions: la dels francesos, que comptaven cinc vots, la dels llemosins, que eren set, i la dels italians, només quatre. Francesos i italians s'uniren contra els llemosins, i es posaren d'acord damunt el nom de Bartolommeo Prignani, arquebisbe de Bari, renomenat per les seves virtuts i la seva integritat. El dia 8 d'abril, tots els vots menys un elegiren a Prignani. Però la multitud que va confondre el nom de Bari, pel de Bar, cregué en l'elecció d'un nou papa francès i envaí el cònclave, furiosa. Els cardenals posaren llur degà Luigi Teobaldeschi damunt l'altar,

i feren els simulacre d'adorar-lo com a papa. Després, esverats pel curs de l'avalot, varen fugir i la major part es refugià al castell de Sant-Angelo. L'endemà, passat el perill, tornaren a reunir-se, ratificaren llur elecció i entronitzaren Bartolommeo Prignani, el qual prengué el nom d'Urbà VI.

Res no hauria passat probablement, tot i l'hostilitat dels romans envers els cardenals forasters, si no hagués estat el caràcter del nou pontífex. Era un home de mal geni, tossut, atrabiliari i gens disposat a congraciar-se amb dons i privilegis les simpaties dels prínceps de l'Església. Quan aquests s'apropaven a fer-li la Cort, els rebia amb barroeria. Hom no sabia quina política adoptaria -güelf o gibellí?- però de bell antuvi semblava ten disposat a la lluita com Bonifaci VIII o Joan XXII, i és difícil de dir en canvi que tingués les qualitats que servien la consecució dels fins cercats per aquests dos pontífics tan oposats en tendències.

Una de les idees que semblà acariciar de bon començament el nou papa fou la de prendre a Pere III el feu de Sardenya i concedir-lo al Jutge Hug d'Arbòrea, perquè aquest n'era, declarava, el posseïdor de fet. Bartolommeo Prignani era pisà , i això pot explicar la seva antipatia envers els reis que havien pres a la seva pàtria el domini de la illa sarda. El rei català va alarmar-se amb les noves que arribaven de Roma. Només hauria mancat que Urbà VI volgués anul·lar l'absolució atorgada pel seu predecessor als reis "usurpadors" del tron de Sicília i declarar-lo vacant o altra vegada inclòs entre els dominis de Joana de Nàpols.

Un esdeveniment imprevist vingué aviat a esvair les temences del rei d'Aragó. Els cardenals s'havien mal aviciat a Avinyó i no es resignaven al paper secundari al qual els volia rellevar Urbà VI. La font de les riqueses eclesiàstiques, adés tan abundosa en beneficis i delmes, amenaçava d'estroncar-se per a ells, per la virtut d'aquell pretès sant malcarat i rauxós que havien instal·lat a la Cadira de Sant Pere. A l'estiu es separaren i deixaren Roma. Tretze d'ells es reuniem a Anagni, i allà, protegits per una banda d'aventurers bretons, varen declarar nul·la l'elecció del 8 d'abril i denunciaren les coaccions sofertes i que havien influït en l'elecció. Després se'n anaren a Fondi, en terres de la reina Joana, que s'havia barallat amb el nou pontífex perquè aquest es negava a reconèixer el títol reial al seu marit, el "condottiere" alemany Ot de Braunschweig. Allà els cardenals feren una nova elecció i proclamaren com a papa el cardenal Robert de Ginebra, emparentat amb totes les Cort d'Europa, jove, molt instruït, bon escriptor i políglota notable, ben plantat i dotat d'una veu harmoniosa i vibrant, però una mica coix i estràbic. Havia estat canonge de París, bisbe de Thérouanne i Cambrai, i per als italians el seu nom anava unit a un record molt penós. L'any anterior, en la seva qualitat de legat a la Romanya, havia reprimit la rebel·lió dels habitants de Cesena amb l'ajut de la companyia de Hackwood. L'extermini de tots els malaurats rebels, operat sota l'ull tolerant del cardenal, havia aixecat un crit d'horror per tota la Itàlia. Particularment els florentins l'odiaven cordialment. El segon elegit prengué el nom de Climent VII. El cisma s'havia declarat. Pel novembre, Urbà excomunicà els cardenals que l'havien declarat usurpador, i' en creà de cop dinou per a substituir-los. Al seu torn, Climent en creà nou.

Ben aviat el cisma es convertí en un afer polític. El que més pressa demostrà per afavorir a Climent VII fou el rei de França. L'onze de setembre del 1378 ja reunia a París una assemblea de teòlegs per a discutir la legimitat dels dos papes rivals. El 16 de novembre Carles V es decidia per climent VII i imposava a la Universitat de París la seva tria.

Aviat els dos camps es dividiren. Climent es veié foragitat d'Itàlia i torna a mig 1379 al segur refugi d'Avinyó, en mig dels seus cardenals addictes. Nàpols, Savoia, i Escòcia es pronunciaren per ell. En canvi, Anglaterra, l'emperador Carles IV i Hongria seguiren la causa d'Urbà VI. A una banda i altra s'arrengleraren els propagandistes, -predicadors, sants i visionaris, barrejats amb polítics i aprofitadors. Els vells partidaris del

retorn a Roma, els que havien denunciat, amb Petrarca i els "espirituals" del començament del segle, la corrupció de la cort d'Avinyó i l'asservi-ment del papat als reis francesos, varen seguir al costat d'Urbà. Santa Caterina de Siena i Santa Brígida de Suècia feien costat a un personatge ben conegut nostre, fra Pere d'Aragó, oncle de Pere III, i ardents propa-gandistes de la raó de la causa del papa de Roma. Els frares dominicans, entre els quals es destacava un jove predicador, eloqüentíssim i truculent, de ploma tan fàcil i expressiva com el verb, que es deia Vicenç Ferrer, i altres personatges com Pere de Luxemburg i Colette de Corbi, es decantaven per Climent i el serviren amb entusiasme.

L'actitud de Pere III en aquest afer va ésser estrictament política. Amb una humilitat bon xic sospitosa en un home tan donat a esmaltar de ci-tacions bíbliques els seus discursos, va declarar que no era cap teòleg i per consegüent no podia determinar en quina de les dues eleccions el Sacre Col·legi havia encertat i en quina havia obrat malament. Per tant va escriure a Urbà VI i a Climent VII, exhortant-los a posar-se d'acord i a liquidar el cisma. Mentrestant, però, va prohibir als bisbes i clergues dels seus estats que es decantessin per un o altre, va bandejar tota pro-paganda oficial dels dos papes rivals i proclamà com a posició del país la "indiferència". Hi havien hagut tres cardenals que no havien volgut de-cantar-se per cap dels dos pontífexs i havien estat qualificats d'"indi-ferents". El mot féu fortuna, i a la indiferència de Pere s'ajuntaren Cas-tella i Navarra, durant els regnats d'Enric II i de Carles el dolent.

..."E nós veents la barateria e malvestat en aquells (dos papes) vol-guem ésser indiferents, la qual indiferència nos durà mentres visquem, car no volguem a l'u ne a l'altre, levant-los les temporalitats, e ho nos da-ven los beneficis, per ço com no soferíem per bulles d'aquells fossin ex-hibides en nostra terra." Aquest passatge de la "Crònica" és evidentment escrit per una altra mà que la del rei Pere, ja que ningú no escriurà mai que una actitud seva "li ha durat mentre visqué", si no sap quan morirà ni si aleshores les circumstàncies que motivaven la seva actitud hauran can-viat. Així i tot, revela la posició adoptada pel rei i amb la unió en un mateix paràgraf de l'al·lusió als danys espirituals causats pel cisma i la declaració d'haver confiscat les temporalitats hom comprèn que el sobirà va veure en la dualitats dels papes una oportunitat magnífica per a la se-va política. Prou vegades que els reis d'Aragó s'han vist entrebancats pel cop de crossa del guardià de les claus de Sant Pere! Massa que han hagut de sofrir papes avariciosos i hostils, que sempre protesten de qualsevol retallada al fur eclesiàstic i es fan pagar grassament llicències i butlles, perquè ara Pere III es planyi de veure miraculosament anul·lada l'autoritat del Pontífex i trobi en la dualitat dels que se'n diuen una justificació perfecta a la incautació de les rendes degudes a la Santa Seu!

Per apaivagar els escrúpols religiosos del seu poble, pel 1379 va fer reunir una assemblea d'eclesiàstics i persones sàvies per tal que examines-sin els drets allegats per cada un dels dos rivals. Hi anaren legats de Cli-ment i d'Urbà. Però el rei considerà insuficient la informació. Calia apro-fundir-la més. La "indiferència", magnífica posició d'un rei ben poc afec-te a l'autoritat papal, durarà tant de temps com sigui útil per al que s'hi encastella...La cosa curiosa és que avui hom reconeix que aquella actitud és la més encertada, en profit mateix de la religió i de l'església, de to-tes les que foren adoptades en l'escandalós afer del Gran Cisme d'Occident.

4. Joan, duc de Girona, va afiliar-se en canvi de seguida al partit clementista. Era una nova demostració de la seva francofilia, encara augmen-tada pel seu casament amb Violant de Bar. Ell volia que a la seva jove mu-ller no li manqués res, que no enyorés les bones menges i els vins clars i bons de França, les músiques suaus, les cançons amoroses; les joioses dan-ses. Una vintena de joglars voltaven la seva taula, i els millors xantres que hi havien a Avinyó estaven al seu servei, com hi estava Niedac, "el rei

dels ministrers d'Alemanya, de França i d'aquesta terra." Els joglars de cant, de cornamusa, de viola i d'orgue interpretaven les músiques noves compostes pel primogènit, que ultra poeta com el seu pare exercia els seus talents en la composició musical, i es feia dur les darreres novetats en quant a virolais, rondells i balades publicades a França per a posar-les en nota. Tot era pot per a demostrar a Violant el seu amor i la qualitat intel·lectual del nuvi que l'havia triada.

Des d'Avinyó, Climent VII beneïa la parella, i Pere de Luna, el cardenal d'Aragó, amb fra Vicenç Ferrer, el millor propagandista d'Avinyó, els duien, junt amb les benediccions papals, els encoratjaments a perseverar en la via del suport al veritable pastor de l'Església de Crist. Quan el vehement dominicà hagué de deixar de predicar a favor de Climent des de les trônes de la seva nadiua València, per ordre dels jurats de la ciutat, que tenien les conseqüències de la infracció de les ordres del rei, es posava a redactar un tractat titulat "De moderno Ecclesiae Scismatè, dedicat "ad chistianissimum principem dominum Petrum regem Aragoneum" en el qual Vicenç Ferrer fa devassalls de lògics i de sofismes per a demostrar al sobirà "indiferent" la necessitat d'optar entre els dos papes, la impossibilitat d'admetre la legal autoritat d'Urbà i l'obligació de tots els prínceps cristians d'ajudar al triomf del veritable vicari de Crist, Climent VII. El frare condemnava en el seu vigorós escrit -tan apassionat com les seves predicacions famoses- totes les mitges mesures, com la substracció de l'obediència als dos papes o l'adhesió condicional amb vistes a un mercadeig. Feia àdhuc amenaces violentes de càstigs ultra-terrens als que volen aprofitar-se de la situació dramàtica de l'Església per a treure'n uns profits. En matèria de fe el Sacre Col·legi és infal·lible, sigui quina sigui la categoria moral dels homes que el composen, i la seva autoritat és superior a la de tots els sants del món. Hom havia llançat la idea d'un concili general per a resoldre el Cisma- i a això dalcrà arribar si hom vol acabar-lo- i Vicenç Ferrer s'hi oposa perquè tem la influència preponderant dels italians. Les preteses revelacions dels que prediquen a favor d'Urbà -continua dient el frare valencià- són obra de falsos profetes, inspiració directa del dimoni. Els drets de Climent havien d'ésser defensats per tots els mitjans -amb les armes, si calia- i els cristians havien de sostenir-los àdhuc contra les ordres dels sobirans.

Era un llenguatge agosarat i violent, i l'home a qui anava dedicat el tractat no devia pas acollir-lo amb una excessiva satisfacció. Les allusions als falsos profetes anaven contra Caterina de Siena i -sobretot- contra fra Pere d'Aragó, que s'havia llançat amb tot l'entusiasme que conservava malgrat passar dels setanta anys a la defensa de la causa urbanista. Perfetto Malatesta, abat de Sassoferrato, legat d'Urbà, a la Cort d'Aragó, era l'informador de fra Pere en les seves visites a Catalunya i li comunicava els treballs exercits pels climentistes, i sobretot per Pere de Luna, home influent, ben situat a tots els estats de Pere III, i que en la seva qualitat de legat del papa d'Avinyó davant l'assemblea convocada pel rei exposava amb habilitat els millors drets de Climent a la triple corona i a les claus de Sant Pere. Malatesta, per refutar els arguments del cardenal aragonès, escrivia i presentava al rei i als membres de l'assemblea per ell convocada, una obra en forma de diàleg entre Roma i França. Les dues interlocutores no s'estalviaven pas els insults ni els arguments gruixuts, -i a fe que n'hi havien an aquell segle XIV, per a carregar al compte d'una i altra- però naturalment era Roma la que se'n duia la victòria en el torneig dialèctic amb França "mentidera i enganyosa", amb França, "de front de cortisana", amb França que tenia la culpa del cisma. El diàleg era titulat, al·legòricament, "De trimpho Romano".

Era augmentar hàbilment, de cara als que volia convèncer. El triomf de Roma no interessava gaire a Pere -el d'Urbà VI, tan poc afecte a Catalunya, encara menys, -però el de França no li convenia gens. La victòria fran-

cesa hauria volgut dir els papes a Avinyó altra vegada -potser per sempre més- i per tant la submissió total a les indicacions dels reis de França, a l'ajut a totes llurs empreses. Volis dir una llarga sèrie de papes francesos, que en qualsevol moment farien ús de llurs armes espirituals per a ajudar les empreses terrenes del Valois. Justament un dels més fervents partidaris de Climent VII era el Duc d'Anjou, que hom no sabia pas que hagués renunciat definitivament als seus drets il·lusoris damunt el regne de Mallorques.

Malgrat aquestes inquietuds que la intervenció abassegadora de França a la Cort d'Avinyó produïa en Pere III, potser la seva actitud no hauria estat tan resoltament "indiferent" si no hi hagués hagut la influència del seu oncle. Fra Pere d'Aragó feia vint anys que era framenor i la seva personalitat era de les més destacades entre els franciscans. Urbà VI el nomenà vicari general de l'ordre als estats de la Corona d'Aragó. El seu apartament de les coses terrenals no havia estat tan complert que el seu consell no pesés decisivament en les grans decisions a prendre en moltes Corts. Des de la seva cel·la de Roma escrivia igualment al seu nebot el rei d'Aragó que a Enric de Castella, i els seus mots prudents salvaren sovint les situacions compromeses en què es trobà la seva filla Elionor, reina vídua de Xipre, voltada de vassalls hostils i amenaçada per la força naval de Gènova en la minoritat del seu fill Pere II. Si el rei de Castella es conserva, malgrat la seva estreta aliança amb França, "indiferent" com els seus antics aliats de Catalunya i de Navarra, és a la influència de fra Pere d'Aragó, el para del seu gran amic i germà d'armes el Marquès de Villena, que esdevindrà més tard Conestable de Castella, que això és degut. Però pel 1379 moria Enric de Trastamara, als 46 anys d'edat i després de deu de regnat, i el succeïa el seu fill Joan I, minyó de vint anys, -el marit d'Elionor, la filla de Pere III- malaltís, blanc i ros, petit de talle "e manso, e sosegado, e franco, e de buena consciencia, e ome que se pagava mucho de estar en consejo", com ens explicarà López de Ayala, el cronista. Castella semblava estar madura per al climentisme.

Fra Pere d'Aragó és lliurava a una activitat epistolar frenètica. Era un visionari i convençut de la realitat de les revelacions que tenia, i la seva barreja de sentit comú i de misticisme en fan un home dintre la línia dels Ramon Llull i els Francesc Eiximeniç, digne d'un estudi més profund del que fins ara ha estat objecte. Amb les seves profecies empaitava tots els personatges de l'època, i tots els sobirans d'Europa, que un dia o altre havia hagut de tractar en el transcurs de la seva vida de polític i diplomàtic rebien les lletres que contenien les revelacions de l'il·luminat framenor. -Pere III, tot i algun moment d'impaciència quan els consells esdevenien massa exigents, conservava un respecte afectuós envers el seu oncle, que havia estat el seu primer conseller com a rei i com a poeta i protegia la seva autoritat monàstica. No pas així Joan, el primogènit, que considerava el seu venerable parent com un foll impertinent, i tmnolava per si acceptava el capell de Cardenal amb el qual volia afavorir-lo Urbà VI. Malgrat la seva poca simpatia envers la madrastra, el duc de Girona no vacil·lava a escriure-li per a demanar que intervenís per a evitar-ho, i així mateix ho demanava a fra Pere, dient-li que una tal decisió seria "gran decisió sua e minva del senyor rei e nostra". Ell no havia mai volgut saber res amb el papa de Roma i li havia fet tornar la lliurea amb els seus colors que, segons costum, havia rebut d'Urbà VI igual que els altres reis i prínceps hereus d'Europa. En canvi duia amb satisfacció la de Climent i deia del seu refús a admetre la de l'altre papa: "açò havem fet per tal com no volem ésser conill de dues deveses".

El 20 de febrer del 1380 -el seu casament encara no està realitzat, però Joan ja es sent totalment dominat per les seves idees franceses i climentistes,- no vacil·la a escriure de nou al seu vell oncle que li tramet també les seves profecies: "e volem sapiats que nós, mercè de Déu, som aixi leial envers Déu e envers lo món è vertadera crestià e catòlic, com qualse

vol altra puixa ésser, e que creem així com devem en ço que el Sant Col·legi antic diu e ordena en la catòlica fe, e no podem per res dar creença a profetes que viu sieh, ne a somnis que facen ne a visions que hagen; no hi han tan bé avengut en les coses passades. E tenits d'aquí a avant vostra secta aital com vós volrets e no us curets escriure jamés de la matèria demis dita, car no'ns farem nós a vós." Joan, tanmateix, era massa exigent: volia que els profetes encertessin en llurs profecies!

Pel 1381 el cardenal Pere de Luna tornà a envestir Pere III. Aquest era a Saragossa i l'astut aragonès féu un nou devessall de la seva argumentació davant les corts reunides del rei. Però tampoc no en sortí, i aleshores va decidir de passar a Castella per exercir les seves dots diplomàtiques prop del nou rei, amic de rebre consells. Fra Pere d'Aragó havia sabut la nova anada del legat de Climent a la península i emprengué un viatge a Espanya per a contrarestar personalment l'acció de Pere de Luna. Havia d'anar a embarcar-se a Sevilla, da retorn a Roma, però abans Joan I de Castella es declarà partidari de Climent VII, i el rei Pere, des de Saragossa, li escriu, que renunciés a embarcar-se en el port andalús i que passés per Catalunya. Fra Pere hi anà i a Barcelona es vegé amb la seva filla Elionor, reina de Xipre, que havia hagut d'allunyar-se del seu reialme, després d'un intent poc enèrgic del rei d' Aragó per reprendre als genovesos Famagusta i deslliurar l'illa mediterrània dels seus invasors. La diplomàcia no havia bastat, mancada de força per a recolzar-la. El rei Pere volia veure el seu oncle i el reclamava a Saragossa. No hi han notícies que el framenor accedís a aquest nou prec del seu antic pupil. Si ho féu, aquella fou la darrera entrevista dels dos Peres, el que fou rei, i el que un dia molt llunyà pogué tenir velleitats de suplantar-lo, però que després havia estat el seu servent més fidel i intel·ligent, i un dels homes més influents d'Europa.

5.- Les mostres autèntiques que ens queden de l'activitat poètica de Pere III, malgrat les nombroses referències que ens en dóna la seva correspondència oficial i particular, són molt escasses. Ultra els versos satírics amb els quals expressava al seu fill gran el disgust amb el qual veia el seu casament amb Violant de Bar, que feia impossible la realització dels seus plans en quant a Sicília, ens en queda una altra. Tampoc no té un extraordinari valor, i és únicament una nova demostració de les preocupacions d'ordre cerimoniós que, malgrat la seva edat, conserva el rei. Veieu-la; amb els seus provençalismes, restes del vell idioma trobadoresc:

Vetlant al lit sui n'un penser casut
de dar consell als cavallers qui's fan,
de qui's faran cavallers deravant,
el en qual loc los serà pus legut.
E dic primer, que la cavalleria
rebre deu hom de son Senyor si hi és,
o de valent cavaller en aprés,
o de qui cap de son linatge sia.
Lo loc me par que sia pus degut
noble ciutat o vila grossa e gran,
o els enemics valentment guerrejant
tenent al puny lança, al braç escut,
o en església, on gran devota sia.
E. si ho fa així, no serà jo reprès
per cavallers ne per null home entès
qui en nobles faits met-se a pensar tot dia.

No, aquestes regles que el mateix rei que havia dictat, el 16 d'octubre del 1371, les "Ordinacions de la Cavalleria del benaurat Mossèn Sant Jordi", ara posava en vers sobre la manera i el lloc millors per a armar-

se cavallers els nobles, no tenen un gran interès. Però després d'aquest tractat didàctic, a la intenció del seu fill Martí a qui van adreçats els versos, vé una tornada sentimental, que és com una excusa davant dels lectors possibles per esmerçar els esplais de la seva lira en temes tan eixarreïts. El rei es fa vell.

D'amor no chant així com far solia,
car me vei trop en anys avant empès,
dubtant que em fos en mal per alcuns pres;
perquè m'en call que pus non cantaria.

Abans cantava l'amor, la bellesa de la seva terra, la gràcia de les dones...Si ara, prop de la seixantena, reprenia les velles tonades, no tindrien motiu per criticar la lleugeresa del rei que no sap mantenir l'honor que li ha caigut fa poc damunt les espatlles? Els versos són del 1378. Un any abans havia mort Eduard III d'Anglaterra, i el deganat dels monarques d'Europa ha recaigut en Pere III. En una carta adreçada al seu vell antagonista en lluites diplomàtiques, l'abat més infidel que al món hi hagi hagut, Carles de Navarra, el rei d'Aragó ho recalcarà: "Com nós siam lo pus antic rei de crestians e haiam molt treballat e fet treballar en saber la veritat de les dites coses per ço que mils hi puxam avenir, e vós, d'altra part, hi sapiats molt segons que dehits, amb l'ajuda de Déu, de qui primerament és lo negoci, avindrem nostra determinació, e serà aquella que ésser deurà, e darà lum e aviament a tota la crestiandat, e així és mester que os segueixa, majorment pus que romasos detràs los altres reis d'Espanya, e encara quaix de tot lo món en determenar lo dit feit, car los altres reis o per lo un o per l'altre han determenat, perquè nosaltres haven e haurem avantatge de elegir, així com esperem en Déu que fare..." L'afer que ha unit, sols de tots els sobirans del món- o d'Europa, que és tot el món conegut en aquells temps- el rei dolent de Navarra i el marit de la seva germana gran, que no oblida mai d'anomenar-lo "car frare", és el Cisma. Ni que només fos per oposar-se als reis de França, Carles seguiria un altre parer que el que ha proclamat el seu altre cunyat de París en la seva premsa per tornar a tenir a les seves ordres el papa i els cardenals, ben installats en la gàbia sumptuosa d'Avinyó. Molt poca cosa més li queda al que un dia fou ambiciós aspirant a la corona francesa. Carles V l'ha perseguit amb un odi implacable i s'ha cobrat de sobres les vexacions del temps del captiveri del seu pare a Londres. Ha provat d'apoderar-se de la Normandia i de fet ho ha aconseguit. També li ha pres Montpellier. I ha llançat unes acusacions terribles contra el navarrès, descobrint un complot que li han permès d'executar uns quants enemics polítics. La traça del rei savi de França a justificar les seves accions és tan gran, que ha reeixit a convèncer de la culpabilitat de Carles de Navarra el mateix fill d'aquest, vingut a París, i n'ha fet un enemic acarnissat del seu pare. El rei de Castella també l'ha atacat i arriba a assetjar Tudela, Miranda i Pamplona. I l'aliança amb Anglaterra no és tan eficaç avui com en els bons temps del Príncep Negre. El nou rei anglès és un infant, Ricard II, i el veritable amo, que aspira a fer passar el tron a la seva família, és el duc de Lancaster, el qual es vol cobrar l'ajut per endavant. No, el rei dolent ja no té manera d'enganyar ningú. Sense família, gairebé sense estats, entre l'antipatia dels seus vassalls, Carles enyora els moments de la seva esplendor, quan era l'àrbitre de les discòrdies de França o l'aliat i l'enemic alhora de cada un dels protagonistes de la guerra dels dos Peres. L'amistat del rei d'Aragó li interessa tant, que s'avé a deixar-li dur aquest afer de la decisió entre l'autoritat dels dos papes existents, que tant turmenta totes les corts d' Europa i totes les consciències dels cristians.

Però, degà dels reis cristians, no gosa cantar noves cançons d'amor.

I, no obstant, el seu amor per Sibilla de Fortià creix cada dia. La "reina Fortiana" ha estat installada com correspon al seu rang, però entre les dames de la noblesa catalana i aragonesa hi ha un sector important que es nega a reconèixer a l'amtiga amistançada la nova dignitat. Acostumades a veure en la muller d'Artal de Foces una modesta i ignorant empordanesa, més rica en escuts de noblesa que en bons florins d'or, costa molt de resignar-se a considerar-la com a reina d' Aragó. La resistència de vegades és enèrgica. Així, constança d' Aragó, muller d'Huc de Camulers (probablement l'anglès Calverly, vingut amb les Companyies de Du Guesclin) La d'ésser requerida amb cartes molt severes del rei, que fins i tot encarrega al governador de València que la faci anar, si no de grat per força, a prestar servei com a dama de la cort de la reina Sibilla. I Antoni de Vilaragut, conseller del rei i humanista distingit - és el traductor de les "Tragèdies de Sèneca- que és cosí de la dama rebeca, ha d'anar a cercar-la a València de part de Pere III.

Sibilla, però, no abusa de la seva fortuna. Menys n'abusaria encara si no tingués al seu entorn tota la llopada de parents que volen gaudir de les engrunes de la taula reial, i que si poden s'hi entaulen. Els Barutell, els Vilamarí, els Descatllar, els Pontons, fadristerns encabits en vagues canongies o en convents apartats, volen millorar de sort, i ho aconsegueixen, perquè la reina no para en les seves gestions per a obtenir-los els ascensos desitjats, i invoca sempre "el deute de sang" que la uneix amb els solicitants. Adhuc s'anticipa als esdeveniments, com quan recomana el seu parent fra Galceran Descatllar per al càrrec de prior de Montserrat, per al cas que vaqui, perquè el monjo no en té prou amb ésser abat de Sant Miquel de Cuxà i vol una plaça més important. Més gran és encara l'ambició del germà de la reina, Mossèn Bernat de Fortià i Sibilla es proposa de preparar per a ell un magnífic casament digne d'un personatge com ha d'ésser. De moment té ullada una filla del Comte de Prades, cosí germà del rei.

El casament de l'Infant Joan contra la voluntat del seu pare havia tingut unes importants conseqüències indirectes. Primerament, el rei s'havia decantat cap al seu fill segon, comte de Besalú i d'Exèrica i senescal de Catalunya. I li havia cedit els seus drets al tron de Sicília, per tal que Martí hereu ja de la seva mare en quant a les pretensions sicilianes, les reunís totes. I ja que Joan havia renunciat al casament amb Maria, destruint les possibilitats pacífiques de reunió sota un mateix ceptre del patrimoni del casal de Barcelona i el de la branca eixida del fill petit de Pere el gran, l'honor d'aquesta unió matrimonial correspondria al fill de Martí i sicSicília no tenia el mateix rei que Aragó, al menys tindria un rei català. Això si Pere seguia conservant el títol nominal de rei de Sicília mentres visqués.

Malgrat aquesta demostració de confiança, Martí no deisava el partit del seu germà. Hom diria que, amb el deisg de fer de mitjancer entre Joan i el seu pare, el comte d'Exèrica oscil·lava sense gaire voluntat entre les exigències d'un i altre. Així, quan Pere III decidí de celebrar amb tota pompa la coronació de Sibilla a Saragossa, i convocà corts especialment per a donar més solemnitat a l 'acte -una altra conseqüències del repte llançat implícitament por Joan amb el seu casament francès.- Martí dubtà si assistir a la cerimònita, tal com li demanava el seu pare, o negar-s'hi, com volia el germà.

Des de Saragossa, on s'enllestien els preparatius per a la coronació, Pere va escriure, ple de despit, al seu fill. "...E plau-nos que la Comtessa vostra muller, ne sa mare, no sien a la coronació de nostra cara companyona la Reina, ne vós, així com no les volets ésser, e fer-ho manifestament que tot açò fets per aquesta raó. Car resposta no'ns havets feta a la letra que us en havem tramesa. E bé ens plau que mostrats aquesta letra a nostre primogènit lo Duc, per ço que sàpia que nós entenam ell e vós." si no hi volen ésser de grat, que no hi siguin! Millor, no hi fan cap falta! Però malgrat això, com que Maria de Luna, la Muller de Martí es troba a

Saragossa. Pere l'obliga a assistir a la coronació de la seva muller. I tot seguit escriu altra vegada.

"Molt car fil: Sapiats que nós havem fet romandre vostra muller per ésser a la coronació de nostra molt cara companyona la Reina. E estóc gran bé vós hic fóssets, pus nós hi havíen demorat, o almenys haguinets feta resposta a la letra que us havíem tramesa. E pus així és que us temets nós lo manament de vostra frare lo Duc que el nostre e li volets més complaure en les coses que us mana què no són legudes, que no fets a nós en les lícites e honestes, e més lo volets honrar e tembre, sapiats de cert que nós vos darem a conèixer que nós som vostre senyor e pare, e que ens devets més honrar e tembre que ell ne tots quants ne són. E us castigarem de vostra inobediència de tal manera que vós entendrets que havets greument errat, e us dolrà tostemps de la vostra vida. Però la festa de la coronació ns farà solemnement o bé sens vós o sense ell. E plau-nos que si hajats desplaer així com lo'n nostrats haver. -Dada en Saragossa, sots nostre segell secret, a 25 dia de gener del 1381"

La coronació es féu, efectivament, tot i que les condicions recordaven un xic aquelles en les quals, a la mateixa Seu saragossana, feia quaranta-cinc anys, Pere havia pres la corona d'Aragó. En aquella cerimònia mancaven els Infants Pere i Ramon Berenguer, valedors del passat i testimonis de la tradició. En la d'ara els absents eren els Infants Joan i Martí, que representaven l'esdevenidor, la continuïtat de la dinastia. Perquè Pere no pensà mai, malgrat les seves dimensions amb els fills i les amenaces que proferia contra ells, en un possible canvi d'hereu. I Sibilla havia de conèixer que els fillastres eren massa grans i el marit massa vell per a repetir la lluita en la qual Elionor de Castella, en millors condicions, havia fracasat. El fill que havia donat al rei poc temps després del casament havia mort a un any d'edat i estava enterrat a Poblet, en un sepulcre que també contenia les restes d'un del fills de Joan. Sibilla, amb la seva única filla, no podia ni somiar a desplaçar el primogènit.

Àdhuc ombrejada per aquestes dissensions, la festa es celebrà amb tota majestat. Ens en ha arribat un ressó, que ens explica com en l'àpat que seguí a la cerimònia de la Seu, hom dugué a les darreries del menjar un "bell entremès", organitzat i ideat pel mateix rei, "ço és, un bell pagó qui feia la roda e estava en un bell bastiment entorn del qual havia molta volateria cuita, coberta de panys d'or e d'argent, e d'aquest pagó fou servit fort altament e presentat a la taula de la dita senyora amb molts esturments, així de corda com d'altres, e venien a part davant lo majordom e cavalers e donzelles, e lo dit entremès portava en los pits una cobla escrita probablement pel mateix Pere,- que deia així:

A vós madó, senyora de valor,
al present jorn, per vostra gran honor,
e faits de mi segons la bona usança
de les grans Corts d' Anglaterra e de França;
e pregui tots, cavallers e donzelles,
nobles barons e escuders isnells,
dones presents e donzelles gentils,
que en me votar vulletz seguir l'estils,
e qui li vot sien mes en escrit
e puis veurem tots si l'hauran complit".

"Molts vots se feren -segueix la ressenya- los quals adés no'm recorden, car no'ls metí en escrit; bé he despuis oït que alcuns los compliren e altres no'n sé res".

Els argenters havien fet belles obres per a aquesta festa, tals aquella taula de jaspi encastada en argent, esmaltada en perles, amb peus d'argent i uns lleonets daurats i esmaltats, que sostenia la vaixella. El sobirà titllat d'avar trobava tot aquell devessall de luxe encara insuficient

per a la seva quarta muller.

Per celebrar millor la solemnitat, Pere armava cavaller un cosí de Sibilla, Berenguer de Barutell, i el feia agutzil de la seva cort. I creava un patrimoni considerable per a la reina: la baronia de Concentaina, les viles d'Algezira, Elda, Novelda, Asp i la Mola, Bernat de Fortià era nomenat camarlenc i també era afavorit amb donacions. Què té d'estrany, davant el favor de la família de la sobirana, que àdhuc un pagès d'Inca "a la fi fos favorejat e temut per los gents" es vanés d'ésser cosi de Sibilla, en tal manera que Pere III, a qui arribaven sempre les notícies més diverses i llunyanes -no endebades és el rei que ha escrit més cartes del món- s'adreçava al governador de Mallorca per dir-li que esbrinés el que hi havia i, si aquell home mentia, el fes castigar per a exemple? Però de l'Empordà, on hi havia el major nucli de parents i amics de la reina, els rumors de la bona fortuna que cobria el casal, un dia mig enrunat, dels Fortià, devien arribar fins a Girona, residència del primogènit i la seva muller francesa, i a Castelló d'Empúries, que ho era del Comte Joan, cosí germà i gendre del rei. I a tots aquells parents, Pere III no els castigava pas per llur ostentació. Ben al contrari.

6. Ja hem vist que Pere de Luna (cardenal) de" Santa Maria in Cosmedin", havia aprofitat la reunió de les corts de Saragossa per tornar a insistir en els seus arguments a favor de la casa de Climent. Pere III no es deixava convèncer pel tenaç aragonès, que amb el nom de Benet XIII ha passat a la història com a prototipus de la tossuderia atribuïda popularment als fills d'Aragó. Fidel a la seva"indiferència", Pere escrivia a les autoritats civils i eclesiàstiques que es guardessin de rebre a Luna com a legat del papa, ja que no el considerava més que com a un informador particular, un ambaixador oficiós. Com que no pogué aconseguir res del rei d'Aragó, passà a Castella, i allà, prop de Joan I, tingué un triomf rotund.

El Cisma seguia essent la gran preocupació d'Europa. Tots els altres problemes polítics s'hi entrelligaven. Un d'ell, el de Nàpols. Ofès amb la defecció de Joana, Urbà VI l'havia desposseïda del seu regne a profit de Carles, duc de Durazzo, que havia de vengar la mort misterios d'Andreu d'Hongria. Com que la bella napolitana, malgrat els seus quatre matrimonis, no tenia cap fill, Climent VII va decidir-la a un acte que reformava la dependència del reialme angerí envers França. Joana féu hereu de la seva corona el du d'Anjou, tutor de Carles VI de França i un dia pretendent al tron de Mallorca. Els napolitans es revoltaren contra Joana, i Durazzo s'apoderà de la seva cosina i del regne. El dia 22 de maig del 1382, a Aversa, per ordre del nou rei, l'amiga de Petrarca i de Boccacio, la núvia massa apassionada de Jaume IV de Mallorca, fou escanyada, al mateix lloc i de la mateixa mort que havia desaparegut de l'escena, trenta set anys abans, el seu primer marit, Andreu d'Hongria.

Pere III potser hauria volgut avenir-se amb Urbà VI, que al capdavall era l'amo d'Itàlia i l'amic de l'Emperador. Però l'adhesió de "lo pus antic rei de crestians" té un preu. Ja pel setembre del 1378, Francesc March havia anat a Roma en qualitat d'informador i duia unes proposicions, ja fetes a l'Abat de Sassoferrat, que condicionaven el reconeixement de l'atrabiliari Bartolommeo Prignano com a veritable vicari de Crist. El rei volia que li fos concedit en feu la Sicília, i que li fos perdonat tot el ròssec enllarrerit del cens de Sardenya. Volia que li fos reconegut el dret de patronat en dignitats eclesiàstiques i canongies i beneficis, i a cada diòcesi quatre rectories amb cura d'ànimes perquè ell les proveís. També "volia el dret d'elegir el Mestre de Muntesa, el Castellà d'Amposta i el Prior de Catalunya de l'Ordre de Sant Joan, per així convertir del tot en tropes reials aquelles ordres de cavallers-monjos tan útils en temps de guerra. De les rendes de les ordres castellanes de Santiago i Calatrava havia de fundar-se un nou mestrat a Catalunya, demanava que el Metropolità de Tarragona i els seus successors tinguessin llicència per a dispensar matri-

monis entre persones conjuntes en tercer grau d'afinitat i consanguinitat -ja hem vist la importància que tenia en la política matrimonial de les cases reials l'obligació de recórrer al papa per a tota mena de casaments.- Després, Pere III volia els delmes dels seus regnes durant deu anys en qualitat de subsidis per a la guerra de Sardenya, i que se li tornés allò que havia cobrat la Cambra Apostòlica dels benifets vacants i dels usdefruits dels absents. S'havia de crear també una nova diòcesi a l'arquebisbat de Saragossa, la de Daroca, i a València la de Xàtiva.

Francesc March duia també l'encàrrec reial de disculpar el sobirà del seu retard en fer l'homenatge per Sardenya i el de recordar a Urbà el lliurament convingut del capell de Cardenal per al seu cosí Jaume d'Aragó, bisbe de València i fill de fra Pere. També li havia de demanar que no tractés cap matrimoni de Maria de Sicília sense el seu consentiment, posat que ell n'era el parent més pròxim. Per últim, per afalagar el papa de Roma, el missatger havia de dir l'interès de Pere III a aliar-se amb el rei d'Hongria i amb el nou rei napolità.

Les mateixes proposicions, aproximadament, feia a Climent VII. Cada un dels rivals de Roma i Avinyó veuria si li convenia d'accedir-hi.

Mentrestant, indiferència estricta. (això volia dir la rigorosa incautació dels béns de la Cambra Apostòlica perquè "no sien barrejats ne vinguen en mans de qui no deuen"; vol dir no donar possessió a cap dels bisbes nomenats pels dos papes per a cobrir les vacants; vol dir prohibir als dominicans, grans partidaires de Climent, com als franciscans urbanistes en llur majoria, que facin propaganda pública de llurs preferències. Poc a poc s'obtindrà i el capell cardenalici per al bisbe de València és aviat en mans del rei. Joan vetllava i demanà a Jaume d' Aragó que no l'acceptés. Immediatament escrivia a Climent VII.

"Pare Sant: Vós sabets bé que Bartomeu l'antipapa tramès l'altre jorn lo capell a mon cosí de València e que per inducció mia l'ha rebutjat, e'l vol prendre de vós, per la qual cosa és emprès que venga prestament a mà."

Aviat el fill de fra Pere d'Aragó tenia el capell de cardenal tramès des d'Avinyó i consultava el rei per saber qu è havia de fer. Pere III li deia que no acceptés cap dels dos nomenaments. Malgrat això Jaume acceptà el de Climent, i el seu cosí com a sanció li confinava totes les rendes del bisbat. Gràcies a la intervenció del comte de Foix més tard el rei aixecava el càstig, però a condició que Jaume li donguí el capell rebut d'Avinyó, per tal que els tingui tots dos en el seu poder, esperant la resolució reial.

Si no hi haguós el perill de l'enemistat d'Urbà per la qüestió de Sardenya i per la de la successió de Sicília, el partit clementista potser hauria guanyat, perquè era el més influent. La mateixa Sibil·la s'hi comptava, i en això coincidia amb els fillastres. A més tota la barroeria intemperant del papa de Roma esdevenia política hàbil en el d'Avinyó, i el perill de l'excessiva influència francesa, un cop desaparegut de l'escena Carles V i substituït pel seu fill, s'atenuava molt. Però Urbà tenia al darrera seu tota la Itàlia, i l'Imperi, Hongria i Anglaterra eren un contrapès molt fort al veïnatge francès. Afiliar-se resoltament al partit de Climent VII, com volia Joan, representaria donar tota llibertat a Urbà perquè invoqués el retard en el pagament del cens de Sardenya, o la creixent dominació del Jutge d'Arborea damunt la illa per a prendre-li el feu i donar-lo a un altre -a gènova, potser, o al mateix ambiciós Hug IV. I Sicília? Massa pròxima al regne de Nàpols perquè el successor de Joana, protegit per Roma, no hi llanci les seves ullades cobejoses. Al capdavall, Carles de Durazzo és un Anjou, com la seva cosina, i no seria gens estrany que vulgui reprendre les pretensions dels successors de Carles, el rival del català Pere el gran, i tornar a extendre a cada costat del Far de Messina la dominació angerina. Voltat d'enemics, l 'imperi naixent de Catalunya és massa feble encara per a menysprear el pes que podria represen-

tar l'autoritat de papa de Roma en la balança del poder a les illes italianes.

Per això, malgrat les llagoteries i les intrigues de Climent, malgrat les reclamacions del seu adversari romà, malgrat la desorientació que ha llançat dintre els esperits el cisme que mig parteix l'església de Crist i posa de manifest la seva terrible decadència, denunciada per místics i herètics, Pere III es mantè fidel a la seva indiferència. Amb la seva curiositat universal arreplega documents i allegacions, demana que li trametin totes les manifestacions de les tesis en presència i els dictàmens de tots els teòlegs i tractadistes en ambdos drets. Però si l'intel·lectual sempre afanyós de coneixença està interessat en aquell plet, el polític hi troba una revenja tardana però ben saborosa contra totes les vexacions i maniobres que els papes d'Avinyó li han fet sofrir. En el fons de l'ànima ell es sentí gibelí i ha vist sempre en la col·lusió d'interessos del Papat i França una continuació agreujada dels temps de Martí IV. El cisma li permet de no pagar censos pels seus papals, de confiscar els béns de la Cambra Apostòlica, de tenir sota tutela, sense aparença d'usurpació, l'autoritat eclsiàstica als seus estats. I contra aquests avantatges positius, les inquietuds que la seva consciència cristiana li ha de produir no són d'un pes excessiu, tot i els sermons contradictoris de fra Vicenç Ferrer, dominicà i del franciscà fra Pere d' Aragó. Pere III és, naturalment, un rei cristià, i no plany les demostracions externes de la seva devoció. Així i tot, els historiadors es malfien, en general, de la pietat i ho atribueixen tot a la seva dissimulació i a la política que sempre guiava els seus actes. Són justos? Hom no pot entrar en aquestes consciències medievals, que tenen una escala de valors morals tan diferents de la nostra. Si pels seus actes Pere és un sobirà ben poc cristià, malgrat els seus discursos falcats de textos sagrats, poc més ho són els seus contemporanis de l'Europa del segle XIV, ni el mateix Carles V de França, igualment saturat d'eloqüència bíblica. Si aquests homes creien o no en les doctrines que ensenyava l'església i que els mateixos pontífex i cardenals posaven tan poc punt a seguir, fa de mal dir. No pot negar-se que Pere III no s'està d'atacar els privilegis eclesiàstics -però això forma part de la política general de la monarquia, de reducció de jurisdiccions al seu voltant- i hi han pròves documentals que no ha estat mai gaire respectuós amb les persones dels eclesiàstics. Ja Benet XII, aquell papa "avaricióS i desgraciat" de la primera visita a Avinyó, li havia tramès una butlla queixant-se-li de l'opressió en què tenia els clergues i de l'ofensa feta a la dignitat papal, en amenaçar amb el punyalet nu el canonge de València Bernat Alemany, nunci apostòlic, perquè havia excomunicat alguns súbdits del rei, mals pagadors dels tributs deguts al pontífex. També hem trobat d'altres ocasions en les quals la facilitat amb la qual Pere es llançava damunt els béns eclesiàstics i feia fondre els vasos sagrats per pagar la seva tropa denoten més aviat un monarca expeditiu que un cristià escrupulós.

Entre els detalls que pinten més bé l'actitud de Pere III envers l'església hi ha la seva lluita amb fra Nicolau Eimeric. Aquest il·lustre dominicà, fill de Girona, havia estat capellà del papa i en prendre la porpra fra Nicolau Rossell el substituí com a inquisidor general dels estats de la Corona d'Aragó. Era un enemic apassionat de les doctrines de Ramon Llull. Si hagués pogut, els llibres del Doctor Il·luminat haurien estat cremats per mà de botxí i tots els seus seguidors perseguits com a herètics. Sempre, en aquesta lluita furiosa contra l'esperit lul·lista, Eimeric toparà amb l'autoritat reial. I Pere no s'atura en contemplacions. En 1371 escriu des de Tortosa als veguers de Barcelona i del Vallès què impedeixin per tots els mitjans que l'inquisidor general predigui a la Seu barcelonina, tal com pretè fer. Si ell s'entossudeix a fer el sermó, les autoritats l'han d'agafar, lliurar-lo a una galera i dur-lo allà on es troba el rei. L'any

següent, Gregori XI escrivia a l'arquebisbe de Tarragona i li manava que acollís tots els llibres de Ramon Llull, els fes examinar bé, i amb el Consell de fra Nicolau Eimeric, vegés si eren enemics de la veritable fe, i, si calia, els fes cremar.

Aquest atac no devia reeixir a la mesura dels deisgs del dominicà gironí. L'enemistat entre el rei i ell seguia. L'11 de març de 1375 Pere ortenà al batlle de Girona que l'expulsi, així com a fra Pere Bagueny, també dominicà, com a escandalosos a nostres "sotmesos" i encara "sospitosos e torbadors del be de la nostra cosa pública". Eimeric se'n anà a Roma, a fer insistir prop de Gregori XI en les seves denúncies contra l'obra de Ramon Llull. El dia 7 de gener del 1377, Pere escrivia al Sant-Pare, demanant-li que no accedís a les investigacions de l'inquisidor, que volia dur a la cort de Roma l'examen dels llibres lul·lians. Aquest examen podia fer-se a Barcelona, i era convenient que així fos ordenat, entre altres motius, perquè els llibres estaven escrits en català.

Nicolau Eimeric havia aconseguit -més endavant els perdrà- l'admiració i l'ajut de Joan, el primogènit. Valgut d'aquesta protecció, l'any 1381 tornava a Barcelona, però el rei escrivia al seu fill gran, donant-li l'ordre concreta que agafés el frare on es trobés i que li fes trametre "encontinent e senseguiatge" a la seva presència. On és el respecte al ministeri religiós, al càrrec exercit per Eimeric i a la llibertat de predicació de l'església? Però qui pot retreure-li a Pere III, en una època que havia vist l'atemptat d'Anagni damunt la persona de Bonifaci VIII i la implacable lluita de Joan XXII contra els "espirituals", el defensar amb els mitjans coercitius de què disposa l'obra d'uun gegant de l'esperit enfront de les escomeses d'un home ferotgement dogmàtic, que arribà, hom diu, a simular una butlla papal per condemnar els llibres de Ramon el de la barba florida?

Totes les conjectures són permeses, en aquest fàcil joc d'atribuir actituds i pensaments a figures desaparegudes. Hom pot àdhuc sostenir la pietat sincera del rei que escrivia dos de València al seu fill gran, el 20 de gener del 1382, aquesta carta:

"Molt car primogènit: Per letres dels consellers de Barcelona e en altra manera havem sabut que nostre oncle frare Pere d'Aragó passà d'esta vida en Pisa, a 4 dies del mes de novempre proppassat, la mort del qual nos desplau molt, mas vé-nos en remei de consolació e a plaer molt gran la bona fi que ha feta e los miracles qui's són demostrats en lo seu cors. Segons que havem entès. Déus haia la seva ànima. Nós en remissió de sos pecats e per satisfer-ne el deute a què érem tenguts, e a vostra honor e de sos fills, havem fet fer un solemne aniversari en lo monestir de frares menors d'aquesta ciutat, e ens son vestit de negre, lo qual entenem portar 8 dies, e notifficant-vos perquè façats semblant, si fet no ho harets."

Als setanta-sis anys, camí de Roma, la mort havia abatut l'únic supervivent dels fills de Jaume II. El trobador company dels Cornet i Castellbó, el jove príncep que seguia corts europees a l'encalç d'una núvia de sang reial, el guerrer i diplomàtic eminent, havia mort con un sant, Si no hi hagués hagut el cisma que dividia l'església i convertia l'apòstol en un sectari, seguramment hauria estat dut als altars, com ho havia estat el seu oncle Lluís de Tolosa, aquell que determinava amb el seu sant exemple la seva vocació monàstica i al qual l'Infant català feia dir, en les seves "Revelacions" :"...aquells qui són llà, tots són de nostre linatge et sots hàbit de Sant Francesc e de Santa Clara són en glòria et aquesta és la vida e carrera vostra a bé de la vostra ànima et a bé de les ànimes de molts".

7. Els anys passen, els fets s'encadenen i hom no pot estar-se de veure-hi la conseqüència d'una empremta que només una voluntat superior, un talent polític dut sempre en una direcció, sense defalliments ni contradiccions, pot arribar a donar al curs dels esdeveniments. No és pas per un atzar afortunat que la llista de títols que Pere afegeix al seu nom s'engrandeix a les darreries de la seva vida amb els de "Rex Sicilial, Duc Athena-

rum et Neopatrisé. Ni tampoc cal veure-hi únicament l'afebliment dels competidors ni una complaença del destí, combinada amb el patriostisme insubornable dels catalans que, fa anys, s'han llançat a l'ardida empresa de conquistar illes mediterrànies i terres poblades de records de glòries i de ruïnes de fabuloses grandeses.

Ja hem vist quin seguit de circumstàncies novellesques volten la història de la reina Maria de Sicília. En aquest cas no és pas la fidelitat dels nobles aragonesos establerts a la illa allò que salva la situació compromesa, sino la voluntat de Pere III de conservar la seva autoritat damunt la nèta siciliana i de casar-la de manera que el ceptre conquerit pel seu besavi "quedi a casa."

L'annexió dels ducats d'Atenes i Neopàtria és una altra història, i val la pena de detallar-la aquí, per veure quina missió havia complert el vescomte de Rocaberti quan les seves galeres anaven a alliberar la filla de Frederic "el feble" i Constança d' Aragó del setge d'Agosta.

L'aventura de la Gran Companyia Catalana que passà a Grècia- a Romania, com l'àpoca anomenava el conjunt de terres de de l'Hellada fins al mar Negre -és molt coneguda. Les figures de Roger de Flor, del senescal Berenguer d'Entença, del violent Bernat de Rocafort, del meticulós tresorer i capità valentíssim que és Ramon Muntaner, del coratjós Infant Ferran de Mallorca s'han incorporat, a través de la Crònica del gran empordanès del llibre de Francesc de Montcada, dels quadres històrics, de la poesia i el drama, al conjunt d'imatges virolades i sovint inexactes que per a la major part de nosaltres és la història pairal. No és tan coneguda la continuació que tingué l'aventura un cop desaparegueren els principals cabdills dels almogàvers. Com pogué ésser que aquells guerrers tumultuosos i implacables, mancats de guia i de disciplina, arribessin a treure's del damunt la tutela del vicari general de Carles de Valois i després, per llur propi compte, actuant com una comunitat anònima, vencessin la noblesa franca, la flor de la cavalleria d'Europa, i s'emparessin dels seus dominis grecs? La batalla del Cèfis, aquell desastre militar que en 1311 marcava l'ensulsiada de la dominació franca a la Hèl·lada, té encara avui caràcters de miracle, com la major part de les batalles que posen en lluita dues concepcions de guerra -una de vella, perfeccionada fins al darrer detall i mil vegades provada, i una altra de totalment nova, barroera de concepció i execució, però que explota l'efecte de la sorpresa i l'empenta de la seva joventuta.- D'ençà d'aleshores, els ducats catalans d'Atenes i Neopàtria existien. Al començament, s'havien posat sota l 'autoritat dels reis de Sicília, però el caràcter de Catalanitat dels pobladors dels ducats mai no es mesmentia. Catalana era la llengua que servia per a redactar tots els documents oficials, i els homes que residien a Atenes i a Neopàtria consideraven Catalunya com a metròpoli, de la mateixa manera que Catalunya era el cap polític de la Confederació que unia el ceptre del rei d'Aragó. Pel joc dels testaments i de les morts sense hereus, els ducats havien anat a parar a les mans de Frederic "el feble" de Sicília, i el vicari general n'era en 1375 Lluís Frederic d'Aragó, comte de Salona.

Pel 1376 va produir-se un fet comparable en el seu origen a l'expedició de catalans i aragonesos sota les ordres de Roger de Flor. Lluis d'Evreux, germà de Carles de Navarra, va decidir d'apoderar-se del regne d'Albània, que com a marit de Joana de Durazzo ell reivindicada, fent-se successor i hereu dels teòrics possessors del país. Armà unes companyies de navarresos i s'embarcà cap a l'aventura. Per a ell fou molt curta. Molt aviat morí, i els seus soldats es posaren el servei de Jaume de Baux, que es vanava d'ésser el darrer descendent dels emperadors francs de Constantinoble i de reunir a la seva persona els dreta de la casa d'Anjou, amb totes les seves ramificacions a través dels Tarent, els Contenay, els Villehardouin, etc. També pretenia emparar-se dels ducats catalans, i fou damunt d'aquests que llançà les seves companyies navarreses. Els hospitalers de la illa de Rodes, malgrat estar sota les ordres de Fernández de Heredia

el gran conseller i ambaixador de Pere III, col·laboraren en l'atac. Hi hagué una batalla, la de la Megara, perduda per Galceran de Peralta, cap dels catalans, el qual fou fet presoner. Els invasors s'apoderaren dels ducats, llevat de les places d'Atenes i la Livàdia, que varen resistir. Però l'onada era només superficial i al cap de pocs mesos els mercenaris de Jaume de Baux eren expulsats cap a terres més orientals.

L'any 1377, en morir Frederic "el feble", el comte de Salona proclamava a Teves, capital política dels ducats, Pere III com a sobirà. Un fort partir el sostenia: els arquebisbes de Neopàtria, de Tebes i d'Atenes- aquest darrer era Antoni Ballester, un català-, Joan Borl, bisbe de la Megara, el comte de Demetriades, Galceran de Peralta, Jofre Ça Rovira, Joan de Lluria, Guillem d'Almenara...Hi havien també els hostils, i no és gaire sorprenent de trobar entre aquests noms catalans com els de Pere d'Aragó, senyor d'Egina, i Tomàs Pou, al costat del Marquès de Bodonitza i dels germans Dardani, italians. Durant els anys d'existència dels ducats hi havien hagut fortes envestides, com la dels navarresos, de Jaume de Baux, i retallades considerables a profit dels venecians, més ben situats per a defensar i consolidar llurs adquisicions gregues. Bonifaci d'Aragó havia venut Carysto a la Senyoria en 1365 i més tard el florentí Rainer Acciajuoli, senyor de Corint, s'havia apoderat de la Megara, situació estratègica que li obria les portes de l'Àtica. Àdhuc així els dominics catalans eren considerables i llur enumeració constitueix encara un enlluernament de records gloriosos. Les terres aquelles podien haver perdut llur prosperitat, llur civilització perfecta dels temps de Pericles, de Fidias i de Plató. Però els noms ens arriben encara carregats de sentit, degotants d'heroisme o de versos dramàtics. La Phhòtrida, la Lòcrida, la Fòcida, la Beòcia, i l'Àpica, la major part de la Tessàlia, l'illa d' Egina, eren dominades pels catalans. I els noms de les ciutats són igualment eloqüents, tot i que la simple adaptació fonètica de l'edat mitja els desfigurés: Atenes, que es converteix en Cetines per als occidentals: Hypate, que és Neopàtria i després La Pàtria; Tebes, que ara és anomenada Estives en els documents oficials.

La Livàdia és la segona ciutat dels ducats, després de Tebes, que n'és la capital i la seu metropolitana. La seva situació estratègica en el camí de Salona i Tebes, entre el Parnàs i l'Helicó, li dóna una gran importància militar, i per als guerrers catalans i francs té un altre encís: tanca les relíquies corporals de Sant Jordi, gloriós patró de Catalunya i d'Anglaterra.

Atenes, la ciutat immortal de les arts i la filosofia, és una ombra pàl·lida del que un dia fou. La seva població s'ha reduït molt. Però li resta la seva importància com a plaça forta, gràcies a l'Acròpolis, inexpugnable posició per a les guerres de setges. Allà dalt el Parthenon, intacte, s'ha convertit en una església dedicada a la Verge. També hi ha una capella dedicada a Sant Bartomeu, atesa pel bisbe de la Megara, el català Joan Boil, privat de la seva diòcesi per la invasió d'Acciajuoli. Possessors d'aquestes terres feixugues de glòria, el grapat de catalans dels ducats miren cap a Catalunya.

El dia 1er. de setembre del 1380, a Lleida, on es troba, el rei Pere III rep els missatgers d'Atenes i Neopàtria, que vénen a renovar-li llur adhesió i a demanar que el rei es decideixi a prendre possessió d'una manera efectiva dels seus nous dominis. Són Joan Boil, el bisbe "in partibus" de la Megara, Guerau de Rodonella, i Bernat de Ballester, arquebisbe de Salona, Tebes i Livàdia. Uns dies més tard, Pere trumet al seu tresorer Pere de Valls, aquesta carta, que és un dels documents que més honor fan al nostre rei.

"Tresorer: Sapiats que a nós són venguts missatgers, síndics e procuradors dels ducats d'Athenes e de la Pàtria, ab poder bastant de totes les gents dels dits ducats, e heu-nos fets sagrament e homenatge e's són fets nostres vassalls, e ara lo bisme de la Megara, qui és un dels dits missatgers, torna-s'en ab licència nostra, e ha'ns demanat que per guarda

del castell de Cetines li volguessim fer donar .X. e .Xii. homens d'armens, e nós, veents que açò és molt necessari e que no és tal cosa que no's dejà fer, majorment com lo dit castell sia la pus rica joia que al món sia e tal que entre tots los reis de cristians en vides lo porien fer semblant, havem ordonat que el dit bisbe s'en mena los dits .Xii. hòmens d'armes, los quals entenem degeu ésser ballesters, hòmens de bé, que sien be armats e bé aparellats, e que'ls sia feta paga de .iiii. meses, car abans que los dits .iiii. meses no seran passats nós hi haurem tramès lo vescomte de Rochaberti, e lavores ell los proveïrà. Perquè us manam expressament que vos procurets los dits .Xii, hòmens e que estiguin aparellats de guisa que quan lo dit bisbe serà aquí no s'haja a leguiar per ells una hora.- Dada en Leida, sots nostre segell secret, a. xi. dies de setembre de l'any. mcccLxxx.- Rex Petrus."

L'he volguda reproduir sencera, tot i ésser molt coneguda. Hi haurien gaires homes, en la seva època, que totjust comença a descobrir l'antiguitat grega, capaços d'estimar en el seu just valor l'Acròpoli atenesa i a afirmar-ne que és la joia més rica que existeix al món? Ell, que és el degà dels reis cristians, ho afirma: ni entre tots ells, malgrat llur opulència, podrian construir una meravella semblant com aquell conjunt de monuments que ara són, oficialment, el "castell de Cetines".

Per l'octubre, els missatgers se'n tornen, amb la prometença formal de Pere de trametre'ls el vescomte de Rocaberti amb una força naval i terrestre suficient per a fer efectiva la presa de posessió. Com una penyora simbòlica del compliment d'aquest oferiment, el bisbe de la Megara se'n duu amb ell els dotze ballesters ben armats i aparellats que han de fer guàrdia d'honor a l'Acròpoli. La mateixa galera ha de deixar, de passada, a Sicília, Pere d'Arenós i Roger de Montcada, que hi van per l'afer enutjós de la reina Maria, presonera dels seus poderosos vassalls.

Però no ha oblidat la seva prometença, i no deixa en repòs Felip Dalmau de Rocaberti fins que aquests, a l'estiu del 1381 emprèn la marxa, amb quatre galeres ben armades. Arriba al Pirineu, i Atenes el rep amb un desbordament de joia. Romeu de Ballestre, que és el cap militar d'Acròpoli, en la solemne lliurament al lloctinent del rei d'Aragó, i el comte de Salona li transmet el governament dels Ducats. El vescomte de Rocaberti assumí tots els poders militars i polítics del país, i començà a fer una política de pactes i aliances amb els veïns més poderosos. Requerit en nom de Pere III, Fernàndez d'Heràdia li donà l'ajut dels seus cavallers de l'Hospital per a expulsar dels ducats els navarresos.

Des de Catalunya, Pere IIIsecunda l'acció del seu lloctinent. Com a premi de la resistència heròica d' Atenes, li són atorgats els mateixos privilegis que té Barcelona, segons els usatges de la ciutat comtal. La Livàdia, famosa pel seu culte a Sant Jordi, esdevé residència dels cavallers de l'ordre creada pel rei, i com a primer nucli d'aquells ordena Lluís Frederia, comte de Salona, Joan d' Aragó i Jofre Ça Rovira. Això,son se oblidar-se de recomanar a Rocaberti que cerqui el cap del Sant Cavaller de Capadòcia "e'l nos portets reverentment quan Déu volents vindrets". Ignorem si el noble empordanès va complir l'encàrrec amb la mateixa exactitud que posà a consolidar la presa de possessió pacífica dels ducsta d'Atenes i Neopàtria. En tot cas, en 1382 se'n tornà cap a Catalunya i deixà en el seu lloc Ramon de Vilanova. De tornada encara havia de fer un altre bon servei al seu rei: l'allibermanet de la reina Maria de Sicília i el seu rapte cap a la illa de Sardenya, d'on un dia no gaire llunyà passarà a Catalunya, per a criar-se en la família del seu oncle Martí, sota l'ombra tutelar de l'avi.

Només per aquestes dues accions, el vescomte de Rocaberti mereix l'agraïment del seu rei i passa a la història com un dels artesans més actius de la construcció d'aquell imperi català que qui sap si arribarà a fer realitat aquella frase orgullosa de Roger de Llúria, el gran almirall: ni un peix no gosarà solcar la Mediterrània que no dugui al llom les barres d'Aragó!

8. La divisió de parers entre Pere III i el seu fill no para d'aguditzar-se en els anys que segueixen el casament del duc de Girona amb Violant de Bar. Són els petits greuges que van prenent volum per l'obstinació de pare i fill; l'oposició del rei al casament del seu primogènit es veurà pagada la manca d'assistència a la coronació de Sibilla; els actes de Joan a favor de Climent VII, el seu gran amic, seran anul·lats per les ordres del seu pare, que no vol apartar-se de la seva estreta indiferència; les decisions que pren en tant que lloctinent general dels regnes es veuen sovint contradites per l'autoritat superior del rei, que té més experiència de les coses de govern i es dol que el seu fill sigui "naturalment de qualitat reposada", més amic d'escoltar cançons i virolais de joglars, àdhuc de cantar-ne ell mateix, de caceres i de jocs d'esbarjo que del dur mester de les armes i de la política.

Quin paper té en aquesta creixent animadversió de pare i fill la madrastra? És impossible de creure que l'afront rebut de Joan i Martí, invitats a la coronació i que s'han negat a assistir-hi, no hagi fet l'amor propi de Sibilla. Res però no en traslluu, i més aviat sembla com si la seva influència vulgui assuaujar les diferències existents. Quan Violant posa al món una filla, que es dirà com la mare i es casarà anys a venir amb el fill del duc d'Anjou, Sibilla li escriu una carta molt afectuosa de felicitació, i li diu, com a encoratjament, que è "qui de filla enceta de fills en resta". Amb Maria de Luna, l'altra nora del seu marit, també es tracta amb cordialitat, i les seves fillastres, la reina de castella i la comtessa d'Empúries, reben també les expressions epistolars de l'afecte de Sibilla de Fortià.

És fàcil, però, fer bona cara i prodigar les paraules cordials i de sota mà ventar el foc de la discòrdia. El cas és que aviat es formen uns bàndols marcats a la cort, o millor dit dues corts aforades: la de Girona i la de Barcelona. Al voltant del Primogènit s'agrupen molts peronatges considerables de la casa del rei. El de més categoria, i que aviat polaritzarà totes les ires del rei amb la seva conducta imprudent, és el comte d'Empúries. Però d'altres, com el Vescomte d'Illa, el Vescomte de Roda, els Montcada, els mateixos Rocaberti i Perelló; homes de tota confiança del rei, es decanten cap al duc de Girona. Entorn de Pere hi han els seus oficials i cortisans,- una burocràcia creixent que dóna més d'un motiu de queixa als fidels i soferts súbdits del rei- i la família dels Fortià, encapçalada per Bernat, el germà de la reina, sempre més amunt en l'escala dels honors.

El 13 de setembre del 1382, mentre el rei Joan I de Castella estava malalt a Madira, la seva muller Elionor d'Aragó moria de sobrepart a Cuèllar. Tenia vint-i-quatre anys i en feia set que estava casada amb el fill gran d'Enric de Trastamara. "E el Rey ovo muy grande enojo de ello, ca era muy noble señora e tenia el Rey della dos hijos ", explica López de Ayala, el verídic cronista castellà. Hom l'havia qualificada de la "reina santa". Alfonso Alvarez de Villasandino, una mena de poeta oficial de la família reial de Castella, que feia sonar la seva lira elegíaca per totes les morts, àdhuc les de les amistançades dels sobirans, cosa ben comprensible en un país que havia vist els regnats consecutius d'Elionor de Guzman i Maria de Padilla explica com la mort

"...dió salto como ladrona
e llevó luego emproviso,
a ésta, que en paraíso
merece tener corona".

Dos fills deixava la reina de Castella. Dos néts de Pere III, destinats tots dos a ésser reis: Enric i Ferran. Enric III de Castella i Ferran d'Antequera, primer rei castellà d'Aragó. L'oposició de la reina siciliana a

deixar casar la seva filla amb l'hereu del simpàtic i fals Trastamara presentia potser aquest joc maligne de la història?

De moment, la mort de la filla de Pere III no semblà influir en minva la influència que el monarca català exercia damunt el seu gendre. Aquest es casà en segones noces amb Beatriu de Portugal, Fidel, però, a les amistats del seu pare, continuà distingint el Marquès d Villena i comte de Dènia i li donà el títol de Conestable de Castella, creat expressament per a ell. És veritat, tanmateix, que Joan, malaltís, no visqué gaires anys, i que a la seva mort, en una reacció de la noblesa castellana contra aquell intrús, li fou llevat el càrrec, com li havia d'ésser llevat més tard al seu fill el títol de Marquès de Villena. El nét del Comte de Dènia i de Ribagorça, germà d'armes del rei fratricida, es dirà únicament Enric de Villena, i tindrà, en lloc de l'esplendor heretat d'uns títols de noblesa, la seva fama de gran poeta i de nigromàntic aciençat.

= = =

IX. CLAROR DE POSTA

1. Tota la seva vida Pere ha estat un servidor de la història. L'ha llegida amb entusiasme, fent-se dur toes les corts d'Europa les cròniques nacionals i particulars, els autors antics i moderns i n'ha suscitat el correu encarregant a secretaris i a funcionairs oficials, a clergues i a lletrats la confecció de compendis històrics i ressenyes de fets remarcables dels seus estats; ha contribuït com a autoria augmentar-ne el tresor, escrivint una "Crònica general dels reis d'Aragó" -la coneguda com a "Crònica de Sant Joan de la Penya"- i una bona part de la qu[illegible] amb detall de la seva vida, i ques'inspira evidentment de la del rei Jaume I, el seu gloriós rebesavi. Però, a més, sempre s'ha considerat ell mateix -i amb raó- un dels protagonistes destacats del gran drama del món, i ha temut el fall de la posteritat. Pocs monarques s'esforcen tant, com ell, en els segles mancats d'escrúpols en els quals els reis podien fer ús i abús de totes les armes de llur poder, a justificar-se davant la història, a explicar les seves accions, a prendre la millor positura davant aquest mirall implacable que haurà de reflectir la seva imatge amb més fidelitat que l'escultura de Mestre Aloy que es troba al seu palau, entremig de les altres dels seus glorioses avantpassats.

Per a això, tant com de la seva espasa i de la seva diplomàcia, es refia de la seva ploma. La glòria d'haver escrit la Crònica que duu el seu nom, i que és, segons la frase coneguda de Guimerà un dels "quatre evangelis de la llengua catalana", li ha estat un moment negada del tot. La descoberta de la carta següent, tan eloqüent en quant pinta l'actitud de Pere III davant la història i les precaucions que prenia per a retocar el retrat que ha de llegar-li, representà per a molts l'anul·lació total del prestigi del rei cerimoniós com a escriptor i historiador. Tot el mèrit de la paternitat de la crònica reial fou atribuït a Bernat Dezcoll, el destinatari de la lletra, obscur buròcrata que es passà tota la vida en feines de la cancelleria i la tresoreria del rei. És tan interessant aquesta missiva, veritable guió de l'obra empresa i a realitzar, que no puc estar-me de reproduir-la "in extenso."

"Lo rey.- En Bernat Dezcoll.- Vostra lletra havem reebuda e responenos que tenim per bons los primer, segon e terç capítols de les Cròniques; però que ho façats per menut al més que forets.

"Lo quart, parlant de les Unions, podets fer tro llà on per nós és estat reconegut, e puys, comserets en aquell punt, bé trobarets lo fet com lo pus avant, posant-ho per jornades e especificadament e larc e faent-hi mencio de tot quant nos faera en les dites Unions. E de les jornades vos podets certificar molt ab los libres de nostre escrivà de ració, e si en res hi dubtats per lo debat que deits que n'havíem a Çaragoça o per altra manera, leixats-hi espai, de guisa que tota vegada se puixa continuar. Perquè fets-ho, on mills forets, com començaren a aprés com se seguiren e nós què hi faen e a quina conclusió vengueren, e així pot ordonar largament.

"L'altre capítol, que és lo quint e que parla de la Confederació del Venecià e de les altres coses, tenim per bo que'l façats segons que ens fets saber, ab que es faça per menut e per jornades on mills forets. E nomenants-hi quals persones ni quantes passaren ab nós en Sardenya aprés que En Bernat de Cabrera hac vençut l'estat dels Genovesos e hac haüt l'Alguer

e aprés la rebellió de l'Alguer, segons que ens fets saber. E aiximateis hi fets menció nós en nos recullaguem e on presem terra e aprés què ens seguí per jornades ni quals hi moriren e ab quals no entornans, aixi com pus clar forets e per menut.

"Lo VIè, que parla de la guerra de Castella, per ço com lo fet fo gran, haurà d'ésser larc. Perquè fets-lo per jornades e per menut on mils forets, e recontants-hi tots los grans fets e assenyalats-hi aixi com fo la entrada que nós faem a Magalló e aprés la de Terrer e lavors com se cobrà Taraçona e aprés ço qui's seguí en mar e en terra, e puys le batalla que nós li posam a la Losa, e com entram en València que faem levar lo rey Pedro del Grau de València, e lo setge de Marvedre e, a la conclusió, la entrada de los Companyies, e la execució que faen del rey Pedro amb companyes soldades per nós, e de la coronació del rey Enric e del matrimoni que nó faen amb ell, que es tractà en lo parlament que no haguem a Sessa ab lo rey de Navarra, del qual parlament hi fets menció e nos com érem aquí e la causa perquè faem lo dit matrimoni; e fets menció de les morts de l'Infant Don Ferrando e d'En Bernat de Cabrera e de altres fets que nós faem per justícia; tot açò faent per jornades e per menut, aixi com mils forets. Quant és del fet qui's seguí entre lo rey Pedro e el rey Enric, com nós no hi cabíem, no'l cal fer per jornades, sino en suma, recomptant-hi lo fet segons que es conté en lo vostre capítol. E fents-hi menció dels deseiximents que aprés nós ha donat lo rey Enric, e com havem fet lo matrimoni per les grans lams e mortaldats e oppressions de grans companyies que entraren de part de França en vostres terres, e en açò es coneixerà la gran desconeixença del rey Enric, e açò fets e ordonats al mils que forets.

"L'altre capítol, que parla de la rebellió del Jutge d'Arbòrea, tenim per bo que hi sia feta menció de tots los fets, jassia n'hi haia haüts de gran minva nostra, car no és que s'hi contenen les provisions que nós hi faem e si Deus volia morure a Vós e valer al Jutge, per açò no romania nos no fóssem diligents en los fets, e nostres Successors poran veure nostra diligència. E puis que esperam al Déu en heu conquerir tota la illa, qui seria conclusió de tots los fets passats, e aixi lexar-hi-ets espai per guisa que s'hi puga continuar la conquesta que farem de la illa. E met ets-hi totes quantes coses hi ha esdevengudes que sien dignes de qualque memòria, bó e especificadament per jornades e on pujs especificadament porets.

"Quant és del fet darrer de los companyes d'enguany, no'ns par que se n'hi deja fer menció car fet algú bo no se n'ha seguit, ne encara no s'en pot seguir alcuna conclusió bona, com sia estat fet qui no pot tornar en camp. Perquè us pregam que en los dits affers vullats metre mans e treballar-hi amb efficàcia, car de vós a adés major servei no'n porietz fer.

"Dada en lo Monestir de Sant Cugat, sots nostre segell secret, a. viii. dies d'agost de l'any .ccclxxv.- Rex Petrus."

Hom ha subratllat d'aquesta carta l'interès a presentar les accions en les quals ha intervingut personalment el monarca, limitant a una discreta allusió les altres. Hom ha criticat l'advertiment al secretari que deixi lloc al final del capítol que tracta de la rebellió inacabable del jutge d'Arbòrea per a posar-hi en detall la victòria que el rei compta obtenir a Sardenya. Justament aquest paràgraf és, jo trobo, el més punyent de tota la carta. En ell Pere III sembla que s'anticipi a la famosa frase de Guillem d'Orange: "No cal pas esperar per emprendre ni reeixir per perseverar". Si els afers de Sardenya han anat malament és que Déu volia afavorir el Jutge i perjudicar-lo a ell. Però això no hauria estat cap excusa per a abandonar la lluita i no prendre totes aquelles mesures que calguessin. Els seus successors no podran criticar-li aquest defalliment. I com que ell sap que tot, àdhuc el favor de Déu, és vençut per la tenaç voluntat d'un homè decidit a arribar als seus fins, està segur per endavant de la victòria final i àdhuc vol tenir reservat el paper on hauria de ressenyar-se.

Malgrat aquesta carta, seria absurd considerar al secretari Dezcoll

com a autor de la "Crònica". Els seus passatges més vius són, de tota evidència, l'obra d'un home que transcriu directament el seus records personals. La descoberta posterior d'una altra carta del 1385 en la qual Pere III escriu a Bernat Dezcoll que "regraciant-li" l'oferta que ens fets de continuar a acabar lo libre de la nostra vida e començat per nós e ja convinentment enantat, plau-nos e volem que servant l'ordre que ens havets fet saber, com nos parega sufficient e bo, hi entenats ab tota diligència, de guisa que dins breu haja tal acabament que n'hajam plaer e vós ne siats digne de lor e de nostra remuneració, la qual serà tal que en seretz content", ha tornat al rei cerimoniós una part de la seva fama de cronista. La intervenció material d'un secretari, que en tot cas s'haurà limitat a transcriure els esborianys del rei i a posar en ordre les dades de l'arxiu, no treu de cap manera el mèrit d'historiador de Pere III ni altera la imatge que, a través mateix de les seves precaucions a donar-nos ben afavorida, es destaca amb força i amb un impressionant relleu psicològic tant de la Crònica com de la correspondència i els discursos del monarca.

Un altre d'aquests detalls que ajuden a completar el retrat moral del rei, sobretot en aquesta actitud seva de cara a la història, es la seva carta a l'abat de Poblet, datada a València el 20 d'agost del 1382. Pere III hi dona instruccions sobre la construcció d'un departament destinat a biblioteca:"...e principalment que la libreria fos acabada al volta de pedra picada, que los honor de Déu e nostra qui la fem fer a decoració d'aqueix monestir...E per res no mudets que no sia de volta, per ço que null temps pusca venir a menys ne'ls libres no's poguessen consumar, e que façats fer vors la claustra al nostra timbre e que ab bones letres e grosses sie escrit: "Aquesta és la llibreria del Rey En Pere III, en diferència dels Reys altres qui han aquí nom Pere, e fets-hi fer bells bancs ab senyals reials e al moltes cadenes, a fi que no hi façam clavar los libres e davant nós s'hi posen abans qu'en partes com e hi façam venir los altres libres qui són en Barchinona". En una carta anterior, també dedicada a la creació d'aquesta biblioteca que ha de perpetuar el seu nom, ja declara: "Car nós volem e havam acordat que tots nostres libres, on que sien, hi sien posats e conservats". El bibliòfil apassionat no dubta a desprendre's dels tresors que amb perseverança ha pogut arreplegar, per a fer-ne el nucli d'una biblioteca pública que, si els atzars de la nostra històrica no haguessin estat tan hostils a la conservació de les relíquies més glorioses del passat, avui hauria pogut ésser comparable a la creada al Louvre pel seu contemporani Carles V -i que ha esdevingut, al llarg dels segles, la Biblioteca Nacional de París.-

La imatge es dreça poc a poc davant nostre, i la composen, com és just, l'home que és i l'home que voldria ésser. Si Pere III ha estat un feble sotmesó, de cos malaltís i esperit desconfiat, la seva voluntat l'ha elevat d'una manera segura a la categoria moral d'un rei- d'un rei de la seva època, poc escrupulòs, violent, cruel moltes vegades, però enamorat de la pompa reial, de la dignitat del tron, del desig d'augmentar els seus estats i d'honorar amb les seves gestes els seus gloriosos avantpassats. No ha estat la seva tenacitat, la mateixa que li permet de dir el darrer mot en el plet de les Unions en la guerra de Castella, en la lluita amb el Jutge d'Arborea, en la successió de Sicília, la que ha mantingut sempre a ratlla la mort i la malaltia? Oprimit per les preocupacions que duu la corona, obligat a fer la guerra i a dur les intrigues més complicades a la diplomàcia, el cos neulit no ha tingut temps d'estar malalt: l'esperit l'ha fermat dintre els carrils del deure; el repòs del rei ha estat el treball; quan la seva espasa està en la beina i el seu corser és fermat a l'estable del palau major, un exèrcit d'escrivents rep les lletres que té per dictar,i quan no és la història, és l'astrologia o la medicina que l'atrauen. Ni en els braços del seu amor de senectud no troba el lleure que els seus anys darrers mereixerien. Preocupat com estigué sempre per les citacions bíbliques, no se li acudiria de comparar-se al rei David en els dolços braços de d'Abishag, la Sulamita? Les guerres exteriors, les lluites civils, les discòrdies fa-

miliars vénen encara a perseguir-lo en aquest recós que el sol ponent daura amb els seus raig tebis, només que el vent s 'aturi un xic.

2. De bona hora, l'any 1383 li duu una satisfacció. El jutge d'Arbòrea, Hug IV, fill d'aquell altre gran enemic que era Marian i de l'orgullosa Timbors de Rocaberti; mor a mans dels seus súbdits, a Oristà, i amb ell fina de mort violenta la bella benedetta, única filla i hereva. Per salvar els drets de la família, Elionor, germana del difunt, tramet a Catalunya el seu marit Brancaleó d'Òria per demanar ajut al rei Pere, sobirà nominal, malgrat tot, de la illa rebel.

Era la revenja, tants anys la esperada contra els Arbòrea. Un darrer esforç, i Sardenya cauria als seus braços. Ja hem vist abans les vicissituds que encara han de sobrevenir abans que la total pacificació es realitzi, el joc hàbil d'Elionor d'Arbòrea i les condicions gràcies a les quals pot arribar-se a una avinença. Allò que no hem vist són les dificultats que Pere III troba entre els seus mateixos vassals per a coronar la magna empresa de tota la seva vida, la que més a cor ha tingut sempre, la de dominar la "terra de bon aire e de noblia" que el seu pare havia conquerit. Una demostració eloqüent n'és aquesta carta, adreçada als consellers de Barcelona, que es refusaven de subvenir a les despeses de la nova campanya i allegaven que calia reunir Corts generals per a discutir-ho. És datada a Tortosa, el 4 d'abril del 1383.

"Lo Rey.- Prohòmens: Vostra letra havem rebuda, responsiva a una que nós vos haviem tramesa sobre la nostra venguda per lo fet de Cerdenya. E no'ns responets sufficientment ne raonable, ans vos sots meses a allegar vanes escusacions e no veres, car començant primerament al rei N'Amfós, qui fo primer rey d'Aragó e comte de Barchinona onsemps, aquest feu molts nobles fets i e aprés ell en Pere son fill fo ab lo rey de Castella en la batalla d'Ubeda, en la qual fo vencedor; després son fill lo rey en Jacasse conquerí los regnes de Mallorques e de València; e aprés ell lo rey en Pere, son fill, conquerí lo regne de Sicília, gitant-se lo rey Carles, e cobrà la terra que havia perduda deçà mar, e'n gità lo rey de França e los altres seus enemics; conseqüentment lo rey N'Amfós, son fill, tolc lo regne de Mallorques a son oncle, e la illa de Manorcha als moros, e aquest lo primer que tenc a lot sotmesos corts generals, e puis donà fi a les guerres de França e de Castella, que li concorrien sensemps; aprés nostre avi lo de bons fets e, ell vivent, son fill, nostre pare, conquerí lo regne de Cerdenya. E tots los fets dessús dits e altres faeren los dessús nomenats sens que n'hagren consell de tots lurs sotmesos. E nós aprés havem conquests e applicats a nostra corona lo regne de Mallorques e los comtats de Rosselló e de Cerdanya, ab consell, enagament e esforç d'aqueixa ciutat sola, e ab ajuda de les altres ciutats e terres nostres. E més havem cobrada Cerdenya, la qual era perduda, e per nós mossèn Bernat de Cabrera vencé los Genoveses, ab ajuda vostra singularment. E que ara vosaltres, veents que el jutjat d'Arbòrea no ha senyor ni dona e que entre ells ha gran davís, e per consegüent és apparellat de haver-lo prestament a mà nostra, vos metats en aital raonament e destric, mesclants en açò consell e ajuda de totes nostres gents, vosaltres entenets què vol dir? que nós no ho entenem. Mas certificam-vos que ab aquells qui vendran haurem nostre acord, e aquell farem per aquells que no hic seran exserguir."

Tot l'orgull del descendent de tants reis il·lustres s'esbrava en aquesta carta, però al mateix temps hi ha la traça política de donar als barcelonins, encastellats en llurs usatges i forts de llurs riqueses,- que fan de la capital del principat una veritable república comercial, pariona de Gènova i Venècia, les seves rivals,- la sensació que amb llur col·laboració preciosa han fet possible, més que cap altre dels dominis de la Corona d'Aragó, les conquestes i victòries que Pere III enumera. El rei els demana consell i ajut i ells surten amb l'excusa que cal el Consell de les Corts generals. És una lliçó de respecte a les institucions parlamentàries del país?

N

No, perquè realment, dintre el nivell de democràcia de l'època, les Corts Catalanes són les que tenen un poder més ample i les que més representen el conjunt de la població. I Pere III no ha pas estat rebec a convocar-les, amb tanta freqüència que avui ens sorprèn. Les legislatures, que avui en diríem, han durat de vegades un parell d'anys, i els parlamentaris s'han traslladat de residència dues o tres vegades, impel·lits per les onades d'una epidèmia o per les exigències de la guerra. La ciutat de Barcelona -més concretament el seu Consell de Cent- defensa gelosament els seus privilegis, però sovint hi posa un tal egoisme que l'actitud dels consellers sembla -i ai las! és- inspirada pels mòbils més migrats d'avarícia o d'oposició a tota novetat. Ja ha estat retreta per alguns historiadors l'oposició del Consell de Cent als projectes de Martí l'Humà d'establir a Barcelona uns Estudis Generals com els existents a Lleida i Perpinyà- veritables Universitats en el sentit actual del mot, reservat en el català de l'edat mitja a designar un municipi.- El pretext oposat era la turbulència dels escolars, que esverava els reposats consellers barcelonins només de pensar-hi i l'afebliment de l'autoritat municipal que representava la jurisdicció eclesiàstica de la que depenien mestres i estudiants. Ja en tenien prou amb les escoles obertes pels frares predicadors i pels franciscans, més severs amb llurs deixebles que els mestres regulars dels Estudis Generals! També ha estat denunciada l'oposició, basada en raons d'economia, de la corporació municipal barcelonina, als Jocs Florals. Tots aquests vells pecats contra la cultura i l'idioma han estat rescatats, però, per l'actitud digna del Consell de Cent en tantes altres crisis posteriors de la història de la pàtria - particularment en la de 1714- i en el paper invariable, de l'Ajuntament barceloní de la Renaixença literària ençà, de protector de la poesia i més tard de la instrucció catalana.

No és adherir-se a un monarquisme basat només en l'adoració de les figures destacades de la història dir que, en molts dels reis del casal de Barcelona, llur seny polític i llur patriotisme són superiors als de les corporacions parlamentàries que els assessoren i sovint els frenen amb llur poder absolut en matèria financiera. Ni tampoc ho és subratllar que el sentiment democràtic dels sobirans catalans és molt accentuat i ben superior a l'habitual en els altres països de l' Europa de l'edat mitja. Hom ha pogut formar una antologia de l'oratòria parlamentària catalana medieval i en ella Pere III hi té un lloc eminent.

L'any 1383, tanmateix, sembla que hi ha latent el desig que Pere reuneixi Corts Generals. Com a mesura d'urgència, el rei tramet a Sardenya el gendre del Comte de Quirra, Ponç de Senesterra, i es decideix a convocar per al mes de juny, a Montçó, la representació de tots els seus estats "deçà mar".

És el dia 12 de juny, en la solemne sessió d'obertura de les Corts Generals, que Pere III llegeix la seva proposició famosa, elogi fervent de les llibertats de què gaudeixen els seus súbdits.

"Ecce adsum quia vocatis me." A tot poble és legut e pot demanar a son princep la sua presència per tres coses: la primera per demanar gràcies e libertats; la segona per demanar justícia e egualtats; la tercera per defendre lurs locs e heretats." El rei justifica aquest exordi amb copioses citacions bíbliques i exemples trets de la història de Salomó, Mardoqueu i Samuel el profeta. I continua: "Aplicant aquestes paraules a nostre propòsit nós podem dir que els reys d'Aragó e els Comtes de Barcelona són estats als lurs sotmesos large e liberals e en lurs juís justos e egualS, e a lurs enemics cavallers e triomfals. A provar açò que sia ver. E primerament la primera, ço és que foren a lurs sotmesos larcs e liberats, si guardats vostres furs e constitucions e vostres privilegis aquí trobarets quantes donacions los han fetes e veurets que sots los pus francs pobles del món. Que essen estats en lurs juís justs e egualS: guardats los processos per ells fets e en aquells trobarets que són estats més misericordiosos e rigorosos, no guardant profit lur propi, que sien estats a lurs enemics en

defensió de lurs sotmesos ardits cavallers e triomfals: guardats les Cròniques e los privilegis en la població de cascun loc atorgats, e trobarets que no solament foren contents de defendre lurs sotmesos, mas encara conqueriren molt de lurs enemics e veïns. E trobarets que de la muntanya del Juno, que és sobre Osca, tro a Orriola, é de Tamarit, del camp de Tarragona, tro a Tarragona tot ho han conquerit e guanyat de infeels. Perquè nós, volent seguir lurs petjades havem volgut semblar en cascuna de les dites coses nostres predecessors, car si guardats vostres fins, constitucions e privilegis aquí trobarets que som estats large liberal de nóstre poder; si guardats més avant nostres juís com són justs e iguals, en los processos que s'en són fets trobarets que som estats misericordiosos e rigorosos. Aiximateix hi havem mesa nostra persona per vostra defensió en les guerres e fets d'armes que haüts havem. Bé ho sabets, e per conseqüent aci no volem pus dir. E així com per vosaltres nos sia estat suplicat e instat que vinguéssim a tenir la present Cort som aci venguts. E conduints podem tornar a les paraules començades: "Ecce adsum quia vocatis me" que volen dir: Veus-me ací, car me havets appellat, perquè digals-nos què volets, car apparellats com a oir-vos benignament, e fer lo que puxam a servei de Déu e a profit de la terra."

Però el vell màgic ja no té els seus sotmesos captivats amb els sortilegis de la seva paraula. Els tres braços volen arribar a fons en els motius de descontentament del país,i això ja es manifesta en el discurs de contestació que fa el senescal de Catalunya, l'Infant Martí -el Primogènit no assisteix a les Corts, i el Comte d' Empúries tampoc, sino que hi tramet un procurador, encarregat de fer reviure, per la seva protesta, el vell plet concernent els drets autonòmics sobre jurisdicció civil i criminal dels grans vassalls.- Martí es fa el ressó de la denúncia indignada dels diputats de tots els estaments contra els funcionaris que han abusat de llur poder i que, en llur afanys immoderat de riqueses, no han vacilat a trair la causa reial i han afavorit els reis de Castella i l'Infant de Mallorques. El fill retreu a Pere III uns mots que ell mateix repetia sovint: "per açò és verificada una paraula per vós, senyor, dita, çò és, que els de casa vostra e de vostra primogènit són així com a bolet qui en poc temps ha tot son creiximent."

La instància presentada al rei era molt enèrgica i valenta. Volia que fossin destituïts i acusats com a reus d'alta traició molts consellers de Pere III i del Primogènit. Hom afirmava que aquests funcionaris infidels havien revelat els secrets de l'estat en diferents èpoques als enemics del país: Pere i Enric de Castella, el Jutge d'Arbòre, el comú de Gènova, els barons de Sicília, el duc d'Anjou, figuraven entre els beneficiaris de llur deslleialtat. Encara els consellers eren acusats d'haver afavorit la temptativa d'invasió de l'Infant de Mallorques i d'haver precipitat la pau amb gènova, amb avantatge per a la República italiana i perjudici dels interessos de la pàtria. Els ministres s'havien enriquit amb tràfic d'influència, s'havien fet concedir jurisdiccions i castells i havien venut a pes d'or la justícia, en les balances de la qual només hauria de pesar l'espasa de llei. "Bé sap la vostra senyoria, -deia la protesta- e és cosa pública e notòria a tots vostres sotmesos, e plagués a Déu que no ho fos a altres estranys de diverses partides del món, que en la Cort del senyor Duc e encara en la vostra Cort d'algun temps ençà se té e es serva fort poca jurtícia. E que en vostres terres e senyoria se fan grans e insuportables exaccions e extorsions".

A aquesta acusació directa contra els seus ministres i contra els consellers del seu fill gran, Pere III contestà que estava disposat a fer justícia, i demanà que per escrit li donguessin els noms dels criminals. Amb una reticència ben comprensible, els diputats s'hi negaren. A Barcelona i a Saragossa, per manament regi, ja s'havien obert enquestes sobre la conducta dels consellers i funcionaris de les cases reials i ducal. Només calia

ampliar-les i dur-les a les darreres conseqències. El rei suspengué alguns funcionaris, però les Corts no en tenien prou. Varen demanar i obtenir el nomenament d'unes Comissions formades per persones de saber i bona fe de tots els regnes perquè obrissin una ampla informació. L'Infant Martí la presidiria.

Tot això estorbava la resolució de la cosa que més interessava al rei: la concessió del subsidi demanat per a subvenir a la nova campanya de Sardenya. Les Corts, entestades en llur tasca de depuració, no volien saber res d'altra cosa. Les denúncies, no devien pas ésser mancades de fonament quan una sèrie de personatges foren sospesos d'empleu i càrrec: Ramon de Vilanova i Hug de Santa Pau, camerlencs reials; Pere Jordana d'Urries i Ramon de Peguera, majordoms; Manuel d' Entença, Ramon de Cervera i Narcís de Sant Dionís, membres del Consell del rei, i Bernat de Bonastre, protonotari, foren dels sacrificats. També ho foren, de la casa de l'Infant Joan, Pere de Boil i Francesc i Constança de Perellós.

A través del formulisme dels documents que ressenyen les sessions de les Corts, esdevé molt difícil d'escatir la història subterrània d'aquesta revolució palatina. Qui era el beneficiat dels canvis i destitucions? Quin fonament exacte tenien les denúncies? Eren justificats els càrrecs tan greus que les Corts formulava contra els antics ministres i funcionaris de Pere III?

Alguns detalls secundaris ens ajudaren potser a situar-nos millor per a conjecturar-ho. En les mateixes Corts foren jurades i confirmades totes les concessions fetes a la reina Sibilla quan la Coronació, i encara foren atribuïts a Bernat de Fortià molts castells i llocs importants. Les denúncies de tràfec d'influència, doncs, no perjudicaven per res el clau dels Fortià, ans l'afavoria. Les Corts del 1383, que foren traslladades a Tamarit i a Fraga per mor de la nova epidèmia de glànola que es declarà en el país, durava fins al 4 de juliol del 1384. Varen marcar la rebel·lió oberta del Comte d'Empúries contra les disposicions del seu cosí i sogre el rei. Aquest manifestà també la seva irritació contra el Vescomte de Roda, contra Gastó i Roger de Montcada, Eimeric de Centelles, Berenguer de Cruïlles i Joan de Bellera, i els volia fer expulsar de les Corts. La discòrdia entre Pere III i el seu primogènit va pujar de to.

De totes aquelles denúncies en realitat, el que més se'n beneficiava era un difunt: Bernat de Cabrera. Les acusacions contra els prevaricadors i traïdors no eren gairebé literalment les mateixes que li havien costat la vida? Ara el descobriment dels reals culpables d'aquelles indiscrecions o veritables traïcions acabava de reinvindar la innocència del vell ministre executat ignominiosament a la plaça del Mercat de Saragossa. Però ara ja no calia: la rehabilitació de la memòria de Bernat de Cabrera ja era feta pública pel mateix rei en un document del 5 de febrer del 1381, el qual declarava que el ministre havia estat víctima d'una càbala d'enemics i que era innocent dels crims imputats. Bernardí de Cabrera, nét de l'home escapçat a Saragossa, entrava en poder de tot el patrimoni del seu avi i es disposava a començar una brillant carrera en llocs de tota confiança del rei. Es casarà amb una filla del Comte de Prades, esdevindrà Comte de Mòdica, i serà, com el seu avi, almirall dels estats de Catalunya.

3. El trencament entre el rei i el Comte Joan d'Empúries fou total. Una versió, recollida per Pròsper de Bofarull però mancada de fonaments documentals, assegura que la Infanta Joana, muller del Comte, va morir de resultes d'una bufetada que Pere III va donar-li, en el curs d'una discussió enverinada entre pare i filla. Joana gosava defensar la raó del seu marit i el rei tenia el geni molt violent envers els que el contradeien. Una bufetada no acostuma a ésser suficient per a suprimir del món dels vius una persona, i el vigor físic de Pere no era una cosa prou excepcional per a fer lògica aquest fatal resultat de la seva ira. Potser hi hagué l'escena entre pare i filla i àdhuc la bufetada. Però més probable és que la Comtessa

d'Empúries morís de glànola o d'una altra qualsevol de les innombrables malalties fatals i misterioses que feien estralls en aquells temps desconeixedors de la higiene. El seu testament és del 12 d'agost del 1384, i la mateixa Crònica reial ens diu que va deixar dos fills, Joan i Pere. La segona filla de Pere i de Maria de Navarra, rebutjada per Pere de Castella per lletja i pot honesta, moria als quaranta anys, i la seva desaparició feia encara més intensa la solitud del rei, allunyat de tots els fills per la mort o per la discòrdia. Aquesta mort feia també més profunt l'abisme que el separava del seu cosí, el fill de l'Infant Ramon Berenguer.

En la ruptura influiren diversos motius, però l'origen venia ja de la famosa "Convinença" del cavaller de Paratge, i de l'ajut que Pere III els havia donat contra els magnats. La Crònica diu que el Comte d'Empúries maltractava a un cavaller anomenat Benet Orcels, senyor de Foixà, en tal manera, que s'esforçava a voler-lo desheretar " i que la víctima era parent de la reina Sibilla. Hi hagué també un crim ressonant, l'assassinat de Castelló de Mallorques, Conseller del rei, "a tres passes del nostre palau, partint de nós.", escriurà Pere III, i els culpables foren Ramon Alemany de Cervelló amb els seus fills i el seu germà Arnau de Cervelló. El monarca volia castigar els criminals, però Joan d'Empúries els recollí i emparà.

Darrera de tot, la influència dels Fortià era palesa. La família tenia tots els bens patrimonials de l'Empordà, i el senyor més important d'aquella comarca era el Comte, fort en la seva fortalesa de Castelló d'Empúries. Bernat de Fortià fou encarregat de "l'execució" contra el cosí del rei, i aquest manà al duc de Girona que també prengués part en la campanya.

Fou una veritable guerra civil, per bó que limitada a un territori reduït. El Comte d'Empúries demanà l'ajut d'unes companyies de gascons, de les que sempre estaven a punt de servir el senyor que volgués llogar-les. El capità d'aquestes tropes forasteres es deia Vita; el seu ajut no fou gaire útil al Comte. Les hosts reials s'apoderaren ràpidament de Vilanova Vilaseca, Ezfar i Sant Climent. Bernat de Fortià, veritable cabdill d'aquest exèrcit, assetjà Verges. Desesperat, el Comte entrà en tractes amb el Comte d'Armanyac, i altra vegada hi hagué l'amenaça de l'entrada d'unes companyies estrangeres pel Rosselló.

En aquesta ocasió, el Primogènit tingué un gest ardid, que és consignat amb satisfacció per la Crònica. Sabedor que les companyies estaven a Durban, a punt d'entrar a Catalunya, hi anà de nit amb les seves tropes i els atacà de sorpresa. Els vencé totalment i àdhuc se n'enduguè una gran part com a presoners a Perpinyà. Pere va felicitar el seu fill, per aquesta primera acció de guerra, però quan aquest, encoratjat pel triomf, volgué posar-se com a mitjancer entre el rei i el comte d'Empúries, el seu pare es negà a tota avinença i volgué continuar i concloure "l'execució" contra el cosí germà rebel. Altra vegada es distanciaren pare i fill, i altra vegada pujà l'estrella de Bernat de Fortià. La reina, fidel servidora dels interessos familiars, tractava entretant d'un bon casament per al germà. La Infanta Isabel de Castella semblava un bon partit, ja que per l'exigència creixent dels Comtes de Prades el casament amb llur filla Timbors esdevenia difícil. Tot era poc per al germà de Sibilla: Si una cosina del rei no li era muller, es casaria amb la germana del de Castella.

Joan s'havia retirat a Castellfullit amb els seus. El Comte d'Empúries abandonat pels seus mercenaris, hagué d'embarcar-se en una galera del Comte d'Urgell cap a França per demanar auxili als seus amics. Bernat de Fortià triumfava. El seu cunyat el feia lloctinent dels seus regnes i destituïa d'aquest càrrec el primogènic. Per ò com que Joan comptava amb un fort partit a Aragó, acudia davant el tribunal de Justícia, Domingo Cerdan, el qual revocava el manament reial i declarava que el Duc de Girona seguia en l'exercici del càrrec de lloctinent, que li corresponia en quali-

tat d'hereu reconegut de la corona.

Per l'agost del 1385, Pere III, a Figueres on estava per a dirigir les operacions contra els estats de Joan d' Empúries, va allitar-se de febres terçanes. Fou una gravemalaltia, que posà en perill la seva vida. Als seixanta sis anys, les probabilitats de recobrament eren escasses, i el partit del duc de Girona s'augmentà extraordinàriament, mentre es reduïa el dels Fortià. Per la malaltia, les Corts que havien de continuar a Fraga foren ajornades. Però el vell lleó encara tenia reserves d'energia per a vèncer les escomeses de la seva feblesa física. Aviat va refer-se i es tornà a llançar, amb Bernat de Fortià al costat, a la lluita contra els darrers reductes dels partidaris d'Empúries - Castelló i Verges- i alhora contra el seu fill desobedient.

Les discòrdies entre pare i fill havien de repercutir per força entre les autoritats dels estats de la Corona d ' Aragó. El Justícia d'Aragó, el "merino", el "çalmedín" i els jurats de Saragossa fan més cas de les indicacions del primogènit que de les ordres i prohibicions del rei. I això que les cartes de Pere són violentes... Esbrava la seva indignació envers el Justícia, que ha gosat donar raó al fill desobedient contra el monarca, amb aquests mots "E sepades que somos más meravellados de vós que no de otro alguno, qui sodes batllo e official antiguo, hombre por nos feyto, e sabedes qué quiere dezir Rey e Senyor, e si sus vassallos no le son obedientes sabedes porqué manera se debe enantar. Sabedes encara que Dios no sostiene inobediencias, de que prometemos a vós e a ellos por nuestra cabeza que no sostendremos..." Un dels motius més forts de la indignació de Pere envers el seu fill Joan és que protegeix i es nega a lliurar-li Na Constança d'Aragó- probablement la mateixa cosina de l'humanista Antoni de Vilaragut. En una altra carta molt amenaçadora a les autoritats de Saragossa la qualifica de "aquella negra évol fembra filla de diablo" i es queixa de la desobediència, "de que, si Dios quiere, castigaremos vosotros e los otros qui semblantes inobediencias nos fazen ".

Quin paper fa Sibilla en aquestes lluites? Altra vegada la trobem fent, almenys externament, de conciliadora i escrivint a la duquessa Violant que una i altra hen d'intervenir per apaivagar la discòrdia, i així "...mitjançant vostra bona obra e mia, los dits senyors bé concords jaien lur honor així com vos e jo, senyora, devem sobiranament deijar e fer-hi nostre poder." Però el germà s'aprofita de la situació. I els donatius i presents a la reina Fortiana i a la seva filla Isabel vénen a desmentir la fama d'escàs que hom ha donat al rei Pere. Bernat de Fortià, d'altra banda, ja no és el minyó arrauxat que, al començament de la seva fortuna, es disputava amb d'altres nobles i mancava al respecte degut als consellers de Barcelona, tant que el rei le n'havia de reptar i recordar-li que "la ciutat és solemne", tot manant-li que presenti les seves excuses. El futur marit d'Isabel de Castell, que serà aviat cunyat de dos reis, ha esdevingut un personatge respectable, voltat d'una cort addicta, en la qual no figuren, però, cap dels noms més destacats de la noblesa.

I arriba l'any 1386. El rei no oblida que en fa cinquanta que l'arquebisbe Pere López de Luna, a l'altar major de la Seu de Saragossa, l'havia ungit com a rei. Cinquanta anys de regnat! Cal fer festa grossa. Tots aquells que ja el creien mort, començant pels fills i pels parents rebels, veuran quina força té encara el seu cos, i comprendran que mig segle de tenir la corona damunt la testa i el ceptre i el pom a les mans no l'han fatigat gens. Per Pasqua s'ha de celebrar el jubileu, i tots els barons i nobles, els prelats i els prohoms de les viles i ciutats dels seus regnes han d'assistir-hi. La seva cancelleria treballa fèbrilment a cursar les invitacions i a demanar subsidis dels seus fidels vassalls per a pagar la cerimònia. Joan d'Olzinelles i Guillem Huguet, funcionaris de la tresoreria reial, arreplegaran els donatius, que el rei espera molt liberals. El sobirà, ai las! és pobre, i sense l'ajut penuriari dels seus sotmesos no hi ha festa possible.

Damunt les cerimònies solemnes d'església i les gatzares de carrer que omplen Barcelona en aquell dia de Pasqua, plana però una mica d'angoixa. Al costat del rei només hi ha la seva jove muller, resplendent de vestits de brocat i de sedes, coberta de tots els diamants i robins que ha pogut obtenir per a ella el monarca -àdhuc els joiells dels pobres reis d'Armènia, príncepS sense corona ni estats, que viuen recollits a Catalunya i han estat alliberats per les gestions de Pere III vora del Soldà de "Babilònia", han estat adquirits per a la reina empordanesa. I a l'altra banda una noia, una nena de vuit anys. On són els altres fills del rei? On és el Primogènit amb la seva bella muller francesa i els seus infants, on és Martí, estimat per la seva bonhomia, i la seva esposa aragonesa? On són els comtes d'Empúries i d'Urgell, els vescomtes de Rocaberti, i d'Illa i de Roda, els Cardona i els Montcada? De les figures destacades de la noblesa catalana només assisteixen el Comte de Pallars i el de Prades, voltats del núvol de consellers, camerlencs i funcionaris de tota mena que composen la casa del rei.

Barcelona té, amb cinquanta anys de retard, la seva revenja. El sobirà que s'estimà més de prendre la corona d' Aragó a Saragossa abans que la garlanda comtal barcelonina, el minyó que topava amb la susceptibilitat dels catalans s'havia agermolit en l'amor i la fidelitat invariable dels seus sotmesos del Principat. A les seves velleses, la "terra pblada de lleialtat" era el segur refugi, el lloc on celebrar les festes de família i les commemoracions glorioses. Els menestrals barcelonins, aquells que havien acudit amb les banderes dels gremis, virolades de Sants, amb els fadrins i els aprenents, armats amb qualsevol eina, a defensar la ciutat contra l'atac naval del rei Pere de Castella, segurs de la victòria perquè veien entre mig d'ells, com un altre lluitador qualsevol, el monarca que sempre tenia una corda en el seu arc i una malícia nova en el sac dels recursos, tots aquells homes orgullosos d'ésser ciutadans de Barcelona i fills de Catalunya es llançaven de nou al carrer per a victorejar la gloriosa vellesa del rei. Cinquanta anys de lleialtat bé es mereixen aquella festa! Aragó i València havien alçat bandera de revolta amb les Unions de trista memòria, i després les hosts del malvat rei de Castella els havien envaït i havien fet terribles estralls en la terra. Catalunya havia lluitat, s'havia sacrificat, però havia romàs sempre fidel al seu rei. Pere III podia bé celebrar el seu jubileu en el seu Palau Major de la ciutat, vora de la Seu ombrívola i flairosa d'encens, en aquell vast casal on hi havia la gran capella, el tinell sempre obert al poble, i la galeria sumptuosa de les estàtues reials, o bé en el Palau Menor del barri dels Templers, voltat d'horts carregats de fruita i de jardins minúsculs on cantaven els ocells, en aquell palau que la reina Elionor de Sicília s'havia fet construir i on ara residia la nova reina, la jove empordanesa de galtes sanitoses i llavis vermells.

4. Les festes del jubileu són un breu parèntesi. La lluita segueix oberta, i al voltant del rei, només que aquest traspassi la capa d'afecte i de companyia amb la qual Sibilla s'esforça d'enbolcallar el seu esperit inquiet trobarà el buit més total, la solitud desesperada. Sibilla, Isabel i Bernat són allà. Però, i els altres? On són els fills?

Joan és a Castellfollit, amb la muller i els fills, voltat dels amics que van augmentant amb seguretat a mesura que el temps passa i que els rumors sobre la malaltia del rei es fan més insistents. Martí, el vacillant, que es mantè a mig camí entre el pare i el germà, cedeix a les exigències del primogènit i Pere se n'exclama inútilment, invocant contra el fill tots els càstics de la seva indignació. Les autoritats i els funcionaris també es posen del costat del duc de Girona. Aznar Pardo de La Casta, el camarlenc, de vella família de servidors del monarca, és destituït pel març perquè es decanta a favor de Joan. Més tard, però és reposat en el càrrec, i rep l'ordre de lliurar a la reina, que la custodiarà per a la seva filla Isabel,

la magnífica corona que Elionor ha llegat al seu marit. És un nou afront per als fills. El rei precisa exactament en el document de qui joiell es tracta, en fa una descripció detallada i declara: "volem que la dita corona sia tengua e conservada a la dita infanta per nostra cara companyona la Reina mare sua."

L'esca del pecat continua essent el Comte d' Empúries. Des de l'exili no para de conspirar i es manté en contacte amistós amb Joan. Quan el rei obra el procés al seu fill per la seva desobediència, no ha volgut lliurar Constança ni separar-se de cap dels consellers i amics hostils als Fortià -aquest contacte esdevé més estret. Es tracta d'organitzar una vasta lliga contra Pere III, en la qual entraran Joan de Bolona, els ducs de Berri i de Tolosa, el vescomte de Bruniquel, que facilitaran gent d'armes, mentre Empúries prepara a Provença unes altres companyies de mercenaris manades per Joan de Torena. Els missatgers de Joan van i vénen. Però a punt de consentir en el pecat contra la pàtria -la crida al foraster per ressoldre un plet intern- el Primogènit es repensa. Les tropes de Bernat de Fortià s'han emparat de Castelló; Verges, darrer punt de resistència dels estats del Comte, està en perill. Tot l' Empordà està pacificat, i el Rosselló hi ha de governador Gilabert de Cruïlles, que no es deixa convèncer pels arguments de Joan d'Empúries.

La posició d'aquest és típica d'aquell moment, en el qual la davallada del feudalisme origina moviments de revolta dels grans magnats, poc resignats de veure l'engrandiment desmesurat de les facultats del rei, paral·lel amb l'augment de les dels ciutadans. De gairebé sobirans passen a súbdits com els altres. Totes les prerogatives i privilegis els són retallats poc a poc. I els voldrien redreçar llur força encara considerable per defensar-se contra el rei. La cosa més colpidora és que aquest moviment té el seu origen, gairebé arreu, en les branques secundàries de les famílies reials Els grans vassalls hereditaris semi-indiferents han comprès que llur hora final ha arribada i han fet passar el domini a la corona- com Ermengol X d'Urgell en el seu testament. Però els fills o néts de rei que tenen el títol somien amb restaurar a llur domini tota l'antiga força. Quan topen amb sobirans febles -a França, el regnat de Carles VI veurà l'apogeu de la puixança del duc de Borgonya i el duc d' Anjou, oncles del rei i més sobirans que ell mateix en els estats que administren- vencen per un quant temps Però el rei cerimoniós no és el feble fill de Carles V i els grans senyors feudals estan cridats a desaparèixer. Arreu s'alça una burgesia que reclama els seus drets, i els monarques tenen en qui recolzar llurs mesures contra els magnats amb fums d'independència. Les nacions gairebé són formades, i els moviments separatistes que puguin emprendre en un moment de desesperació aquests grans vassalls no arrossegaran ningú.

Aquesta tardor de 1386, que marca un agreujament de la malaltia de Pere III, marca també una poderosa florida d 'iniciativa. Sembla com si el vell lluitador es vegi amenaçat per la mort i vulgui aprofitar el darrer respir que li resta per a enllestir afers pendents i resoldre problemes que s'eternitzen a la seva cancelleria. El 31 d'agost, a Barcelona, Pere signa la concòrdia amb Elionor d'Arbòres, pas definitiu-o almenys així ho sembla-per a la pacificació total de Sardenya sota el ceptre dels reis d'"Aragó".

Elionor és intel·ligent i dictarà una constitució adequada per a la situació de la illa, que haurà de regir en col·laboració amb Bernat de Senesterra. El 2 de novembre és la ratificació del tractat amb Gènova, fet per Berenguer d'Abella. A mig setembre, una altra acció, que és una veritable revolució en la política municipal catalana.

Com que aquesta iniciativa del rei té un interès enorme en quant precisa la seva actitud enfront de la noblesa, convé detenir-se a examinar-la.

El Consell de Cent renovava cada any per Sant Miquel els seus regidors i aquesta renovació era feta per insaculació. Aquell any, però, una agitació popular va produir-se a Barcelona contra els consellers i contra la composició del govern municipal. Hi hagueren reunions del poble barceloní, autoritzades i a ben segur emparades pel rei. Hom presentà un projecte de

reforma del govern de la ciutat: serien elegits d'aleshores endavant sis consellers, i d'ells dos serien ciutadans honrats, dos mercaders bons i dos bons menestrals; entre tots sis regnaria una total igualtat d'atribucions. Hi haurien també dotze coadjutors, entre els quals tindrien lloc persones de tots els estaments. Pere va accedir a aquestes peticions, i com a primer pas va ordenar que l'elecció fos suspesa, i uns dies més tard va trametre al Consell de Cent un albarà amb el nom dels cinc consellers per a l'any i el dels dotze coadjutors. Amb aquesta reforma l'autoritat de l'alta burgesia -els ciutadans honrats- que era la preponderant en el Consell de Cent, quedava limitada, i els menestrals comquerien l'hegemonia en el govern municipal. Iniciada a Barcelona cap i casal de Catalunya i de tots els estats de la Corona, aquesta revolució democràtica s'hauria estès probablement a totes les altres ciutats i viles reials. Realitzada a temps, moltes lluites internes que més tard es produiren s'haurien evitat, i l'entrada del poder popular en el govern de les corporacions municipals s'hauria avançat, a Catalunya, d'alguns segles. Pere III demostrà amb això tenir una clara visió política de la necessitat d'afeblir la noblesa i envigorir el poder dels ciutadans. Però la mort vetllava ja a l'espona del rei i va impedir-li de dur a bon terme aquesta revolució. Sense la mà amiga del sobirà, que en duguès el timó, l'empenta popular era impotent per a realitzarla...

La malaltia s'agreujava, però les energies no minvaven. Per l'octubre fou el duc de Girona que estigué molt malalt. S'havia passat un mes i mig a Martorell, en l'espera de l'autorització del seu pare per a entrar a Barcelona. Però el rei estava més indignat que mai envers el seu fill primogènit, pensava a treure-li la qualitat de príncep hereu, i no volgué accedir a donar a Joan la llicència que ell demanava per anar a fer-li reverència. En una carta adreçada als jurats de València l'Infant es planyia "que algunes malvades persones qui són prop lo senyor Rei, pare nostre, han tractat e tracten perseguir e persegueixen nós e nostre honor." És que havia arribat a la Cort el rumor dels seus tractes amb el Comte d'Empúries i els seus aliats forasters? Entre les autoritats i el poble hi havia un moviment de simpatia marcada envers el Primogènit, i de repulsa per la madrastra i la seva colla de parents.

Decebut i ofès, Joan se n'havia tornat a Girona. Allà el colpí la malaltia. Quan aquesta fou comunicada al seu pare, el rei va ordenar als jurats gironins que en el cas que morís el duc, s'apoderessin de l'Infant Jaume, el seu fill, de dos anys d'edat, i pressumpte hereu, per tal que no quedés en poder de la seva mare Violant ni dels partidaris de Joan que el voltaven. Les consideracions polítiques passaren per damunt de tot l'amor paternal, molt atenuat per tantes dissensions. El duc de Girona es va refer poc a poc. A darrers d'any estava encara en convalescència.

L'activitat del rei no minvava. Lluites amb el capítol de Tarragona xobre la jurisdicció civil del camerlent-canonge de la catedral metropolitana -que era Bernat Despujol, parent de la reina Sibil·la,- conseqüència de la remota reconquesta de la ciutat per Sant Oleguer i el príncep Robert Bordet. Ambaixades al Soldà, per tal de protegir el comerç català a Egitpe, Síria i Xipre. Destitució de Rocaberti com a lloctinent del rei als ducats de Grècia, i substitució dels homes que hi havia deixat per Bernat de Cornellà, addicte al rei i no al Primogènit com el vescomte poeta i guerrer. Conclusió dels tractes de casament entre els seus néts Maria de Sicília i Martí "el jove". Noves informacions sobre el cisma, plet sempre pendent i sempre present en tots els actes de la vida política i religiosa del país...

No vindrà mai el repòs? Ara sí. Ja és molt a la vora. Per Nadal, la malaltia ha empitjorat encara. Les forces, poc a poc, abandonen el cos neulit. Els metges -els cristians i els jueus, que igualment afavoreix uns i altres- s'aboquen damunt el pobre vell sacsejat per les febres malignes que el corsequen, i donen llur diandstic: tota salvació és impossible. El rei ha de morir.

5. La diada de Nadal és la més solemne de l'any. La festa joiosa del naixament de Crist desborda el marc de les cerimònies religioses, s'enllaça amb tot de vells records pagans, esdevé l'apoteosi de la família, l'exaltació de la llar, la glorificació de tots els afectes que lliguen els uns amb els altres els membres d'una mateixa nissaga i els escalfen amb una mateixa tebior de niu. A Catalunya el Nadal supera en joia i en solemnitat la Pasqua i Sant Joan, les altres dues grans diades cristianes. "Per Nadal, cada ovella a son corral." Àdhuc els núvols s'associen a la festa. No els veieu, manyacs, que "no posen gens de malicia al cel"?

Pere III ha estat fidel al Nadal. Ha deixat sempre el traüt de les guerres per anar-lo a celebrar en una de les seves bones ciutats, en mig dels seus sotmesos, gaudint com ells de la diada, reconfortant-se en les dolces flames de la joia i la fraternitat humanes. Aquest any de 1386, però, el soroll de la ciutat de Barcelona, lliurada a la celebració tradicional, és lluny del seu llit enfonsat en una cambra del Palau Menor, on la seva muller l'ha volgut dur, potser per tenir-lo més a la seva mercè. El rei, enguany, no celebrarà el Nadal.

Fins aquell moment, Sibília ha cregut que aquella recaiguda en la malaltia serà superada, com a Figueres, per la voluntat del seu espòs. Però ara el veu vell de cop, feble enclotat en el seu llit, blancs els cabells escassos i la barba, ratllada la pell de la cara per les mil arrugues que l'estudi i les preocupacions han tingut lleure de gravar-hi. Sembla com si la voluntat de viure, que des de la naixença ha sostingut el setmesó contra malalties i defalliments del seu cos, ara s'hagi escolat totalment, sang de l'esperit com era, i que el cos no tingui cap defensa contra la mort. Sibília s'espanta.

Potser pensa en la mort del rei Alfons, en la persecució de la madrastra quan volia escapar-se a Castella i els seus fillastres, desitjaven caçar llur enemiga mortal. Ella sap de sobres quins sentiments nien en el cor de Joan envers ella i tota la seva família. Mentre Pere visqui, ningú no gosarà fer res contra la seva muller, contra la reina. Ningú no li retreurà el seu luxe, la manera com ha sabut enfilar-se al tàlem conjugal passant per la jaça de l'amistançada. Però el rei es mor...

La notícia de la gravetat del rei arribarà aviat a Joan i Martí. Per què esperar que arribin a consumar la seva ruïna, per què donar-los el fàcil triomf de treure-la de casa? Ella és rica, té castells i joies, bells vestits i servents fidels. Pot fugir, escapar a les ires dels fillastres. El dia 28 de desembre comença a fer treure del Palau les robes i les joies, feixugues caixes amb doble pany que els seus criats s'enduen amb tot misteri. El rei no en sap res. Ni tampoc té cap coneixement de la fugida de la seva muller, que el dia 30 marxa del palau a "hora de pri son", amb la seva mare, el germà, tots els criats i els més fidels dels seus oficials, com Berenguer d'Abella i Bartomeu Lunes, i el Comte de Pallars. La petita vomitiva s'encaminà cap a Sitges, vila tradicionalment atribuïda al patrimoni de la reina.

Si el rei, estenallat en el seu llit de dolor, no s'assabentà de la marxa de Sibília i de tota la seva gent fins que el nou diu li digué aquella terrible sensació de solitud, aquella buidor glacial de les sales del Palau, aquella fredor de l'aire, com si totes les portes i les finestres estiguessin esbatanades al grat del vent d'hivern, la ciutat ho sabé molt aviat. Les campanes tocaren a sometent, i els consellers, amb tota la gent destacada que es trobava a Barcelona, prelats, barons, cavallers i procuradors de les viles i ciutats, es presentaren al Palau Menor, a fer costat al rei en la seva agonia. Les hosts de la ciutat sortiren pel camí del Penedès per a perseguir els fugitius.

Malalt i tot, les noves que arribaven a Girona excitaren el duc. Va escriure al seu germà, que era a Hostalrich, que se n'hanés tot seguit a Barcelona. La mateixa indiferència que demostrava el seu pare davant la

possibilitat de la mort de Joan, ara la té ell enfront de la darrera malaltia del rei. Martí ha d'anar a fer-se càrrec de totes les coses del pare, amb el títol de lloctinent general, si aquest ja és mort, com suposa. Cap expressió de dolor, ni la més formulària. Això sí, que Martí no s'oblidi de trametre-li tot seguit Pericó, cambrer del dit rei, i que li faci dur "tots els anells que el dit senyor Rey tenia en ses mans e la pedra apelada Betzar, e los libres intitulats Titus Livius e Valerius Maximus. E aixímateix tots los stalabres e quadrants que havia el senyor Rey e totes les altres robes del guarda-roba." Sobretot, que res d'aquesta cobejada herència no es perdi, i que la colla de la reina no s'enduguin res!

Martí arribà a Barcelona el darrer dia de l'any, i es trobà amb l'agitació promoguda per la fugida de Sibilla. Joan també ho sabé i va fer anar a cobrir les fronteres per tallar la retirada a la seva madrastra. Després, anticipant-se als seus poders de rei, féu donació a la muller de tots els bén de la reina fugitiva.

Sembla que els primers dies de l'any veieren una lleu revifalla en la salut del rei. Va ésser sagramentat, confirmà el seu testament, i féu un codicil pel qual ordenava al seu primogènit que abans de decidir res tocant al Cisma fes reunir tots els barons, abats, prelats, savis i procuradors de ciutats i viles, i els exposés totes les informacions rebudes de les dues bendes oponents. El rei tenia por -i amb raó- que Joan no es deixés endur pel seu entusiasme clementista i que totes les consideracions polítiques que aconsellaven la indiferència fossin negligides pel sol gust de complaure l'amic d'Avinyó.

Martí, el tímid, no havia arribat mai a trencar amb el seu pare. Sempre indecís entre el rei i el duc de Girona, joguina de les dues voluntats oposades, rep indistintament els renys més aspres d'un i altre. Al cap de tres dies d'estar al capçal del llit del moribund, el deixà per anar en persecució de Sibilla i els seus acompanyants. No sabem si obeïa a les ordres del duc o si aquesta gestió era feta a indicació del seu pare, que no es resignava a veure lluny seu, en aquells moments darrers, el seu amor de senectut. La reina i el seu seguici s'havien estat tres dies a Sitges, i després s'havien encaminat cap al Castell de Sant Martí Sarroca, del qual era senyor Bernat -una de les generositats de Pere III envers el seu jove cunyat. Però aviat veieren un veritable exèrcit que voltava la fortalesa. Les hosts ciutadanes, manades per l'Infant Martí, comprenien guerrers illustres com fra Guillèm de Guimerà, Bernat Galceran de Pinós, Ramon Alemany de Cervelló i Guillem de Cervelló - tots ells afectes al duc de Girona. Elionor de Castella podia refugiar-se a les terres del seu germà. Tenia un rei per a defensar-la, ella i els seus fills. ¿On podia anar la filla de Berenguer de Fortià, si totes les seves terres eran donatius graciosos del seu rei i senyor, i allò que un monarca havia donat un altre podia prendre-li?

Hom no pot estar-se de creure que la similitud de la seva situació amb la del seu pare devia presentar-se, en les clarianes de coneixement que li restaven, al vell rei. Com Alfons, es veia enfrontat amb la suprema prova sense tenir al costat ni la muller ni els fills. Com ell, deixava encesa una terrible discòrdia entre el seu primogènit i la dona que s'havia convertit en madrastra de Joan i Martí. ¿Era el càstig que li corresponia per les seves crueltats, pel poc respecte que havia tingut, durant tota la vida al lligam de família, per la seva manca de pietat filial quan Alfons s'havia quedat també sol en el palau de Barcelona? Aleshores ell s'havia estimat més llançar els seus homes a la persecució de la madrastra i els germans castellans, i ni la seva presència a l'acte de l'enterrament del pare havia pogut demostrar al món que Pere conservava al rei difunt una ombra d'amor de fill. El destí ara venjava aquell egoisme de minyó enlluernat per la daurada claror de la corona, afanyós d'emparar-se del ceptre de l'autoritat, que no pensava en res més que en la seva coronació i en el poder que queia en les seves mans, desprestigiat pels anys de regnat del feble Alfons el benigne.

I encara, el seu pare havia tingut al costat del seu llit de mort els seus dos germans, Pere i Ramon Berenguer, havia tingut tota la noblesa catalana que veia en ell, no el pobre cos inflat per la hidropesia, sinó el fill del gran rei Jaume "el just", el vencedor de Sardenya, el monarca bondadós que respectava els furs i considerava els seus sotmesos com a amics i companys. On eren els germans de Pere, aquell comte Jaume d'Urgell, mort entre la gatzara de les festes pel segon casament del rei, aquell Ferran, Marquès de Tortosa, víctima de l'odi del seu sobirà i de l'enveja del competidor al tron que ambicionava, aquell Infant Joan, caigut a Bilbao sota els cops dels sicaris del rei cruel de Castella? On eren l'orgullós Jaume de Mallorques, cavaller coratjós, escapçat pel ferro d'un almogàver en el camp de Lluchmajor, i la seva muller Constança, més fidel al germà que al marit? Germans, filles, servidors fidels, tots s'havien hagut de plegar a la voluntat del rei, havien estat víctimes de la seva ambició, de la seva fretura de dominació, de la seva desconfiança i de la seva hipocresia. Amors, odis, voluntats o febleses dels altres, què li importaven? Ell era el rei d'Aragó, i tothom havia hagut de sacrificar-ho tot a la raó d'estat, a la implacable força que duia endavant, sempre endavant, la nau dels reialmes. Morts eren els germans, mortes les filles, que havien estat reines, perquè el pare ho havia volgut, mort Bernat de Cabrera, el fidel Conseller, perquè havia gosat plantar cara a les intrigues dels enemics del seu rei i als odis d'una dona dominadora. I ara, davant la mort, sol. Sol, amb aquest cos esquifit, amb aquestes entranyes que lentament es paralitzen, sol amb els records i els remordiments -si és remordiment aquesta fredor de glaç que de tant en tant mossega el cor i li fa pensar en el seu pare, en els germans, en els fills, en Joan, allunyat en el seu ressentiment, en Sibilla, tancada en la seva por. Per què no torna la reina? Per què la seva presència no vé a envair aquests retrets del pensament, aquestes angoixes del cor? Sibilla, amb els seus ulls riallers, amb la seva boca encesa podria fondr el glaç que poc a poc l'embolcalla.

La nit del 4 al 5 de gener duu de sobte un altre agreujament L'arquebisbe de Sàsser, que és el seu confessor, el bisbe de Barcelona, el savi jurista barceloní Guillem de Vallseca, Pere Desvall, mestre del racional, que són a l'avant cambra "on agonitza el rei, endevinen que el drama ha arribat al seu terme. Quan clareja el nou dia -vigília dels Reis- tot s'ha acabat. Del gran orador, del monarca autoritari, del polític habilíssim, del cavaller pundonorós en la batalla no queda més que un cos descarnat, petit com el d'un infant, un munt inert d'ossos i de nervis que la voluntat fèrria ja no animarà mai més. Pere és mort, i els prelats, els consellers, els ciutadans es meravellen que el sobirà que feia tremolar tots els seus sotmesos, l'home de les ires violentes i dels gests teatrals, sigui aquell homenic que ara jau, els ulls oberts i vidriats, en el seu llit del Palau Menor, a tocar del vell convent dels Templers.

Uns dies abans, el de cap d'any del 1387, havia mort, també en la solitud més completa, Carles de Navarra, el rei fals. De malaltia, segons alguns; de lepra, assegurareu d'altres i el cronista francès Froissart dirà que una escalfador li calà foc al llit i que morí voltat de flames. El diabòlic monarca de les mil traïcions hauria tingut així un final simbòlic. Però el seu col·lega català, cunyat i antic aliat, no va saber res d'aquest herald reial que el precedia en el viatge sense retorn.

6. L'aventura de Sibilla de Fortià no podia durar gaire. El dia 7 de gener Bernat de Fortià va retr's a Martí, i tota la petita tropa dels fugitius fou feta presonera. Calia esperar les resolucions del nou rei. Joan s'havia fet càrrec de les regnes del govern i el seu primer acte demostrava prou seny per a fer esperar majors encerts. Per una banda feu aixecar sometent contra les noves companyies estrangeres que amenaçaven la frontera, i per l'altre rebé llur instigador, el comte d'Empúries,

per a resoldre amistosament el plet en curs. Les temptacions que havia sofert el seu patriotisme quan el pare el perseguia s'esvaïen a la claror del poder i deixaven pas a l'interès de la terra, l'únic que, d'ara endavant, havia d'inspirar-lo.

Contra Sibilla fou més sever. No tant, però, com podia témer aquell que només hagués tingut en compte les discòrdies hagudes i les humiliacions sofertes pel Primogènit. Segurament l'actitud de Pere III hauria estat més dura envers la seva madrastra, si Elionor de Castella hagués caigut entre les seves mans. No obstant, una llegenda molt entesa que havia ja dramatitzat molt el paper exercit per la reina Fortiana en les discòrdies entre pare i fills, va atribuir a les ordre de Joan I una persecució acarnissada contra la madrastra. Aquesta llegenda és sintetitzada pels versos de ritme martellejant del satíric Jaume Roig, poeta i metge valencià que escrivia en ple regnat d'Alfons IV el seu "Spill" famós. Heu-vos-els ací:

"A Barcelona
quan arribí,
de Sant Martí
castell fort pres
en Penedès,
on, amb gran cuita
se n'era fuita,
ne viu cobrar
presa tornar.
No menys ferrada
que d'ull mirada
Na Forciana
qui catalana
fonc natural.
Ab prou de mal
e malaltia
leixat havia
abandonat,
palau robat,
sense remei
son senyor rei,
propi marit,
muy mort al llit
emmetzinat
e fatillat
segons se deia;
altra tal feia
a sos fillastres
e mals empastres
contra sa nora
nunca cessant;
lo rey ginyant
major Joan
apres rey fou,
Martí segon
sos fills abdós
contra traidós
desheretàs,
sols prosperàs
ella e els seus
fent-los hereus
de sos regnats;
per tals pecats
fonc ben rodada
e turmentada,
moltes cremades
de ses criades
a lur malgrat."

Els moderns investigadors han esbrinat l'origen de la llegenda, barreja de veritats diferents com gairebé totes les llegendes. No és que donar fe a l'acusació de fetillera no encaixés en el caràcter de Joan. Sabem que el duc de Girona era molt supersticiós, i una carta seva a Jaume d'Aragó, el bisbe de Tortosa, ens detalla els seriosos experiments que féu amb l'aigua de banya d'unicorn, reputada com a contraverí infalliblel(1)Una altra carta, aquesta de Pere III al seu fill gran, li demana que deixi anar a una llevadora de la Cort, que Joan té presa, sota l'acusació d'haver fet "sortilegis o fatilles" a la malaguanyada Joana de Valois, per inducció de la Infanta de Portugal. El rei li diu, amb el seu robust bon sentit: "E meravellam-nos molt de vós perquè creets ne havets pogut creure que una persona que fos en València pogués matar per sortilegis ne fetilles altra persona que fos en França, que si açò era ver, no ha rei ne gran senyor al món que no fos mort, e açò no és cosa de pensar ne de creure, e estaria pus mal a nós e a vós creure semblants coses, les quals són impossibles fer, que no a les persones simples del món."

Pere III era astròleg i nigromàntic, diu la fama, i no creia, malgrat això en fetilleries ni sortilegis. L'element meravellós, que tan sovint surt en les cròniques de l'època, i que contribueix a donar color a les de Ramon Muntaner i Jaume I és totalment absent de la seva. Ell no combat amb miracles els seus enemics, sinó amb les armes de la seva política i el seu co-

(1)Un pobre jueu condemnat a mort fou la victima d'aquests experiments.Varen donar-li les metzines més fortes, i després sis cullerades d'aigua on la banya havia estat en maceració.Oli en un llum.Va vomitar les metzines i estigué sa i bo...fins que el penjaren.

ratge. Si Déu vol, l'ajuda amb la sort en les guerres de la diplomàcia i dels camps de batalla. I Déu l'ajuda a la llarga, perquè Déu ajuda a qui s'ajuda. Joan, inferior al seu pare en tantes coses, malgrat la bona fama que li ha donat el sobrenom de "l'amador de la gentilesa" i àdhuc el de "el caçador", també ho és en aquesta. Però en el cas de la madrastra, prou greuges tenia contra els Fortià per a inventar-se acusacions de fetilleria. La identitat de nom de la reina empordanesa amb una altra Sibil·la de Fortià, jueva conversa, que en temps de Ferran I fou condemnada per bruixa a ésser assotada i exiliada contribuí a crear la llegenda, tal com Jaume Roig la presentava al públic.

La realitat és una altra, però, Sibil·la fou desposseïda dels seus béns, i igualment ho fou el seu germà, l'ambiciós promès de la Infanta de Castella. Tots dos foren tancats al Monestir de Pedralbes i després ella fou duta al castell de Montcada, on la vídua del rei cerimoniós rebia moltes visites d'amics i parents. Mentrestant, Joan feia tramitar el procés dels que acompanyaven la reina en la seva evasió. Bartomeu Lunes i Nicolau Abella foren condemnats, com a inductors, a ésser escapçat el dia 29 d'abril a la plaça de Sant Jaume de Barcelona. D'altres còmplices menys destacats reberen també la pena de mort. Sembla, però, que aquestes rigoroses sentències tenien més compte que el crim en discussió d'altres velles ofenses que el nou rei havia rebut dels reus.

No. Joan, en qualitats con en els defectes, era molt inferior al seu pare. Malgrat la seva hostilitat contra la madrastra i Bernat de Fortià, pel mateix any 1387 ja arribava a una transacció amb els seus enemics, i el germà de la reina vídua rebia una pensió anyal de dotze mil sous barcelonesos. És veritat que l'havia tramitada un personatge totpoderós a la Cort i Pere de Luna, cardenal d'Aragó.

Joan havia reconegut molt aviat el papa d'Avinyó. Obtingué algunes -unes quantes, només, de les coses que el seu pare havia posat com a condició per a sortir de la seva indiferència. El casal d' Aragó es posà en primer rengle entre els clementistes i féu costat amb entusiasme a Pere de Luna quan aquest esdevingué papa sota el nom de Benet XIII i es mostrà decidit a continuar el cisma tant de temps com calgués, sense mai afluixar en la tenacitat aragonesa que l'havia de caracteritzar.

El nou rei era amant dels plaers, de les artes, de la cacera. Seguia les modes importades de França per la seva muller. Va implantar a Catalunya la institució dels Jocs Florals. Va protegir els poetes i els artistes i tingué una feblesa excessiva per voltar-se de luxe. No sabé continuar la lluita política iniciada pel seu pare contra les prerogatives de la noblesa; anul·la la revolució municipal iniciada por Pere. Durant el seu regnat els ducats d'Atenes i de Neopàtria foren arrabatats als catalans que s'hi havien instal·lat feia més de mig segle. El seu nebot Martí es casà amb Maria de Sicília, segons els projectes de Pere III i la jove parella passà a governar la illa. Però Joan I no era un home polític ni ambiciós. La idea imperial no havia niat en el seu esperit. Ni tan sols pot dir-se'n com del seu pare i del seu germà, un rei patriota, perquè cap testimoni no ens resta de la seva oratòria i ben pocs de la seva política. No fou un rei parlamentari, i ben aviat perdé l'afecte dels seus sotmesos, que havien acollit amb simpatia el jove duc de Girona perseguit pel seu pare.

Quan Joan morí, en un accidente de cacera, al bosc d'Orriols, el 19 de maig del 1396, Pere de Luna feia dos anys que era papa a Avinyó- a Roma ja en feia set que l'atrabiliari Urbà VI havia deixat el lloc a Bonifaci IX, també italià-, i en feia cinc que Martí "el jove" regnava a Sicília. De les seves dues mullers franceses, Joan I, havia tingut un esplet de fills. Però només en visqueren dues noies; una es casarà amb el Comte de Foix; l'altra, Violant, serà la muller de Lluix II, duc d'Anjou. Tota la vida, i àdhuc amb els matrimonis dels fills, Joan fou fidel a les seves preferències franceses. Tots els altres fills -sis nois i quatre noies- moriren de poca edat, l'un darrera l'altre. Duien tots els noms familiar a la dinastia: Jaume,

Joan, Alfons. El darrer, mort als tres mesos, es digué Pere.

El rei poeta i músic es salva davant la història per aquesta devoció a la gaia ciència i a les lletres antigues, única característica destacada de la seva gestió. Heretat, sens dubte, del seu pare, l'amor de les arts no és tanmateix suficient per a reivindicar la seva memòria com a sobirà.

Dos anys abans d'enfrontar-se amb la mort en un espessorall del bosc d'Orriols, Joan havia fet traslladar el cos del seu pare, des de la Catedral de Barcelona, on havia estat dipositat provisionalment, fins al magnífic sepulcre que ell mateix Pere s'havia fet construir al Monestir de Poblet pels millors escultors de l'època: Mestre Aloy i Jaume Cortalls. La tomba del Cerimoniós estava situada entre les dels seus avantpassats Jaume I i Alfons I, que també ell havia dirigit. A l'entorn de la seva figura jacent, vestit de diaca i amb el punyalet a la mà, hi havien les de les tres primeres mullers. L'alabastre de Sarral, obrat per les mans habilíssimes de Mestre Aloy devia produir una obra mestra de l'escultura, i els relleus que representaven batalles, les urnes gòtiques, voltades d'estatuetes ploroses, els frisos artitzats poden ésser imaginats per nosaltres si els comparem mentalment amb els dos únics mausoleus de l'època que ens han arribat relativament sencers: els de Jaume II i Pere el gran a Santes Creus, meravelles de l'escultura medieval i relíquies precioses de la nostra història.

De la tomba de Pere III, de les despulles mortalls, que contenia, no ens en queda més que el record i el text, molt posterior al trasllat a Poblet, d'un epitafi llatí, que el presentava "a pugione vocatus, invictus animó".

7. Què són les restes del cos humà, cendres mesquines que el temps rosega, pols impalpable que torna a terra, al costat de la nissaga que ha sortit dels flancs de l'home vivent? Què és la pompa escultòrica d'un sepulcre de marbre i alabastre al costat de la glòria de perpetuar-se en una dinastia poderosa i admirada? Si els monuments funeraris són destruïts pel vandalisme dels homes, els monuments polítics que els sobirans genials construïren no duraran prou per a proclamar la grandesa de l'home que volgué fer del vast conjunt de Poblet el panteó dels reis catalans?

Els vells historiadors, sempre amatents a trobar explicacions sobrenaturals als fets que els colpeixen en llurs relacions, han volgut cercar una explicació a la decadència fisiològica que destrueix la nissaga de Joan i que, a la llarga, extingeix la línia directa de la dinastia catalana. Hom atribueix a Aruan de Vilanova, el mitge enciclopèdic protegit per Jaume II, una profecia que presenta aquesta extinció com a un càstig de la Providència. Seria més fàcil veure-hi el resultat de tantes unions entre parents, de l'endogàmia que sobretot en el regnat de Pere III hom practicà en la família reial a Aragó. Tots els reis d' Europa eren parents. I encara, ell es casà amb la seva cosina de Sicília, mamdà una filla al seu cunyat i cosí, l'altra al comte d'Empúries i deixà determinat el casament de dos néts seus, cosins germans. La consanguinitat ha estat sempre mala cosa per a fer fructíferes les unions matrimonials. A més, la conquesta de Sardenya per Alfons i Teresa d'Entença pesava durament damunt la salut de llurs descendents...Ah, terra de bon aire e de noblea", que en feres de mal!

Molrt Joan als 46 anys sense cap fill baró, el succeí en el tron el seu gemà martí, que ja en tenia quaranta-un. Ja el coneixem. Poble de caràcter, devot, bondadós, sembla una contrafigura del seu avi. Només que ell no ha topat amb una Elionor de Castella. La filla de Lop de Luna, que és la seva fidel muller, li ha donat un fill i ha compartit les seves oracions i les seves angoixes en l'època llunyana de les discòrdies amb el pare. Els frares peson molt en la cort d'aquest rei corpulent i modest, que ha heretat la eloqüència i el patriotisme del seu pare i ens en deixa una mostra brillant en les Corts del 1405 a Perpinyà. Un d'ells, fra Pere Marí, ja abans de pujar al tron li feia retret de la seva devoció exagerada, més pròpia d'una beguina que d'un

home que és fill, germà i pare de reis. "Mills serveix a Déu lo princep ab la spà e ab la lança justament pugnant contra los enemics a ab lo libre e la balança de justicia sobre els pobles, que no ab libres d'oracions e oint moltes misses."

Amb aquests antecedents, no cal dir que Pere de Luna parent de la reina, des d'Avinyó, i el seu prestigiós agent fra Vicenç Ferrer tenen una influència enorme en la política que segueix el rei. La història, que de vegades mesura les càrregues damunt la força de les espatlles que han de suportar-les, li estalvia, com al seu germà, greus conflictes i guerres cruels com les que ompliren el regnat de Pere III. Martí fou anomenat "l'Humà". El cercle de les seves coneixences s'amplià amb alguns dels moderns autors italians: en un discurs cità Virgili, coneix el Dant i amb constància els clàssics llatins. La seva cultura, però, no és la d'un monarca del Renaixement. Humà, no és encara en la plenitud del mot, un humanista.

Si els conflictes exteriors no l'afeixugaren, en canvi un cop molt dur havia de precipitar la seva mort i posar a prova tots els recursos de resignació i estoïcisme que podia poar en les seves lectures i en les seves devocions. El seu únic fill morí quan tot Europa l'aclamava com un príncep coratjós i intel·ligent, digne successor dels Peres i dels Jaumes que havien fet gloriós el casal de Barcelona.

Martí "el jove" era, pel seu matrimoni amb la seva cosina Maria, i per la cessió que l'avi i el pare havien fet de llurs drets hereditaris, rei de Sicília. Quan morí Joan I i els consellers de Barcelona, en un moviment instintiu de defensa contra possibles pretensions estrangeres, anaren a cercar la Infanta Maria de Luna i la proclamaren Reina i lloctinent, en espera que el seu marit arribés de Sicília per fer-se càrrec de la corona, Martí el jove esdevingué també el primogènit d'Aragó. El somni de Pere III esdevenia realitat. Sota un mateix sobirà, totes les terres conquerides per l'ardidesa dels reis catalans s'unirien en un vast imperi mediterrani.

I en tots els aspectes, Martí de Sicília era un digne hereu dels seus avantpassats. Sap regir amb seny els seus fogosos barons, sempre neguitosos i a punt d'entendre's amb els napolitans. Navega amb habilitat entre les aigües turbulentes del Gran Cisma. És valent i de bona presència. Maria, la seva muller, mor als onze anys de casament, de la glàndola. L'any següent es casa amb blanca, filla i hereva del rei de Navarra Carles III. Una i altra li donen un fill, però tots dos moren de molt poca edat. Tantsc-val! Ell és jove i no és pas aquesta qüestió del successor la que el preocupa.

Arriba un moment que el foc de Sardenya, que havia estat apaivagat uns anys es revira de nou amb la intensitat mateixa dels bons temps del Jutge d'Arbòrea. Martí l'Humà, ja vidu de Maria de Luna, vol passar a la illa rebel, però el fill reclama l'honor de sufocar la revolta. El pare no ho voldria, però Martí el jove té més energia que el rei d'Aragó i passa a Sardenya amb un exèrcit important. I sap lluitar i vèncer. La batalla de Sant Lluri és decisiva i esclafa la revolta dels sards. La nova de la victòria aconseguida pel fill arriba però a Martí al seu palau de Bellesguar gairebé al mateix temps que la de la seva mort. Al castell de Càller, el vint-i-cinc de març del 1409, després d'una malaltia de dos dies, el rei de Sicília i hereu d'Aragó va finar entre els seus llorers de vencedor. Hom ha atribuït aquesta mort sobtada als excessos amorosos, que afebliren l'organisme del príncep i donaren entrada a un virus mortal. La misteriosa seductora que ha estat presentada sota el nom de la "bella de Sant Llussi" esdevé així una nova Judit, delegada pel patriotisme sard per a venjar en la persona del cabdill enemic la desfeta del seu poble. Encara que aquesta bella no hagi existit mai i només hi haguessin les febres produïdes pel clima malsà, sempre seria una revenja de Sardenya damunt els invasors. Com Alfons i Teresa, com tants valents cavallers de los hosts de Pere III, Martí el jove cau víctima de la illa esquerpa. I el 25 de març del 1409 és un dia funest per a la història de Catalunya.

El dolor que submergí el rei d'Aragó fou immens i l'envellí de cop com si cinquanta anys s'haguessin afegit als que havia viscut el seu organisme fatigat. Quan tot just havia refet de la terrible sotragada, es trobà, hereu del seu fill, que la reunió de les corones de Sicília i d'Aragó s'havia fet damunt el seu cap. Martí l'Humà esdevenia un dels reis més poderosos d'Europa. I per a ell sí que el problema de la successió es posava en termes molt urgents. Els seus consellers li demanaven que es tornés a casar, i ell després de dubtar, ho feu amb una parenta seva, Margarida de Prades, filla dels comtes de Prades.

Fou, si ens cal creure alguns cronistes, la unió grotesta i lamentable d'un home envellit i impotent amb una noia jove, sollada per les escenes indescriptibles del llit nupcial. Però tots els artificis no serviren per a esmenar la plana a la naturalesa. El matrimoni fou eixoro.

L'any següent moria a Barcelona el rei Martí. Els seus darrers dies havien estat endolcits per la presència d'un nét seu, Frederic, comte de Luna, fill natural del rei de Sicília. Hom deia que el volia legitimar i declarar-lo el seu successor. Era massa indecís, massa feble, massa castigat pel destí per a decidir-se, per a pretendre tronçar amb un acte de la seva voluntat el curs fatal de les coses. Tristes evocacions, les d'aquelles insistències de consellers i familiars per a arrencar-li, al voltant del llit de mort, una designació concreta d'hereu! "Que sigui rei aquell a qui li toqui de dret!" no obstant, ben a prop seu, besnet del rei Alfons II per línia masculina, casat amb la seva germana Isabel -la filla de Sibil·la- i moltes vegades lloctinent seu, hi havia Jaume, el comte d'Urgell, que podia ésser un digne successor del tron.

8.- La millor prova de l'alta cultura política a la qual havien arribat els estats de la Corona d'Aragó en els segles XIV i XV la dóna aquesta submissió, sense gaires precedents a la història dels destins d'un poble a les decisions d'uns homes de llei. L'interregne que va de la mort de Martí l'Humà a la resolució dels compromissaris a Casp podria ésser un període turbulent, de guerres civils i anarquia. Els pleits dinàstics són, molt sovint i en els temps moderns i tot, una font inexhauribles de lluites fratricides. A Catalunya i Aragó, l'establiment dels drets dels pretendents a la corona havia de dur per força una sèria de divisions de l'opinió, i hom té proves evidents que l'or de la corrupció i la coacció persuasiva de les prèdiques no foren pas negligits pels aspirants a la successió del segon fill de Pere III.

Els pretendents eren set. (1). Un nét de Joan I, nascut de la unió de la seva filla Violant amb Lluís II d' Anjou, i que es deia també Lluís i era duc de Calàbria, beneficiava del suport poderós de la reina Violant, ben situada a Catalunya per a afavorir-lo, del vescomte d'Illa i Canet, del comte Pallars, i el començament també de Benet XIII. Un altre, que només comptava amb el record de l 'amor del seu avi difunt, era Frederic, el fill il·legítim de Martí el Jove, fet comte de Luna pel seu humà. La branca femenina eixida de Pere III era representada per un fill de Joan I de Castella i Elionor d'Aragó, l'Infant castellà Ferran, dit "el d'Antequera", tutor del rei menor i nebot seu Joan II. I també per la Infanta Isabel, la filla de Sibil·la de Fortià -aquesta havia mort l'any 1406, i havia estat enterrada amb tota l'honor deguda a una reina vídua.- Aquesta candidatura s'enllaçava amb la del seu marit, Jaume Comte d'Urgell, nét germà de Pere III i considerat durant el regnat de Martí com el primer personatge del reialme. La parella comptava amb el suport de bona part de la noblesa catalana i valenciana, amb l'adhesió popular de Catalunya i el regne germà i amb un sentit instintiu del patriotisme que es refusava a ac-

(1) Vegi's la taula genealògica nº 4.

ceptar com a sobirà un francès o un castellà.

Després hi havien dues altres candidatures, que anaven a cercar els drets més lluny, perquè eren un nét de l'Infant Pere, Alfons de Villena, duc de Gandia, i el seu oncle, Joan, conte de Prades. Aviat hom veié que la lluita es circunscrivia al Comte d'Urgell, el duc de Calàbria i l'Infant de Castella.

La història del Compromís -de la "iniquitat de Casp", com n'ha dit Domènech i Muntaner, reflectint l'opinió general dels historiadors moders -ha estat feta prou a fons. Hom ha evocat les intrigues cortesanes, les amenaces d'invasió de l'exèrcit castellà, la inquietud del poble, les meticulositats del procés legal, i sobretot el paper preponderant del papa d'Avinyó -que en aquell moment ja no era a la ciutat del Roine i començava a ésser només que un antipapa- i el pes de l'eloqüència abrandada de fra Vicenç Ferrer en el plet dinàstic.

El Gran Cisma havia seguit el seu destí polític, i havia registrat la defenció de França, allunyada d'un pontífex que no era francès. Reunits a Pisa en concili, els cardenals rebels als papes de Roma i D'Avinyó n'havien elegit un tercer, un grec que prengué el nom d'Alexandre V i que havia mort l'any 1410 i fou substituït per un italià, Joan XXIII. En aquesta situació, Benet XIII tenia un gran interès a donar satisfacció a la casa regnant de Castella, una de les poques que li restaven fidels a la seva autoritat. Donant la corona d'Aragó a Ferran, s'asseguraria alhora l'adhesió dels dos més grans reialmes ibèrics. Per això tota la força d'aquest pontífex eminentment polític es decantà, després d'abandonar la candidatura del nét de Violant de Bar, a favor del fill segon d'Elionor la "santa reina" de Castella.

Comptar amb els clergues i prelats era ja un atot formidable en el joc de Ferran. Els compromissaris, presidits per l'arquebisbe de Tarragona Pere Sagarriga, foren més sensibles a les coaccions de Castella i a les prèdiques de fra Vicenç Ferrer, el millor dels agents de Pere de Luna, que a les raons patriòtiques i del dret que sostonien els advocats de Jaume d'Urgell, i els nobles addictes a la seva causa, Pere de Montcada, Bernat de Cabrera, Marc d'Avinyó, Galceran de Rosanes i tot el partit de la petita noblesa, addicte a la difunta reina Sibil·la i ara a la seva filla Isabel.

Pel mes de juny del 1412 els compromissares dictaren llur sentència. Ferran el d'Antequera era proclamat rei d'Aragó i de València, de Mallorca, de Sicília, de Còrcega i de Sardenya, Comte de Barcelona i de Rosselló i Cerdanya, duc d'Atenes i Neopàtria -encara que aquest darrer títol era purament honorífic i a Grècia ja no hi quedava ni un sol català. Els nou Jutges havien recomanat a llur preferit el cas del Comte d'Urgell i haurien volgut conservar-li el primer lloc en el reialme i fer-li compensar les despeses fingudes en defensa dels seus drets.

Quin impuls obscur de patriotisme o quina suma d'excitacions familiars i amistoses varen incitar el Comte a prendre la seva actitud de rebel·lia enfront del rei castellà designat pels savis juristes de Casp? La influència de les dones que el voltaven -mare, muller, germana i filles- ha pesat molt en aquest drama. Sobretot la de la mare, Margarida de Montferrat, descendent d'Emperadors, i a la qual ha estat atribuïda l'orgullosa divisa "o rei o no-res". El cas és que de bon començament Jaume es negà a retre el seu homenatge a Ferran i posà unes condicions molt fortes a la seva reconeixença. El castellà volia contemporitzar i oferia de casar el seu fill Enric amb una filla del comte d'Urgell. Jaume refusà l'avinença, però davant l'actitud amenaçadora de Ferran va decidir-se a prestar el juramont, per apoderats, a Lleida. El plet semblava clos. Fou la insistència de la mare i la muller que tornà a encendre'l? També va influir-hi sense dubte el tractat secret d'aliança amb el duc de Clarença, fill d'Enric IV d'Anglaterra, que estava al sud de França amb les seves tropes. Però el monarca anglès va morir i el duc se n'anà a Londres amb el nou rei

L'aliança amb el Comte català fou oblidada. Era un trist precedent de l'actitud indiferent d'Anglaterra envers el "cas dels catalans", l'any 1714.

Tanmateix, Jaume i Ferran entraren en guerra oberta. De moment els urgellistes obtingueren algunes victòries, però la força del nombre estava contra ells. Un seguit de desfetes els obligaren a tancar-se a Balaguer, i a sostenir-hi un setge sense cap esperança, que durà de l'agost a l'octubre del 1413. Tota resistència era inútil.

El darrer dia d'octubre a l'hora de tèrcia, la porta de la muralla de Balaguer s'obrí i el comte d'Urgell aparegué, vestit de drap burell, amb barret negre, barba llarga i estoc i daga al cinyell. Els parlamentaris del rei, que eren el duc de Gandia i Diego Fernández de Vadillo, varen acollir-lo i l'abraçaren, mentre Jaume plorava de dolor i vergonya.

Arribat davant de Ferran, a l'hora del seny del lladre, el comte s'agenollà davant del vencedor i digué en català:

—Perquè reconec la meva iniquitat, tingueu pietat de mi, senyor, segons la teva suprema misericòrdia!

Als mots del psalm penitencial, Ferran,- l'home cruel, venjatiu i poc fidel a la seva paraula que la història ens ha presentat- contestà amb aquests mots:

-Ya vós perdoné e hube de vós misericordia, e agora por ruego de mi tía, vuestra muger, vos perdono la muerte que merecíades por los yerros que me habéis hecho, e aseguro vuestros miembros, e que no seades desterrado de mis Reynos".-

¿Era una ironia del destí que aquesta escena dramàtica tingués lloc entre el nét de Pere III i el nét del seu germà, en el mateix lloc on, feia prop de cent anys, havia nascut el rei de les Cerimònies? Balaguer, que havia vist nèixer el rei més poderós de la dinastia catalana, veia ara el triomf del primer monarca de la dinastia forastera que s'apoderava de l'imperi mediterrani, el duria com a present de noces a l'Espanya castellana, anul·laria la florida esplendorosa de la cultura catalana i faria de la pàtria de Ramon Llull i de Pere el gran una nació frustrada, condemnada als destins tràgics.

Si existeix una justícia immanent, i si els actes dels sobirans han de mesurar-se amb el mateix criteri moral que els dels altres mortals, ¿no és temptador d'imaginar que aquest desenllaç de tants segles de glòria del casal de Barcelona és el càstig de les crueltats i els crims que marquen el llarg regnat de Pere III?

Però l'espectador commogut que veu a distància aquesta fi patètica d'una dinastia, des de les meitats trasbalsades del segle XX, en mig del drama cruent on es juga el destí de tots els pobles de la terra i la significació de tots els valors de la cultura occidental, no vol resignar-se a aquest judici. Cruel o polític, ambiciós o patriota, hipòcrita o diplomàtic, Pere III resta una de les més grans figures de la nostra història. Els seus objectius finals -la unitat de la Gran Catalunya, la constitució d'un gran Imperi mediterrani, la creació d'una cultura específicament nacional- són encara els més elevats que hagin pogut inspirar les activitats d'un fill de la seva terra, d'aquesta terra catalana, que, malgrat totes les vicissituds del seu fat advers, vol comptar encara avui entre les comunitats lliures de la lliure espècie humana.

París. Juny-Novembre 1942

JAUME I

- **PERE II "el gran"** r. de 1276 a 1285, c. amb Constança Hohenstauffen
  - **ALFONS II** r. de 1285 a 1291
  - **JAUME II** r. de 1291 a 1327, casat amb Blanca d'Anjou
    - Jaume (renuncià al tron)
    - **ALFONS III** "el benigne" r. de 1327 a 1336, casat amb Teresa d'Entença (morta en 1327)
      - **PERE III** (1319 - 1387)
        - 1) c. amb Maria de Navarra (de 1338 a 1346)
          - Pere, mort nadó
          - Constança 1339-1383, c. amb Frederic de Sicília (V. Taula nº 3)
          - Joana, c. amb Joan Comte d'Empúries
        - 2) Elionor de Portugal (sense fills)
        - 3) Elionor de Sicília, de 1349 a 1375
          - **JOAN I** "el caçador" 1350 - 1395, c. amb Violant de Bar
            - Violant, c. amb Lluís II d'Anjou
              - Renat, rei de Nàpols
              - Lluís, duc de Calàbria (V. Taula nº 4)
          - **MARTI I** "l'Humà" 1355-1410, c. amb Maria de Luna
            - Martí "el Jove", rei de Sicília 1376 - 1409 (V. Taula)
        - 4) c. amb Sibila de Fortià
          - Isabel, c. amb Jaume d'Urgell (V. Taula nº 4)
      - Constança, c. amb Jaume III de Mallorques
    - Pere, Comte de Ribagorça
    - Joan, arquebisbe de Tarragona
    - Ramon Berenguer, Comte d'Empúries
  - **FREDERIC** rei de Sicília (V. Taula nº3)
- **JAUME II** de Mallorques
  - **SANÇ I** rei de Mallorques, m. 1324
  - Ferran de Morea, m. 1315
    - **JAUME III** rei de Mallorques (m. 1349
      - Jaume (IV), c. amb Joana de Nàpols
      - Isabel, M. de Montferrat
- c. amb Elionor de Castella
  - Ferran, Marquès de Tortosa, mort 1363
  - Joan, Senyor de Biscaia, mort 1358
- Ferran, Comte d'Urgell (1320-1347) V. Taula nº 4

TAULA GENEALOGICA Nº 1

CATALUNYA - ARAGO

1276 - 1410

FERRAN IV
m. 1312

ALFONS XI
m. 13

Elionor
c. amb Alfons
III d'Aragó
(V. Taula nº 1

PERE I
"el cruel"
m. 1369

Frederic
fill natural
Gran Mestre de Santiago
m. 1358

ENRIC II
fill natural
r. de 1369 a 1379
c. amb Joana de
Villena

Sanç
fill natural

Tello
fill natural

JOAN I
m. 13
c. amb Elionor
d'Aragó

ENRIC II
"el Dolient"

Ferran d'Antequera
(Ferran I d'Aragó)
m. 1416

JOAN II

Alfons IV d'Aragó
"el magnànim"

Joan II d'Aragó
"sense fe"

1.) c. amb Blanca
de Navarra

2.) c. amb Joana
Enríquez

ENRIC IV
"l'impotent"
m. 1474

Alfons
m. 1468

ISABEL I
c. amb Ferran II
m. 150

Ferran I de Nàpols
(fill natural)

Carles de Viana
m. 1475

FERRAN II
"el Catòlic"
c. amb Isabel
de Castella
m. 1516

TAULA GENEALOGICA Nº 2

C A S T E L L A

1 3 1 2 - 1 4 1 6

A R A G O

P E R E II "el gran" —— casat amb → CONSTANÇA
m. 1302

FREDERIC II HOHENSTAUFFEN
Emperador d'Alemanya
m. 1250

MANFRED
Senyor de Florència
m. 1266

CONRAD I
d'Alemanya i de Sicília

CONRADI
m. a Nàpols en 1268, de mà de botxí.

ALFONS II
1264 - 1291
(V. Taula nº 1)

JAUME II
rei de Sicília
de 1285 a 1291

FREDERIC III
"el vell"
m. 1337

PERE II de Sicília

Joan
duc d'Atenes
i Neopàtria
m. 1348

V. Taula
nº 1

LLUIS I
(1338-1355)

FREDERIC IV "el feble"
m. 1377
casat amb Constança
d'Aragó (V. Taula nº 1)

Frederic
duc d'Atenes
i Neopàtria
m. 1353.

MARTI I casat —— amb ——→ MARIA
"el jove"
m. 1409
m. 1402
(sense fills)

l'heretà
el seu pare
MARTI "l'humà"
(II de Sicília)
m. 1410

TAULA GENEALOGICA Nº 3

S I C I L I A

1250 - 1410

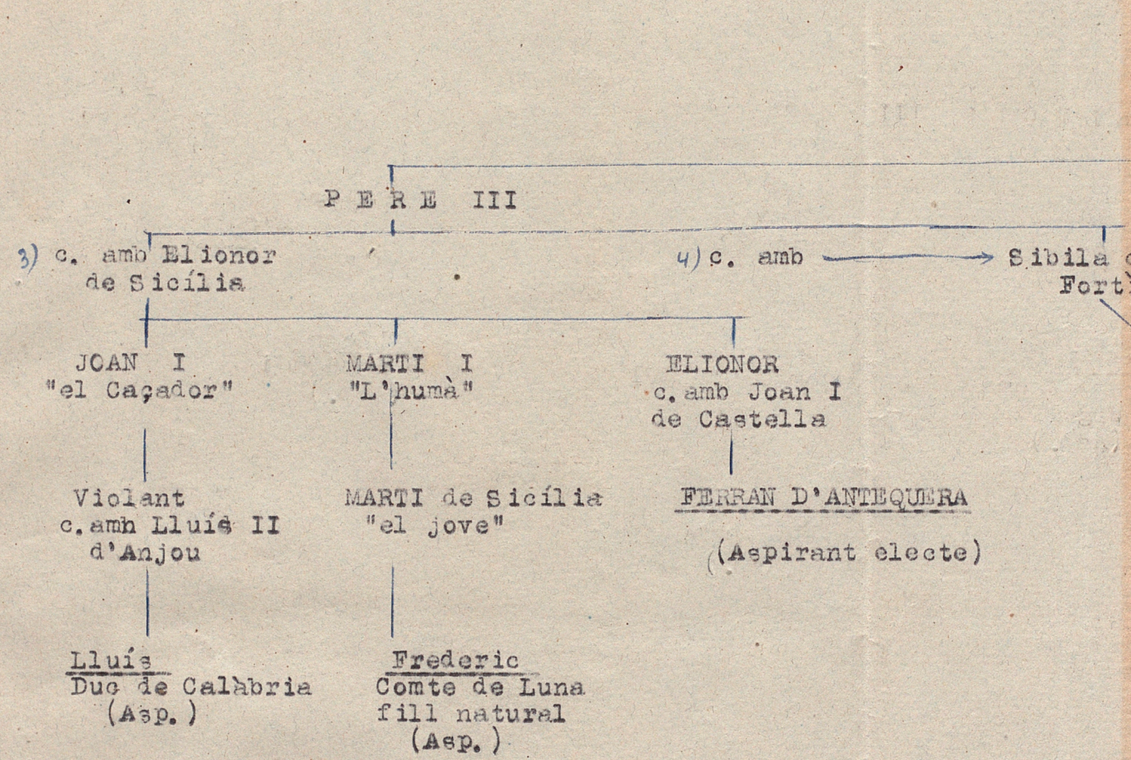

TAULA GENEALOGICA Nº 4

COMPROMIS DE CASP

1410 - 1412

Aspirants al tron.

TAULA CRONOLOGICA DELS SOBIRANS I PONTIFEXS ENTRE 1319 i 1387

ANGLATERRA

Eduard II (1307-1327)

Eduard III (1327-1377)
(Eduard, Príncep Negre, mort el 1376)

Ricard II (1377-1400)

CASTELLA

Alfons XI (1312-1350)

Pere I "el cruel" (1350-1369)

Enric II (1368 - 1379)

Joan I (1379 - 1380)

FRANÇA

Felip V "el llarg" (1316-1322)

Carles IV "el bell" (1322-1328)

Felip VI "L'eatrevit" (1328-1350)

Joan II "el bo" (1350-1364)

Carles V "el savi" (1364-1380)

Carles VI (1380-1422)

I M P E R I

Enric VIII (mort 1314)

Lluís de Baviera (1314-1347)

Carles IV (1347 - 1378)

Venceslau (1378-1398)

N A P O L S

Robert (1309-1343)
(Carles, duc de Calàbria, mort en 1328)

Joana I (1343-1382)

Carles de Durazzo (1382-1386)

Ladislau (1386-1414)

NAVARRA

Felip II "el llarg" (1316-1322)

Carles I(IV de França)1322-1328)

Felip III d'Evreux (1329-1343)

Joana (regent de 1343 a 1349)

Carles II "el dolent"(1349-1387)

SICILIA

Frederic II "el vell"(1291-1337)

Pere II (1337-1342)

Lluís I (1342-1355)

Frederic III "el feble"1355-1377

Maria (casada amb Martí)1377-1402

S A N T A S E U (Papes a Avinyó)

Joan XXII (1316-1334)

Benet XII (1334-1342)

Climent VI (1342-1352)

Innocent VI (1352-1362)

Urbà V (1362-1370)

Gregori XI (1370-1378)
(tornà a Roma)

GRAN CISMA D' OCCIDENT

Papes a Roma

Urbà VI (1378-1389)
(Bartolommeo Prignani)

Bonifaci IX (1389-1404)

Innocent VII (1404-1406)

Gregori XII (1406-1415)

Papes a Avinyó

Climent VII (1378-1394)
(Robert de Ginebra)

Benet XIII (1394-1424)
(Pere de Luna)

Papes a Pisa

Alexandre V (1409-1410)

Joan XXIII (1410-1415)

Concili de Constança

Papa elegit: Martí V (1417-1431)

B I B L I O G R A F I A

La base de la documentació de tota biografia de Pere III ha d'ésser forçosament la seva "Crònica". En la redacció del present llibre, l'autor ha hagut de basar-se en la sola edició que en tenia a la mà: la molt defectuosa que conté el volum "CHRONIQUES D'ESPANYA" de Pere Miquel Carbonell (Barcelona, 1546), en el preciós exemplar conservat a la reserva de la Biblioteca Nacional de París, que duu les correccions i anotacions manuscrites de Jerónimo Zurita, al qual havia pertanyut, i que l'havia comparat amb els manuscrits A i B (actualment a la Biblioteca de l'Acadèmia de la Historia, de Madrid, Fondo Luís Salazar y Castro, G.35 i G.36).

Posteriorment, ha pogut comparar aquest text amb la lliçó definitivament establerta per Amadeu Pagès, amb la col.laboració del malaguanyat Ramon d'Alós-Monner (CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV D'ARAGON EII DE CATALOGNE, DIT LE CEREMONIEUX OU DEL PUNYALET, éditée par Amédée Pagès, Toulouse, Ed. Privat, 1941) i ha ajustat les seves nombroses citacions a l'esmentada lliçó.

ABARCA, P. Pedro de - ANALES DE LOS REYES DE ARAGON - Madrid, 1682.

ALBERT, Ricard i CASSIOT, Joan- PARLAMENTS A LES CORTS CATALANES- Barcelona, 1928 (Els Nostres Clàssics.)

AULESTIA, Antoni - HISTÒRIA DE CATALUNYA - vol. II- Barcelona

BALAGUER, Víctor - LAS RUINAS DE POBLET - Madrid, 1885.

" " HISTORIA DE CATALUNA - "

BOADES, Bernat - FEYTS D'ARMES DE CATALUNYA - Barcelona, 1880

BOFARULL, Antonio de - HISTORIA CRITICA DE CATALUNA, vol. IV- Barcelona,

BOFARULL, Próspero de - LOS CONDES DE BARCELONA VINDICADOS, Barcelona, 1836, (2 vols.)

" " CENS DE CATALUNYA, ORDENAT PER PERE EL CERIMONIÓS

" " COMPROMÍS DE CASP (3 vols.)

" " ORDENACIONS DE LA CASA REIAL D'ARAGÓ, PROMULGADES PER EN PERE III "EL CERIMONIÓS"

" Manuel de - PROCESO CONTRA EL REY DE MALLORCA D. JAIME III (3 vols.)

" " PROCESO CONTRA D. BERNARDO DE CABRERA Y SU HIJO EL CONDE DE AUSONA (3 vols.)

(les cinc darreres obres formen part de la "Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón" Barcelona, 1860-1876.)

BUCHON, Jean Alexandre- CHRONIQUES ETRANGERES RELATIVES AUX EXPEDITIONS FRANCAISES- vol. V- Bernat Desclot "Chronique de Pierre III" (en català)-París

BUCHON, Jean Alexandre- PANTHEON LITTERAIRE- Chroniques du Sire Bertrand du Guesclin .

" " PANTHEON LITTERAIRE- Ambassade du duc d'Anjou à Hugues IV, Juge d'Arborée, l'année 1378.

CANALE, M. G, NUOVA ISTORIA DELLA REPUBLICA DI GENOVA (vol. IV) Firenze, 1864.

CREIGHTON A HISTORY OF THE PAPACY DURING THE PERIOD OF THE REFORMATION.(vol. I - The Great Schism- The Council of Constance) London, 1882.

CONSENTINO, Giuseppe- CESSIONE DIL REGNO DI SICILIA ALLA CASA DI ARAGONA FATA DIL RE FEDERICO III- Archivio Storico Diplomatico- Palermo, 1883.

" " CODICE DIPLOMATICO DI FEDERICO III D'ARAGONA-Palermo, 1885.

CAPMANY, Antonio de - ANTIGUOS TRATADOS DE PAZ Y ALIANZAS DE ARAGON- Madrid, 1786.

" " MEMORIAS HISTORICAS SOBRE LA MARINA, EL COMERCIO Y LAS ARTES DE LA ANTIGUA CIUDAD DE BARCELONA- Madrid, 1792.

" " ORDENANZAS DE LAS ARMADAS REALES DE LA CORONA DE ARAGON- Madrid, 1787.

COROLEU, J. i PELLA FORGAS, J.- LAS CORTES CATALANAS - Barcelona, 1876.

" " " LOS FUEROS DE CATALUNA- Barcelona, 1878.

"CRONICA DE SAN JUAN DE LA PEÑA" (atribuïda a Pere III) Edició de la "Diputación Provincial de Zaragoza"- Zaragoza, 1876.

CARBONELL, Pere Miquel- CHRONIQUES DE ESPANYA - Barcelona, 1546.

"CORTES DE CATALUNA" publicades per la "Real Academia de la Historia" 4 vols. II, III, IV i V- Madrid, 1903.

DELACHENAL, R.- HISTOIRE DE CHARLES V- Paris, 1916.

DIEBEL, Dra. Ulla - ELIONOR DE SICILIA (en el volum "SOBIRANES DE CATALUNYA" Barcelona, 1928.

DUVERGÉ, Suzanne- LE ROLE DE LA PAPAUTE DANS LA GUERRE D'ARAGON CONTRE GENES- Paris, 1933.

" " LA SOLUTION DU CONFLIT ENTRE L'ARAGON ET GENES-Paris,1934

FELIU DE LA PENA, Narciso- ANALES DE CATALUNA (vol. 2)- Barcelona, 1709.

FERRER DEL RIO, A. - EXAMEN HISTORICO-CRITICO DEL REINADO DE DON PEDRO DE CASTILIA- Madrid, 1851.

FINKE, Heinrich - ACTA ARAGONENSIA (1-3) Berlin, 1908-1922.

GUARNERIO, Pier Enea- UN SIRVENTESIO DIL RE PETRO D'ARAGONA INTORNO A

CAGLIARI- Cagliari, 1906.

GIMENEZ SOLER, A.- EL VIAJE DE PEDRO IV A CERDENA EN 1354 (Butlletí de la R. Acadèmia de Bones Lletres-)Barcelona, 1909.

GIRONA LLAGOSTERA, Daniel- ITINERARI DE L'INFANT PERE(DESPRÈS PERE III) 1319-1336- (Estudis Universitaris Catalans, vols. XVIII i XIX - Barcelona, 1933-1934.

IVARS, A, - LA INDIFERENCIA DE PEDRO IV DE ARAGON EN EL GRAN CISMA DE OCCIDENTE-(Archivos Ibero-Americanos- Madrid, 1928.)

LECOY DE LA MARCHE, A.- LES RELATIONS POLITIQUES DE LA FRANCE AVEC LE ROYAUME DE MAJORQUE- Paris, 1892.

LEONARD, E. C.- JEANNE I DE NAPLES.

LOPEZ DE AYALA, Pedro- CRONICAS DE LOS REYES DE CASTILLA DON PEDRO, DON ENRIQUE II, etc. - Madrid, 1779-1780.

LUCE, Siméon - HISTOIRE DE BERTRAND DU GUESCLIN- Paris, 1876.

MADURELL i MARIMON, Josep M.- LES NOCES DE L'INFANT JOAN AMB MATHA D'ARMANYAC- (Estudis Universitaris Catalans, vol. XIX - Barcelona, 1934.)

MASSO TORRENTS, Jaume- HISTORIOGRAFIA DE CATALUNYA EN L'EPOCA NACIONAK (Revue Hispanique- Paris-New-York, 1906)

" " " POETESSES I DAMES INTELLECTUALS- (Estudis Universitaris Catalans- Vol. XXI- Barcelona, 1936.)

MERIMEE, Propper - HISTOIRE DE DON PEDRE I, ROI DE CASTILLE - Paris,1848.

MILLER, W.- THE LATINS IN LEVANT- A history of Frankish Greece -London,1908

MIRET I SANS, J.- LES MEDECINS JUIFS DE PIERRE,ROI D'ARAGON (Revue d'Etudes Juives - Paris, 1909.)

MOLLAT, G. - LES PAPES D'AVIGNON- Paris, 1912.

MUNTANER, Ramon- CHRONICA E DESCRIPCIO DELS FETS E HAZANYES DEL INCLIT REY DON JAUME I, etc.- Barcelona, 1562.

NICOLAU D'OLWER, Lluís- L'EXPANSIO DE CATALUNYA EN LA MEDITERRANIA ORIENTAL Barcelona, 1926.

" " " EL PONT DE LA MAR BLAVA- Mexic, 1946.

MONFAR Y SOS, Diego - HISTORIA DE LOS CONDES DE URGEL- Barcelona, 1853.

PAGES, Amédée- CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV D'ARAGON III DE CATALOGNE Toulouse, 1941.

" " LA CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV ("Romania", Paris 1889).

PASTOR, Dr. Ludwig- HISTOIRE DES PAPES DEPUIS LA FIN DU MOYEN AGE (vol. 1) Paris,1888.

PROBST, J. H. - FRANCESC EIXIMENIS, SES IDEES POLITIQUES ET SOCIALES (Revue Hispanique - Paris-New York, 1917)

ROCA, Joseph M. - LA REINA EMPORDANESA (en el volum "Sobiranes de Catalunya"-) Barcelona, 1928.

ROMARIN, S. - STORIA DOCUMENTATA DI VENEZIA (tom III) Venezia, 1855.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni- HISTORIA NACIONAL DE CATALUNYA- Barcelona, 1917-1934.

RUBIO I LLUCH, Antoni- DOCUMENTS PER LA HISTORIA DE LA CULTURA CATALANA MIGEVAL - Barcelona, 1908-1921 (2 vols.)

" " " ATENES EN TEMPS DELS CATALANS (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans) Barcelona, 1907.

" " " LA CULTURA CATALANA EN TEMPS DE PERE III (Estudis Universitaris Catalans) Barcelona, 1914.

" " " ESTUDI SOBRE L'ELABORACIO DE LA CRONICA DE PERE EL CERIMONIOS (Anuari Institut d'Estudis Catalans-) Barcelona, 1909.

" " " LA POBLACIO DE LA GRECIA CATALANA EN EL XIVè SEGLE Barcelona, 1933.

" " " LOS NAVARROS EN GRECIA Y EL DUCADO CATALAN DE ATENAS EN LA EPOCA DE SU INVASION- Barcelona, 1886.

" " " CATALUNYA Y GRECIA, ESTUDIS HISTORICHS Y LITERARIS Barcelona, 1906.

" " " JOAN I HUMANISTA I EL PRIMER PERIODE DE L'HUMANISME CATALA (Estudis Universitaris Catalans) Barna 1919

" " " ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE L'ORATORIA POLITICA DE CATALUNYA EN L'EDAT MITJANA (Estudis Univ. Cat.) Barcelona, 1909

SANPERE Y MIQUEL, S.- BARCELONA; SU PASADO; PRESENTE Y PORVENIR- Barcelona.

SOLDEVILA, Ferran- HISTORIA DE CATALUNYA - Barcelona,

TOMICH, Pere - HISTORIES E CONQUESTAS DELS EXCELLENTISSIMS E CATHOLICS REYS D'ARAGO - Barcelona, 1886.

TURELL, Gabriel - RECORT- Barcelona, 1894.

VALOIS, Noel - LA FRANCE ET LE GRAND SCHISME D'OCCIDENT- Paris, 1896-1902.

VERA, J. A. de - EL REY DON PEDRO DEFENDIDO- Madrid, 1648.

VICENÇ FERRER, sant- QUARESMA (predicada a València l'any 1413) Barcelona 1927.

" " " DE MODERNO ECCLESIAE SCISMATE (1380) a les Obres publicades pel P.H.O. Fages- Paris, 1909 (vol.2)

ZURITA, Gerónimo - ANALES DE IA CORONA DE ARAGON- Zaragoza, 1668.

TASL 68(1)

APENDIX

1) "E com lo jorn fo clar, lo senyor Arquebisbe de Saragossa revestí's per dir la missa, e lo senyor Rei de la seva mà posà la corona a la bona ventura en l'altar major, e l'espasa, e es vestí un camís així com si degués dir missa, e puis sobre el camís la dalmàtica reial la pur rica que jamés Emperador ne Rei se vestís; e a cascuna cosa que se vestia lo dit Arquebisbe li deia sa oració. E aprés posa's l'estola sobre lo coll e per les espatlles, així com lo dia que els posà hom, e aquella estola era tan rica e amb tantes perles e peres precioses, que seria fort cosa de no dir ço que valia; e aprés lo maniple, així mateix molt ric e ab gran noblesa. E com tot això fo fet, lo dit Arquebisbe de Saragossa dix la missa ab gran solemnitat, e com la missa fo començada e dita l'epistola, lo dit senyor Rei feu-se calçar los esperons, lo dret a son germà lo senyor Infant En Pere, e lo sinistre al senyor Infant En Ramon Berenguer. E com açò fo fet, lo dit senyor Rei acostà's a l'altar, e pres l'espasa e ab ella ensems gità's en oració davant l'altar, e lo dit senyor Arquebisbe dix-li damunt molt bella oració, e com fou acabada lo rei besà la croera de l'espasa e la cenyí, e puis com l'hac cinta tragué-la de la beina e brandi-la tres vegades: e en la primera que la brandí desafià tots los enemics de la fe catòlica, e a la segona ell proferí mantenir òrfenes e pubilles e dones vídues, e a la tercera promès que tindria justícia tota la sua vida, així al menor com al major, així als estranys com als privats. E com això hac fet, tornà l'espasa en la beina e com l'Evangeli fo cantat ell oferí si mateix e l'espasa a Deus qui tostemps lo tindria en sa guarda e li dara victòria contra tots sos enemics, e lo dit senyor Arquebisbe untà-lo de crisma en l'espatlla e en lo braç dret, e així oí missa. E com la missa fo dita, lo dit senyor Rei se descenyí l'espasa ell mateix e la tornà sobre l'altar de prop la corona. E aprés que aquesta missa hac dita l'arquebisbe de Saragossa, revestí's lo senyor Infant En

TAS_68(2)

Joan, arquebisbe de Toledo, germà del dit senyor Rei, e com fo revestit e hac començada la missa, lo dit senyor Rei ell mateix pres la corona de l'altar i la's posà al cap e com açò hac fet lo senyor Arquebisbe de Toledo e el senyor Infant En Pere e el senyor Infant En Ramon Berenguer adobaren-li. E com lo senyor Rei se posà la corona al cap, los dits senyors Arquebisbes e Bisbes, Abats e Priors, e els senyors Infants ab ells en altes veus cridaren "Te Deum laudamus" e així com deien aquest cant, lo dit senyor Rei pres la verga d'or en la mà dreta e posà-lo en la mà sinistra e aprés posà lo pom en la mà dreta, e en cascuna cosa a rebre deia lo dit senyor Arquebisbe una gran oració. E com tot això fo fet e l'Evangeli cantat, el senyor Rei altra vegada molt ab gran reverència oferí's si mateix e/ la sua beneita corona a Déus e s'agenollà davant l'altar molt humilment e lo senyor Arquebisbe complí la missa de dir, e com fo dit e lo dit senyor Rei hac haüt compliment de la gràcia de Déus e de la sua cavalleria, e de la Santa Reial Corona, e fo untat e sagrat per Rei e per senyor dels regnes d'Aragó e de Sardenya e de València e de Còrsega e Comte de Barcelona, anà's a seure davant l'altar de Sant Salvador al seti reial e posà la verga e lo pom en lo altar e feu-se venir cascú dels nobles que ja davant vós he nomenats e féu-los tots cavallers."

2) Deixem altra vegada la paraula al protagonista, que ens dóna en la seva Crònica els detalls més pintorescos:

"E lo dit digmenge pèr lo matí, Nós hísquem de la sagrestia de la Seu, vestits e apparellats in sede Majestatis, ço és, ab .i.ª camissa romana d'un drap de seda prim vert ab alguns fullatges sens totes obres, e, aprés, .i.ª dalmàtica de drat vermell estoriat ab obres d'aur e ab fullatges, mas no'y havia perles ni altres obres, per ço com se apparellà cuitadament; e d'aquest drap mateix una estola que començà en lo muscle esquerre e travessà al costat dret, e, puys, era cinta entorn, e eren egualats los caps de l'estola e penjaven, segons que és acostumat que'ls reis se apparellen en sem-

TAS_68(3)

blants cars, e un maniple, e calces del dit drap, sens çabates; e ab nostra corona d'aur ab pedres precioses e perles en lo cap, e ab lo ceptre d'aur e.i.robiq al cap en la mà dreta, e ab lo pom d'aur an .i.ª creu al cap de perles e de pedres precioses en la mà esquerra, e ab l'espasa tota cuberta de perles e de pedres precioses que portàvem cinta."

3) "Lo Rey.- En Bernat Dezcoll.- Vostra lletra havem reebuda e responennos que tenim per bons los primer, segon e terç capítols de les Cròniques; però que ho façats per menut al més que forets.

"Lo quart, parlant de les Unions, podets fer tro llà on per nós és estat reconegut, e puys, comserets en aquell punt, bé trobarets lo fet com lo pus avant, posant-ho per jornades e específicadament e larc e faent-hi mencio de tot quant nos faera en les dites Unions. E de les jornades vos podets certificar molt ab los libres de nostre escrivà de racio, e si en res hi dubtats per lo debat que deits que n'haviem a Çaragoça o per altra manera leixats-hi espai, de guisa que tota vegada se puixa continuar. Perquè fets-ho, on mills forets, com començaren a aprés com se seguiren e nós què hi faen e a quina conclusió vengueren, e així pot ordonar largament.

"L'altre capítol, que és lo quint e que parla de la Confederqció del Venecià e de les altres coses, tenim per bo que'l façats segons que ens fets saber, ab que es faça per menut e per jornades on mils forets. E nomenants-hi quals persones ni quantes passaren ab nós en Sardenya aprés que En Bernat de Cabrera hac vençut l'estat dels Genovesos e hac haüt l'Alguer e après la rebellió de l'Alguer, segons que ens fets saber. E aximateix hi fets mencio nós en nos recullaguem e on pressem terra e aprés què ens seguí per jornades ni quals hi moriren e ab quals no entornans, així com pus clar forets e per menut.

"LO VIè, que parla de la guerra de Castella, per ço com lo fet fo gran, haurà d'ésser larc. Perquè fets-lo per jornades e per menut on mils forets, e racontants-hi tots los grans fets

TAS_68(4)

e assenyalats-hi així com fo la entrada que nós faem a Magalló e aprés la de Terrer e lavors com se cobrà Taraçona e aprés ço qui's seguí en mar e en terra, e puys la batalla que nós li posam a la Losa, e com entram en València que faem levar lo rey Pedro del Grau de València, e lo setge de Marvedre e, a la conclusió, la entrada de les Companyies, e l'execució que faem del rey Pedro amb companyes soldades per nós, e de la coronació del rey Enric e del matrimoni que né faen amb ell, que es tractà en lo parlament que no haguem a Sessa ab lo rey de Navarra, del qual parlament hi fets menció e nós com erem aquí e la causa perquè faem lo dit matrimoni; e fets menció de les morts de l'Infant Don Ferrando e d'En Bernat de Cabrera et de altres fets que nos faem per justícia; tot açò faent per jornades e per menut, així com mils forets. Quant és del fet qui's seguí entre lo rey Pedro e el rey Enric, com nós no hi cabiem, no'l cal fer per jornades, sino en suma, recomptant-hi lo fet segons que es conté en lo vostre capítol. E fents-hi menció dels deseiximents que aprés nos ha donat lo rey Enric, e com havem fet lo matrimoni per les grans lams e mortaldats e oppressions de grans companyies que entraran de part de França en vostres terres, e en açò es coneixerà la gran desconeixença del rey Enric, e açò fets e ordonats al mils que forets.

"L'altre capítol que parla de la rebel.lió del Jutge d'Arbòrea, tenim per bo que hi sia feta menció de tots los dets, jassia n'hi haia haüts de gran minva nostra, car no és que s'hi contenen les provisions que nós hi faem e si Déus volia moure a Vós e valer al Jutge, per açò no romania nos no fossem diligents en los fets, e nostres Successors poran veure nostra diligència. E puis que esperam al Déu en heu conquerir tota la illa, qui seria conclusió de tots los fets passats, e així leixar-hi-ets espai per guisa que s'hi puga continuar la conquesta que farem de la illa. E met ets-hi totes quantes coses hi ha esdevengudes que sien dignes de qualque memòria, bé e especificadament per jornades e on pus especificadament porets.

TAS_68(5)

"Quant és del fet darrer de les companyes d'enguany, no'ns par que se n'hi deja fer menció car fet algú bo no se n'ha seguit ne encara no se'n pot seguir alcuna conclusió bona, com sia estat fet qui no pot tornar en camp. Perquè us pregam que en los dits affers vullats metre mans e treballar-hi amb efficàcia, car de vós a adés major servei no'n poriets fer.

"Dada en lo Monestir de Sant Cugat, sots nostre segell secret, a .viii. dies d'agost de l'any .cccLxxv. - Rex Petrus."

4) "Ecce adsum quia voratis me". A tot poble és legut et pot demanar a son príncep la sua presència per tres coses: la primera per demanar gràcies e libertats; la segona per demanar justícia e egualtats; la tercera per defendre lurs locs e heretats." El rei justifica aquest exordi amb copioses citacions bíbliques i exemples trets de la història de Salomó, Mardoqueu i Samuel el Profeta. I continua: "Aplicant a aquestes paraules a nostre propòsit nós podem dir que els reys d'Aragó e els Comtes de Barcelona són estats als lurs sotmesos largs e liberals e en lurs juís justos e iguals, e a lurs enemics cavallers e triomfals. A provar açò que sia ver. E primerament la primera, ço és que foren a lurs sotmesos larcs e liberats, si guardats vostres furs e constitucions e vostres privilegis aquí trobarets quantes donacions los han fetes e veurets que sots los pus francs pobles del món. Que essen estats en lurs juís justs e eguals: guardats los processos per ells fets e en aquells trobarets que són estats més misericordiosos e rigorosos, no guardant profit lur propi, que sien estats a lurs enemics en defensió de lurs sotmesos ardits cavallers e triomfals: guardats les Cròniques e los privilegis en la població de cascun loc atorgats, e trobarets que no solament foren contents de defendre lurs sotmesos, mas encara conqueriren molt de lurs enemics e veïns. E trobarets que de la muntanya del Juno, que és sobre Osca, tro a Orriola, é de Tamarit del Camp de Tarragona, tro a Taraçona tot ho han conquerit e guanyat de infeels. Perquè nós, volent seguir

TAS_6916

lurs petjades havem volgut semblar en cascuna de les dites coses nostres predecessors, car si guardats vostres fins, constitucions e privilegis aquí trobarets que som estats large liberal de nostre poder; si guardats més avant nostres juís com són justs e iguals, en los processos que s'en són fets trobarets que som estats misericordiosos e rigorosos. Aiximateix hi havem mesa nostra persona per vostra defensió en les guerres e fets d'armes que haüts havem. Bé ho sabets e per consegüent ací nò volem pus dir. E així com per vosaltres nos sia estat suplicat e instat que vinguessim a tenir la present Cort som ací venguts. E conduints podem tornar a les paraules començades: "Ecce adsum quia vocatis me"que volen dir : Veus-me ací, car me havets appelat, perquè diga'ls-nos què volets, car apparellats com a oir-vos benignament, e fer lo que puxam a servei de Déu e a profit de la terra."

TAS_68(7)

TAULA CRONOLOGICA DELS SOBIRANS I PONTIFEXS

ENTRE 1319 i 1387

ANGLATERRA

Eduard II (1307-1327)

Eduard III (1327-1377)
(Eduard Príncep Negre, mort el 1376)

Ricard II (1377-1400)

CASTELLA

Alfons XI (1312-1350)

Pere I "el cruel" (1350-1369)

Enric II (1368-1379)

Joan I (1379-1380)

FRANÇA

Felip V "el llarg" (1316-1322)

Carles IV "el bell" (1322-1328)

Felip VI "l'atrevit" (1328-1350)

Joan II "el bo" (1350-1364)

Carles V "el savi" (1364-1380)

Carles VI (1380-1422)

IMPERI

Enric VIII (mort 1314)

Lluís de Baviera (1314-1347)

Carles IV (1347-1378)

Venceslau (1378-1398)

NAPOLS

Robert (1309-1343)
(Carles Duc de Calàbria, mort 1328)

Joana I (1343-1382)

Carles de Durazzo (1382-1386)

Ladislau (1386-1414)

NAVARRA

Felip II "el llarg" (1316-1322)

Carles I (IV de França)(1322-1328

Felip III d'Evreux (1329-1343)

Joana (regent de 1343-a 1349)

Carles II "el dolent"(1349-1387)

SICILIA

Frederic II "el vell" (1291-1337)

Pere II (1337-1342)

Lluís I (1342-1355)

Frederic III "el feble"(1355-1377)

Maria (casada amb Martí)1377-1402

SANTA SEU (Papes a Avinyó)

Joan XXII (1316-1334)

Benet XII (1334-1342)

Climent VI (1342-1352)

Innocent VI (1352-1362)

Urbà V (1362-1370)

Gregori XI (1362-1370)
(tornà a Roma)

TAS.69(8)

GRAN CISMA D ' OCCIDENT

Papes a Roma

Urbà VI (1378-1389)
(Bartolomé Prignani)

Bonifaci IX (1389-1404)

Innocent VII (1404-1406)

Gregori XII (1406-1415)

Papes a Avinyó

Climent VII (1378-1394)
(Robert de Ginebra)

Benet XIII (1394-1424)
(Pere de Luna)

Papes a Pisa

Alexandre V (1409-1410)

Joan XXIII (1410-1415)

Comcili de Constança

Papa elegit : Martí V (1417-1431)

TAS-68(9)

B I B L I O G R A F I A

La base de la documentació de tota biografia de Pere III ha d'ésser forçosament la seva "Crònica". En la redacció del present llibre, l'autor ha hagut de basar-se en la sola edició que en tenia a la mà: la molt defectuosa que conté el volum "CHRONIQUES D'ESPANYA" de Pere Miquel Carbonell (Barcelona 1546), en el preciós exemplar conservat a la reserva de la Biblioteca Nacional de París, que duu les correccions i anotacions manuscrites de Jerónimo Zurita, al qual havia pertanyut i que l'havia comparat amb els manuscrits A i B (actualment a la Biblioteca de l'Acadèmia de la Història, de Madrid, Fondo Luís Salazar y Castro, G.35 i G.36).

Posteriorment ha pogut comparar aquest text amb la lliçó definitivament establerta per Amadeu Pagès, amb la col.laboració del mañaguanyat Ramon d'Alòs Monner (CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV D'ARAGON ET DE CATALOGNE, DIT LE CEREMONIEUX OU DEL PUNYALET, éditée par Amédée Pagès. Toulouse, Ed. Pirvat. 1941) i ha ajustat les seves nombroses citacions a l'esmentada lliçó.

abarca, P. Pedro de ANALES DE LOS REYES DE ARAGON - Madrid, 1682.

ALBERT, Ricard i GASSIOT, Joan - PARLAMENTS A LES CORTS CATALANES, Barcelona, 1928 (Els Nostres Clàssics)

AULESTIA, Antoni - HISTORIA DE CATALUNYA - vol. II, Barcelona

BALAGUER, Víctor - LAS RUINAS DE POBLET - Madrid, 1885.

" " HISTORIA DE CATALUÑA - " "

BOADES, Bernat - FEYTS D'ARMES DE CATALUNYA,- Barcelona, 1880

BOFARULL, Antonio de - HISTORIA CRITICA DE CATALUÑA, vol. IV, Barcelo

BOFARULL, Próspero de - LOS CONDES DE BARCELONA VINDICADOS.- Barcelona, 1836 (2 vol.)

" " - CENS DE CATALUNYA, ORDENAT PER PERE EL CEREMONIOS.

" " - COMPROMIS DE CASP (3 vols.)

" " - ORDENACIONS DE LA CASA REIAL D'ARAGO, PROMULGADES PER EN PERE III "EL CEREMONIOS".

TAS-69(101)

BOFARULL, Manuel de - PROCESO CONTRA EL REY DE MALLORCA D. JAIME III. (3 vols.)

" " - PROCESO CONTRA DON BERNARDO DE CABRERA Y SU HIJO EL CONDE DE AUSONA (3 vols.)

(Les cinc darreres obres formen part de la "Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón", Barcelona, 1860-1876).

BUCHON, Jean Alexandre - CHRONIQUES ETRANGERES RELATIVES AUX EXPEDITIONS FRANÇAISES.- vol. V - Bernat Desclot Chronique de Pierre III" (en català) - París.

" " " - PANTHEON LITTERAIRE - Chronique du Sire Bertrand du Guesclin.

" " " - PANTHEON LITTERAIRE - Ambassade du Duc d'Anjou à Hughes IV, Juge d'Arborée, l'année 1378.

CANALE, M.G. - NUOVA ISTORIA DELLA REPUBLICA DI GENOVA (vol. IV.) Firenzem 1864.

CREIGHTON.- A HISTORY OF THE PAPACY DURING THE PERIOD OF THE REFORMATION (Vol. I - The Great Schism - The Council of Constance) - London, 1882.

CONSENTINO, Giuseppe - CESSIONE DEL REGNO DI SICILIA ALLA CASA DI ARAGONA FATA DIL RE FEDERICO III - Archivo Storico Diplomatico - Palermo, 1883.

" " CODICE DIPLOMATICO DI FEDERICO III D'ARAGONA - Palermo, 1885

CAPMANY, Antonio de - ANTIGUOS TRATADOS DE PAZ Y ALIANZAS DE ARAGON Madrid, 1786.

" " - MEMORIAS HISTORICAS SOBRE LA MARINA, EL COMERCIO Y LAS ARTES DE LA ANTIGUA CIUDAD DE BARCELONA - Madrid, 1792.

" " - ORDENANZAS DE LAS ARMADAS REALES DE LA CORONA DE ARAGON, - Madrid, 1787.

COROMEU, J. i PELL FORGAS, J. - LAS CORTES CATALANAS, Barcelona, 1876

" " " " " - LOS FUEROS DE CATALUÑA - Barcelona, 1878

"CRONICA DE SAN JUAN DE LA PEÑA" (atribuïda a Pere III) Edició de la "Diputación Provincial de Zaragoza" - Zaragoza, 1876

TAS_68(11)

CARBONELL, Pere Miquel - CHRONIQUES DE ESPANYA - Barcelona, 1546.

"CORTES DE CATALUÑA" publicades per la"Real Academia de la Historia" Vols. II, III, IV y V, Madrid, 1903.

DELACHENAL, R. HISTOIRE DE CHARLES V.- París, 1916.

DIEBEL, Dra. Ulla - ELIONOR DE SICILIA (En el volum "Sobiranes de Catalunya") Barcelona, 1928.

DUVERGE, Suzanne - LE ROLE DE LA PAPAUTE DANS LA GUERRE D'ARAGON CONTR GENES.- París, 1933.

" " - LA SOLUTION DU CONFLIT ENTRE L'ARAGON ET GENES.- París, 1934.

FELIU DE LA PENA, Narciso - ANALES DE CATALUÑA (vol. 2) - Barcelona, 1709.

FERRER DEL RIO, A. - EXAMEN HISTORICO CRITICO DEL REINADO DE DON PEDRO DE CASTILLA.- Madrid, 1851.

FINKE, Heinrich - ACTA ARAGONENSIA (1-3), Berlin, 1908-1922.

GUARNEIRO, Pier Enea - UN SIRVENTESIO DIL RE PETRO D'ARAGONA INTORNO A CAGLIARI - Cagliari, 1906.

GIMENEZ SOLER, A. - EL VIAJE DE PEDRO IV A CERDÑÑA EN 1354 (Butlletí de la R. Acadèmia de Bones Lletres) Barcelona,1909

GIRONA LLAGOSTERA, Daniel - ITINERARI DE L'INFANT PERE (DESPRES PERE III) 1319-1336 - Estudis Universitaris Catalans. Vols. XVIII i XIX - Barcelona 1933-1934.

IVARS, A. - LA INDIFERENCIA DE PEDRO IV DE ARAGON EN EL GRAN CISMA DE OCCIDENTE - (Archivos Ibero Americanos - Madrid, 1928).

LECOY DE LA MARCHE, A.- LES RELATIONS POLITIQUES DE LA FRANCE AVEC LE ROYAUME DE MAJORQUE - París 1892.

LEONARD, E.G. - JEANNE I DE NAPLES.

LOPEZ DE AYALA, Pedro - CRONICAS DE LOS REYES DE CASTILLA DON PEDRO, DON ENRIQUE II, etc. - Madrid, 1779-1780.

LUCE, Simeón - HISTOIRE DE BERTRAND DU GUESCLIN - París, 1876.

MADURELL I MARIMON, Josep M.- LES NOCES DE L'INFANT JOAN AMB MATHA D'ARMANYAC - (Estudis Universitaris Catalans, Vol. XIX, Barcelona, 1934).

MASSO TORRENTS, Jaume - HISTORIOGRAFIA DE CATALUNYA EN L'EPOCA NACIONAL (Revue Hispanique, Paris-New-York, 1906/

TAS_68(12)

MASSO TORRENTS, Jaume - POETESSES I DAMES INTEL=LECTUALS - (Estudis Universitaris Catalans, Vol. XXI, Barcelona, 1936).

MERIME, Pròsper - HISTOIRE DE DON PEDRE I, ROI DE CASTILLE - París 1848.

MILLER, W. - THE LATINS IN LEVANT - A history of Frankish Greece - London, 1908.

MIRET i SANS, J.- LES MEDECINS JUIFS DE PIERRE, ROI D'ARAGON (Revue d'Etudes Juives.- París, 1909).

MOLLAT, G.- LES PAPES D'AVIGNON - Paris, 1912).

MUNTANER, Ramon - CHRONICA E DESCRIPCIO DELS FETS E HAZANYES DEL INCLIT REY DON JAUME I, etc.- Barcelona, 1562.

NICOLAU D'OLWER, Lluís - L'EXPANSIO DE CATALUNYA EN LA MEDITERRANIA ORIENTAL, Barcelona, 1926.

" " " - EL PONT DE LA MAR BLAVA, Mèxic, 1946.

MONFAR Y SOS, Diego - HISTORIA DE LOS CONDES DE URGEL - Barcelona, 1853

PAGES, Amédée - CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV D'ARAGON III DE CATALOGNE,- Toulouse, 1941.

" " - LA CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV ("romania", París 1889).

PASTOR, Dr. Ludwig - HISTOIRE DES PAPES DEPUIS LA FIN DU MOYEN AGE, (Vol. 1, París, 1888).

PROBST, M.H. - FRANCESC EIXIMENIS, SES IDEES POLITIQUES ET SOCIALES. (Revue Hispanique - París-New York, 1917).

ROCA, Joseph M.- LA REINA EMPORDANESA (en el volum "Sobiranes de Catalunya") - Barcelona, 1928.

ROMARIN, S. - STORIA DOCUMENTATA DI VENEZIA (tom. III) Venezia,1855.

ROVIRA I VIRGILI, Antonio - HISTORIA NACIONAL DE CATALUNYA - Barcelona 1917-1934.

RUBIO I LLUCH, Antoni - DOCUMENTS PER LA HISTORIA DE LA CULTURA CATALANA MIGEVAL - Barcelona, 1908-1921 (2 vol)

" " " - ATENES EN TEMPS DELS CATALANS (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans) Barcelona,1907

" " " - LA CULTURA CATALANA EN TEMPS DE PERE III.- (Estudis Universitaris Catalans) Barcelona. 1914

TAS-68(B)

RUBIO I LLUCH, Antoni - ESTUDI SOBRE L'ELABORACIO DE LA CRONICA DE PERE EL CERIMONIOS (Anuari Institut d'Estudis Catalans) - Barcelona, 1909.

" " " - LA POBLACIO DE LA GRECIA CATALANA EN EL XIVè SEGLE.- Barcelona, 1933.

" " " - LOS NAVARROS EN GRECIA Y EL DUCADO CATALAN DE ATENAS EN LA EPOCA DE SU INVASION.- Barcelona, 1886.

" " " - CATALUÑA Y GRECIA.- ESTUDIS HISTORICS Y LITERARIS.- Barcelona, 1906.

" " " - JOAN I HUMANISTA I EL PRIMER PERIODE DE L'HUMANISME CATALA (Estudis Universitaris Catalans) Barcelona, 1919.

" " " - ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE L'ORATORIA POLITICA DE CATALUNYA EN L'EDAT MITJANA (Estudis Universitaris Catalans, Barcelona,190

SANPERE I MIQUEL, S.- BARCELONA; SU PASADO, PRESENTE Y PORVENIR.- Barcelona.

SOLDEVILA, Ferran.- HISTORIA DE CATALUNYA - Barcelona

TOMICH, Pere - HISTORIES E CONQUESTAS DELS EXCELLENTISSIMS E CATHOLICS REYS D'ARAGO - Barcelona, 1886.

TURELL, Gabriel - RECORT - Barcelona, 1894.

VALOIS, Noel - LA FRANCE ET LE GRAN SCHISME D'OCCIDENT - París, 1896-1902.

VERA, J.A. de - EL REY DON PEDRO DEFENDIDO - Madrid, 1648.

VICENÇ FERRER, Sant - QUARESMA (predicada a València l'any 1413) Barcelona, 1927.

" " " - DE MODERNO ECCLESIAE SCISMATE (1380) a les Obras publicades pel P.H.O. Fages - París, 1909. (vol.2)

ZURITA, Gerónimo - ANALES DE LA CORONA DE ARAGON - Zaragoza, 1668.

- - - - - - -

APENDIX

1) "E com lo jorn fo clar, lo senyor Arquebisbe de Saragossa revesti's per dir la missa, e lo senyor Rei de la seva mà posà la corona a la bona ventura en l'altar major, e l'espasa, e es vestí un camís així com si degués dir missa, e puis sobre el camís la dalmàtica reial la pur rica que jamés Emperador ne Rei se vestís; e a cascuna cosa que se vestia lo dit Arquebisbe li deia sa oració. E aprés posa's l'estola sobre lo coll e per les espatlles, així com lo dia que els posà hom, e aquella estola era tan rica e amb tantes perles e peres precioses, que seria fort cosa de no dir ço que valia; e aprés lo maniple, així mateix molt ric e ab gran noblesa. E com tot això fo fet, lo dit Arquebisbe de Saragossa dix la missa ab gran solemnitat, e com la missa fo començada e dita l'epistola, lo dit senyor Rei feu-se calçar los esperons, lo dret a son germà lo senyor Infant En Pere, e lo sinistre al senyor Infant En Ramon Berenguer. E com açò fo fet, lo dit senyor Rei acostà's a l'altar, e pres l'espasa e ab ella ensems gità's en oració davant l'altar, e lo dit senyor Arquebisbe dix-li damunt molt bella oració, e com fou acabada lo rei besà la croera de l'espasa e la cenyí, e puis com l'hac cinta tragué-la de la beina e brandi-la tres vegades: e en la primera que la brandí desafià tots los enemics de la fe catòlica, e a la segona ell proferí mantenir òrfenes e pubilles e dones vídues, e a la tercera promès que tindria justícia tota la sua vida, així al menor com al major, així als estranys com als privats. E com això hac fet, tornà l'espasa en la beina e com l'Evangeli fo cantat ell oferí si matei e l'espasa a Deus qui tostemps lo tindria en sa guarda e li dara victòria contra tots sos enemics, e lo dit senyor Arquebisbe untà-lo de crisma en l'espatlla e en lo braç dret, e així oí missa. E com la missa fo dita, lo dit senyor Rei se descenyí l'espasa ell mateix e la tornà sobre l'altar de prop la corona. E aprés que aquesta missa hac dita l'arquebisbe de Saragossa, revestí's lo senyor Infant En

TAS-68(15)

Joan, arquebisbe de Toledo, germà del dit senyor Rei, e com fo revestit e hac començada la missa, lo dit senyor Rei ell mateix pres la corona de l'altar i la's posà al cap e com açò hac fet lo senyor Arquebisbe de Toledo e el senyor Infant En Pere e el senyor Infant En Ramon Berenguer adobaren-li. E com lo senyor Rei se posà la corona al cap, los dits senyors Arquebisbes e Bisbes, Abats e Priors, e els senyors Infants ab ells en altes veus cridaren "Te Deum laudamus" e així com deien aquest cant, lo dit senyor Rei pres la verga d'or en la mà dreta e posà-lo en la mà sinistra e aprés posà lo pom en la mà dreta, e en cascuna cosa a rebre deia lo dit senyor Arquebisbe una gran oració. E com tot això fo fet e l'Evangeli cantat, el senyor Rei altra vegada molt ab gran reverència oferí's si mateix e/ la sua beneita corona a Déus e s'agenollà davant l'altar molt humilment e lo senyor Arquebisbe complí la missa de dir, e com fo dit e lo dit senyor Rei hac haüt compliment de la gràcia de Déus e de la sua cavalleria, e de la Santa Reial Corona, e fo untat e sagrat per Rei e per senyor dels regnes d'Aragó e de Sardenya e de València e de Còrsega e Comte de Barcelona, anà's a seure davant l'altar de Sant Salvador al seti reial e posà la verga e lo pom en lo altar e feu-se venir cascú dels nobles que ja davant vós he nomenats e féu-los tots cavallers."

2) Deixem altra vegada la paraula al protagonista, que ens dóna en la seva Crònica els detalls més pintorescos:

"E lo dit digmenge pér lo matí, Nós hísquem de la sagrestia de la Seu, vestits e apparellats in sede Majestatis, ço és, ab .i.ª camissa romana d'un drap de seda prim vert ab alguns fullatges sens totes obres, e, aprés, .i.ª dalmàtica de drat vermell estoriat ab obres d'aur e ab fullatges, mas no'y havia perles ni altres obres, per ço com se apparellà cuitadament; e d'aquest drap mateix una estola que començà en lo muscle esquerre e travessà al costat dret, e, puys, era cinta entorn, e eren egualats los caps de l'estola e penjaven, segons que és acostumat que'ls reis se apparellen en sem-

TAS_68(16)

blants cars, e un maniple, e calces del dit drap, sens çabates; e ab nostra corona d'aur ab pedres precioses e perles en lo cap, e ab lo ceptre d'aur e.i.robiņ al cap en la mà dreta, e ab lo pom d'aur an .i.ª creu al cap de perles e de pedres precioses en la mà esquerra, e ab l'espasa tota cuberta de perles e de pedres precioses que portàvem cinta."

3) "Lo Rey.- En Bernat Dezcoll.- Vostra lletra havem reebuda e responennos que tenim per bons los primer, segon e terç capítols de les Cròniques; però que ho façats per menut al més que forets.

"Lo quart, parlant de les Unions, podets fer tro llà on per nós és estat reconegut, e puys, comserets en aquell punt, bé trobarets lo fet com lo pus avant, posant-ho per jornades e especificadament e larc e faent-hi menció de tot quant nos faera en les dites Unions. E de les jornades vos podets certificar molt ab los libres de nostre escrivà de ració, e si en res hi dubtats per lo debat que deits que n'haviem a Çaragoça o per altra manera leixats-hi espai, de guisa que tota vegada se puixa continuar. Perquè fets-ho, on mills forets, com començaren a aprés com se seguiren e nós què hi faen e a quina conclusió vengueren, e així pot ordonar largament.

"L'altre capítol, que és lo quint e que parla de la Confederqció del Venecià e de les altres coses, tenim per bo que'l façats segons que ens fets saber, ab que es faça per menut e per jornades on mils forets. E nomenants-hi quals persones ni quantes passaren ab nós en Sardenya aprés que En Bernat de Cabrera hac vençut l'estat dels Genovesos e hac haüt l'Alguer e après la rebellió de l'Alguer, segons que ens fets saber. E aximateix hi fets mencó nós en nos recullaguem e on pressem terra e aprés què ens seguí per jornades ni quals hi moriren e ab quals no entornans, així com pus clar forets e per menut.

"Lo VIè, que parla de la guerra de Castella, per ço com lo fet fo gran, haurà d'ésser larc. Perquè fets-lo per jornades e per menut on mils forets, e racontants-hi tots los grans fets

TAS-68(17)

e assenyalats-hi així com fo la entrada que nós faem a Magalló e aprés la de Terrer e lavors com se cobrà Taraçona e aprés ço qui's seguí en mar e en terra, e puys la batalla que nós li posam a la Losa, e com entram en València que faem levar lo rey Pedro del Grau de València, e lo setge de Marvedre e, a la conclusió, la entrada de les Companyies, e l'execució que faem del rey Pedro amb companyes soldades per nós, e de la coronació del rey Enric e del matrimoni que né faen amb ell, que es tractà en lo parlament que no haguem a Sessa ab lo rey de Navarra, del qual parlament hi fets menció e nós com erem aquí e la causa perquè faem lo dit matrimoni; e fets menció de les morts de l'Infant Don Ferrando e d'En Bernat de Cabrera et de altres fets que nos faem per justícia; tot açò faent per jornades e per menut, així com mils forets. Quant és del fet qui's seguí entre lo rey Pedro e el rey Enric, com nós no hi cabiem, no'l cal fer per jornades, sino en suma, recomptant-hi lo fet segons que es conté en lo vostre capítol. E fents-hi menció dels deseiximents que aprés nos ha donat lo rey Enric, e com havem fet lo matrimoni per les grans lams e mortaldats e oppressions de grans companyies que entraren de part de França en vostres terres, e en açò es coneixerà la gran desconeixença del rey Enric, e açò fets e ordonats al mils que forets.

"L'altre capítol que parla de la rebel.lió del Jutge d'Arbòrea, tenim per bo que hi sia feta menció de tots los dets, jassia n'hi haia haüts de gran minva nostra, car no és que s'hi contenen les provisions que nós hi faem e si Déus volia moure a Vós e valer al Jutge, per açò no romania nos no fossem diligents en los fets, e nostres Successors poran veure nostra diligència. E puis que esperam al Déu en heu conquerir tota la illa, qui seria conclusió de tots los fets passats, e així leixar-hi-ets espai per guisa que s'hi puga continuar la conquesta que farem de la illa. E met ets-hi totes quantes coses hi ha esdevengudes que sien dignes de qualque memòria, bé e especificadament per jornades e on pus especificadament porets.

TAS_68 (18)

"Quant és del fet darrer de les companyes d'enguany, no'ns par que se n'hi deja fer menció car fet algú bo no se n'ha seguit ne encara no se'n pot seguir alcuna conclusió bona, com sia estat fet qui no pot tornar en camp. Perquè us pregam que en los dits affers vullats metre mans e treballar-hi amb efficàcia, car de vós a adés major servei no'n poriets fer.

"Dada en lo Monestir de Sant Cugat, sots nostre segell secret, a .viii. dies d'agost de l'any .cccLxxv. - Rex Petrus."

4) "Ecce adsum quia voratis me". A tot poble és legut et pot demanar a son príncep la sua presència per tres coses: la primera per demanar gràcies e libertats; la segona per demanar justícia e egualtats; la tercera per defendre lurs locs e heretats." El rei justifica aquest exordi amb copioses citacions bíbliques i exemples trets de la història de Salomó, Mardoqueu i Samuel el Profeta. I continua: "Aplicant a aquestes paraules a nostre propòsit nós podem dir que els reys d'Aragó e els Comtes de Barcelona són estats als lurs sotmesos largs e liberals e en lurs juís justos e iguals, e a lurs enemics cavallers e triomfals. A provar açò que sia ver. E primerament la primera, ço és que foren a lurs sotmesos larcs e liberats, si guardats vostres furs e constitucions e vostres privilegis aquí trobarets quantes donacions los han fetes e veurets que sots los pus francs pobles del món. Que essen estats en lurs juís justs e eguals: guardats los processos per ells fets e en aquells trobarets que són estats més misericordiosos e rigorosos, no guardant profit lur propi, que sien estats a lurs enemics en defensió de lurs sotmesos ardits cavallers e triomfals: guardats les Cròniques e los privilegis en la població de cascun loc atorgats, e trobarets que no solament foren contents de defendre lurs sotmesos, mas encara conqueriren molt de lurs enemics e veïns. E trobarets que de la muntanya del Juno, que és sobre Osca, tro a Orriola, é de Tamarit del Camp de Tarragona, tro a Taraçona, tot ho han conquerit e guanyat de infeels. Perquè nós, volent seguir

TAS_68 (19)

lurs petjades havem volgut semblar en cascuna de les dites coses nostres predecessors, car si guardats vostres fins, constitucions e privilegis aquí trobarets que som estats large liberal de nostre poder; si guardats més avant nostres juís com són justs e iguals, en los processos que s'en són fets trobarets que som estats misericordiosos e rigorosos. Aiximateix hi havem mesa nostra persona per vostra defensió en les guerres e fets d'armes que haüts havem. Bé ho sabets e per consegüent ací nò volem pus dir. E així com per vosaltres nos sia estat suplicat e instat que vinguessim a tenir la present Cort som ací venguts. E conduints podem tornar a les paraules començades: "Ecce adsum quia vocatis me"que volen dir : Veus-me ací, car me havets appelat, perquè diga'ls-nos què volets, car apparellats com a oir-vos benignament, e fer lo que puxam a servei de Déu e a profit de la terra."

TAS-68 (20)

TAULA CRONOLOGICA DELS SOBIRANS I PONTIFEXS

ENTRE 1319 i 1387

ANGLATERRA

Eduard II (1307-1327)

Eduard III (1327-1377)
(Eduard Princep Negre, mort el 1376)

Ricard II (1377-1400)

CASTELLA

Alfons XI (1312-1350)

Pere I "el cruel" (1350-1369)

Enric II (1368-1379)

Joan I (1379-1380)

FRANÇA

Felip V "el llarg" (1316-1322)

Carles IV "el bell" (1322-1328)

Felip VI "l'atrevit" (1328-1350)

Joan II "el bo" (1350-1364)

Carles V "el savi" (1364-1380)

Carles VI (1380-1422)

IMPERI

Enric VIII (mort 1314)

Lluís de Baviera (1314-1347)

Carles IV (1347-1378)

Venceslau (1378-1398)

NAPOLS

Robert (1309-1343)
(Carles Duc de Calàbria, mort 1328)

Joana I (1343-1382)

Carles de Durazzo (1382-1386)

Ladislau (1386-1414)

NAVARRA

Felip II "el llarg" (1316-1322)

Carles I (IV de França)(1322-1328

Felip III d'Evreux (1329-1343)

Joana (regent de 1343-a 1349)

Carles II "el dolent"(1349-1387)

SICILIA

Frederic II "el vell" (1291-1337)

Pere II (1337-1342)

Lluís I (1342-1355)

Frederic III "el feble"(1355-1377)

Maria (casada amb Martí)1377-1402

SANTA SEU (Papes a Avinyó)

Joan XXII (1316-1334)

Benet XII (1334-1342)

Climent VI (1342-1352)

Innocent VI (1352-1362)

Urbà V (1362-1370)

Gregori XI (1362-1370)
(tornà a Roma)

TAS.68(21)

GRAN CISMA D ' OCCIDENT

Papes a Roma

Urbà VI (1378-1389)
(Bartolomé Prignani)

Bonifaci IX (1389-1404)

Innocent VII (1404-1406)

Gregori XII (1406-1415)

Papes a Avinyó

Climent VII (1378-1394)
(Robert de Ginebra)

Benet XIII (1394-1424)
(Pere de Luna)

Papes a Pisa

Alexandre V (1409-1410)

Joan XXIII (1410-1415)

Concili de Constança

Papa elegit : Martí V (1417-1431)

TAS_68(22)

B I B L I O G R A F I A

La base de la documentació de tota biografia de Pere III ha d'ésser forçosament la seva "Crònica". En la redacció del present llibre, l'autor ha hagut de basar-se en la sola edició que en tenia a la mà: la molt defectuosa que conté el volum "CHRONIQUES D'ESPANYA" de Pere Miquel Carbonell (Barcelona 1546), en el preciós exemplar conservat a la reserva de la Biblioteca Nacional de París, que duu les correccions i anotacions manuscrites de Jerónimo Zurita, al qual havia pertanyut i que l'havia comparat amb els manuscrits A i B (actualment a la Biblioteca de l'Acadèmia de la Història, de Madrid, Fondo Luís Salazar y Castro, G.35 i G.36).

Posteriorment ha pogut comparar aquest text amb la lliçó definitivament establerta per Amadeu Pagès, amb la col.laboració del mañaguanyat Ramon d'Alòs Monner (CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV D'ARAGON ET DE CATALOGNE, DIT LE CEREMONIEUX OU DEL PUNYALET, éditée par Amédée Pagès. Toulouse, Ed. Pirvat. 1941) i ha ajustat les seves nombroses citacions a l'esmentada lliçó.

abarca, P. Pedro de - ANALES DE LOS REYES DE ARAGON - Madrid, 1682.

ALBERT, Ricard i GASSIOT, Joan - PARLAMENTS A LES CORTS CATALANES, Barcelona, 1928 (Els Nostres Clàssics)

AULESTIA, Antoni - HISTORIA DE CATALUNYA - vol. II, Barcelona

BALAGUER, Víctor - LAS RUINAS DE POBLET - Madrid, 1885.

" " HISTORIA DE CATALUÑA - " "

BOADES, Bernat - FEYTS D'ARMES DE CATALUNYA,- Barcelona, 1880

BOFARULL, Antonio de - HISTORIA CRITICA DE CATALUÑA, vol. IV, Barcelo

BOFARULL, Próspero de - LOS CONDES DE BARCELONA VINDICADOS.- Barcelona, 1836 (2 vol.)

" " - CENS DE CATALUNYA, ORDENAT PER PERE EL CEREMONIOS.

" " - COMPROMIS DE CASP (3 vols.)

" " - ORDENACIONS DE LA CASA REIAL D'ARAGO, PROMULGADES PER EN PERE III "EL CEREMONIOS".

TAS.68(23)

BOFARULL, Manuel de - PROCESO CONTRA EL REY DE MALLORCA D. JAIME III. (3 vols.)

" " - PROCESO CONTRA DON BERNARDO DE CABRERA Y SU HIJO EL CONDE DE AUSONA (3 vols.)

(Les cinc darreres obres formen part de la "Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón", Barcelona, 1860-1876).

BUCHON, Jean Alexandre - CHRONIQUES ETRANGERES RELATIVES AUX EXPEDITIONS FRANÇAISES.- vol. V - Bernat Desclot Chronique de Pierre III" (en català) - París.

" " " - PANTHEON LITTERAIRE - Chronique du Sire Bertrand du Guesclin.

" " " - PANTHEON LITTERAIRE - Ambassade du Duc d'Anjou à Hugheχs IV, Juge d'Arborée, l'année 1378.

CANALE, M.G. - NUOVA ISTORIA DELLA REPUBLICA DI GENOVA (vol. IV.) Firenzem 1864.

CREIGHTON.- A HISTORY OF THE PAPACY DURING THE PERIOD OF THE REFORMATION (Vol. I - The Great Schism - The Council of Constance) - London, 1882.

CONSENTINO, Giuseppe - CESSIONE DEL REGNO DI SICILIA ALLA CASA DI ARAGONA FATA DIL RE FEDERICO III - Archivo Storico Diplomatico - Palermo, 1883.

" " CODICE DIPLOMATICO DI FEDERICO III D'ARAGONA - Palermo, 1885

CAPMANY, Antonio de - ANTIGUOS TRATADOS DE PAZ Y ALIANZAS DE ARAGON Madrid, 1786.

" " - MEMORIAS HISTORICAS SOBRE LA MARINA, EL COMERCIO Y LAS ARTES DE LA ANTIGUA CIUDAD DE BARCELONA - Madrid, 1792.

" " - ORDENANZAS DE LAS ARMADAS REALES DE LA CORONA DE ARAGON, - Madrid, 1787.

COROMEU, J. i PELL FORGAS, J. - LAS CORTES CATALANAS, Barcelona, 1876

" " " " " - LOS FUEROS DE CATALUÑA - Barcelona, 1878

"CRONICA DE SAN JUAN DE LA PEÑA" (atribuïda a Pere III) Edició de la "Diputación Provincial de Zaragoza" - Zaragoza, 1876

CARBONELL, Pere Miquel - CHRONIQUES DE ESPANYA - Barcelona, 1546.

"CORTES DE CATALUÑA" publicades per la"Real Academia de la Historia" Vols. II, III, IV y V, Madrid, 1903.

DELACHENAL, R. HISTOIRE DE CHARLES V.- París, 1916.

DIEBEL, Dra. Ulla - ELIONOR DE SICILIA (En el volum "Sobiranes de Catalunya") Barcelona, 1928.

DUVERGE, Suzanne - LE ROLE DE LA PAPAUTE DANS LA GUERRE D'ARAGON CONTRE GENES.- París, 1933.

" " - LA SOLUTION DU CONFLIT ENTRE L'ARAGON ET GENES.- París, 1934.

FELIU DE LA PENA, Narciso - ANALES DE CATALUÑA (vol. 2) - Barcelona, 1709.

FERRER DEL RIO, A. - EXAMEN HISTORICO CRITICO DEL REINADO DE DON PEDRO DE CASTILLA.- Madrid, 1851.

FINKE, Heinrich - ACTA ARAGONENSIA (1-3), Berlin, 1908-1922.

GUARNEIRO, Pier Enea - UN SIRVENTESIO DIL RE PETRO D'ARAGONA INTORNO A CAGLIARI - Cagliari, 1906.

GIMENEZ SOLER, A. - EL VIAJE DE PEDRO IV A CERDEÑA EN 1354 (Butlletí de la R. Acadèmia de Bones Lletres) Barcelona,1909

GIRONA LLAGOSTERA, Daniel - ITINERARI DE L'INFANT PERE (DESPRES PERE III) 1319-1336 - Estudis Universitaris Catalans. Vols. XVIII i XIX - Barcelona 1933-1934.

IVARS, A. - LA INDIFERENCIA DE PEDRO IV DE ARAGON EN EL GRAN CISMA DE OCCIDENTE - (Archivos Ibero Americanos - Madrid, 1928).

LECOY DE LA MARCHE, A.- LES RELATIONS POLITIQUES DE LA FRANCE AVEC LE ROYAUME DE MAJORQUE - París 1892.

LEONARD, E.G. - JEANNE I DE NAPLES.

LOPEZ DE AYALA, Pedro - CRONICAS DE LOS REYES DE CASTILLA DON PEDRO, DON ENRIQUE II, etc. - Madrid, 1779-1780.

LUCE, Simeón - HISTOIRE DE BERTRAND DU GUESCLIN - París, 1876.

MADURELL I MARIMON, Josep M.- LES NOCES DE L'INFANT JOAN AMB MATHA D'ARMANYAC - (Estudis Universitaris Catalans, Vol. XIX, Barcelona, 1934).

MASSO TORRENTS, Jaume - HISTORIOGRAFIA DE CATALUNYA EN L'EPOCA NACIONAL (Revue Hispanique, Paris-New-York, 1906).

TAS_68 (2ª)

MASSO TORRENTS, Jaume - POETESSES I DAMES INTEL=LECTUALS - (Estudis Universitaris Catalans, Vol. XXI, Barcelona, 1936).

MERIME, Pròsper - HISTOIRE DE DON PEDRE I, ROI DE CASTILLE - París 1848.

MILLER, W. - THE LATINS IN LEVANT - A history of Frankish Greece - London, 1908.

MIRET i SANS, J.- LES MEDECINS JUIFS DE PIERRE, ROI D'ARAGON (Revue d'Etudes Juives.- París, 1909).

MOLLAT, G.- LES PAPES D'AVIGNON - Paris, 1912).

MUNTANER, Ramon - CHRONICA E DESCRIPCIO DELS FETS E HAZANYES DEL INCLIT REY DON JAUME I, etc.- Barcelona, 1562.

NICOLAU D'OLWER, Lluís - L'EXPANSIO DE CATALUNYA EN LA MEDITERRANIA ORIENTAL, Barcelona, 1926.

" " " - EL PONT DE LA MAR BLAVA, Mèxic, 1946.

MONFAR Y SOS, Diego - HISTORIA DE LOS CONDES DE URGEL - Barcelona, 1853

PAGES, Amédée - CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV D'ARAGON III DE CATALOGNE,- Toulouse, 1941.

" " - LA CHRONIQUE CATALANE DE PIERRE IV ("romania", París 1889).

PASTOR, Dr. Ludwig - HISTOIRE DES PAPES DEPUIS LA FIN DU MOYEN AGE, (Vol. 1, París, 1888).

PROBST, H.H. - FRANCESC EIXIMENIS, SES IDEES POLITIQUES ET SOCIALES. (Revue Hispanique - París-New York, 1917).

ROCA, Joseph M.- LA REINA EMPORDANESA (en el volum "Sobiranes de Catalunya") - Barcelona, 1928.

ROMARIN, S. - STORIA DOCUMENTATA DI VENEZIA (tom. III) Venezia, 1855.

ROVIRA I VIRGILI, Antonio - HISTORIA NACIONAL DE CATALUNYA - Barcelona 1917-1934

RUBIO I LLUCH, Antoni - DOCUMENTS PER LA HISTORIA DE LA CULTURA CATALANA MIGEVAL - Barcelona, 1908-1921 (2 vol)

" " " - ATENES EN TEMPS DELS CATALANS (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans) Barcelona, 1907

" " " - LA CULTURA CATALANA EN TEMPS DE PERE III.- (Estudis Universitaris Catalans) Barcelona. 1914

TAS-68(25)

RUBIO I LLUCH, Antoni - ESTUDI SOBRE L'ELABORACIO DE LA CRONICA DE PERE EL CERIMONIOS (Anuari Institut d'Estudis Catalans) - Barcelona, 1909.

" " " - LA POBLACIO DE LA GRECIA CATALANA EN EL XIVè SEGLE.- Barcelona, 1933.

" " " - LOS NAVARROS EN GRECIA Y EL DUCADO CATALAN DE ATENAS EN LA EPOCA DE SU INVASION.- Barcelona, 1886.

" " " - CATALUÑA Y GRECIA.- ESTUDIS HISTORICS Y LITERARIS.- Barcelona, 1906.

" " " - JOAN I HUMANISTA I EL PRIMER PERIODE DE L'HUMANISME CATALA (Estudis Universitaris Catalans) Barcelona, 1919.

" " " - ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE L'ORATORIA POLITICA DE CATALUNYA EN L'EDAT MITJANA (Estudis Universitaris Catalans, Barcelona, 1909.

SANPERE I MIQUEL, S.- BARCELONA; SU PASADO, PRESENTE Y PORVENIR.- Barcelona.

SOLDEVILA, Ferran.- HISTORIA DE CATALUNYA - Barcelona

TOMICH, Pere - HISTORIES E CONQUESTAS DELS EXCELLENTISSIMS E CATHOLICS REYS D'ARAGO - Barcelona, 1886.

TURELL, Gabriel - RECORT - Barcelona, 1894.

VALOIS, Noel - LA FRANCE ET LE GRAN SCHISME D'OCCIDENT - París, 1896-1902.

VERA, J.A. de - EL REY DON PEDRO DEFENDIDO - Madrid, 1648.

VICENÇ FERRER, Sant - QUARESMA (predicada a València l'any 1413) Barcelona, 1927.

" " " - DE MODERNO ECCLESIAE SCISMATE (1380) a les Obras publicades pel P.H.O. Fages - París, 1909. (vol.2)

ZURITA, Gerónimo - ANALES DE LA CORONA DE ARAGON - Zaragoza, 1668.

- - - - - - -